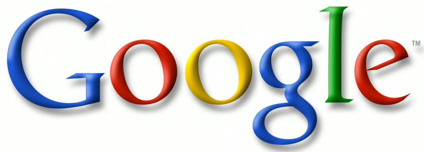
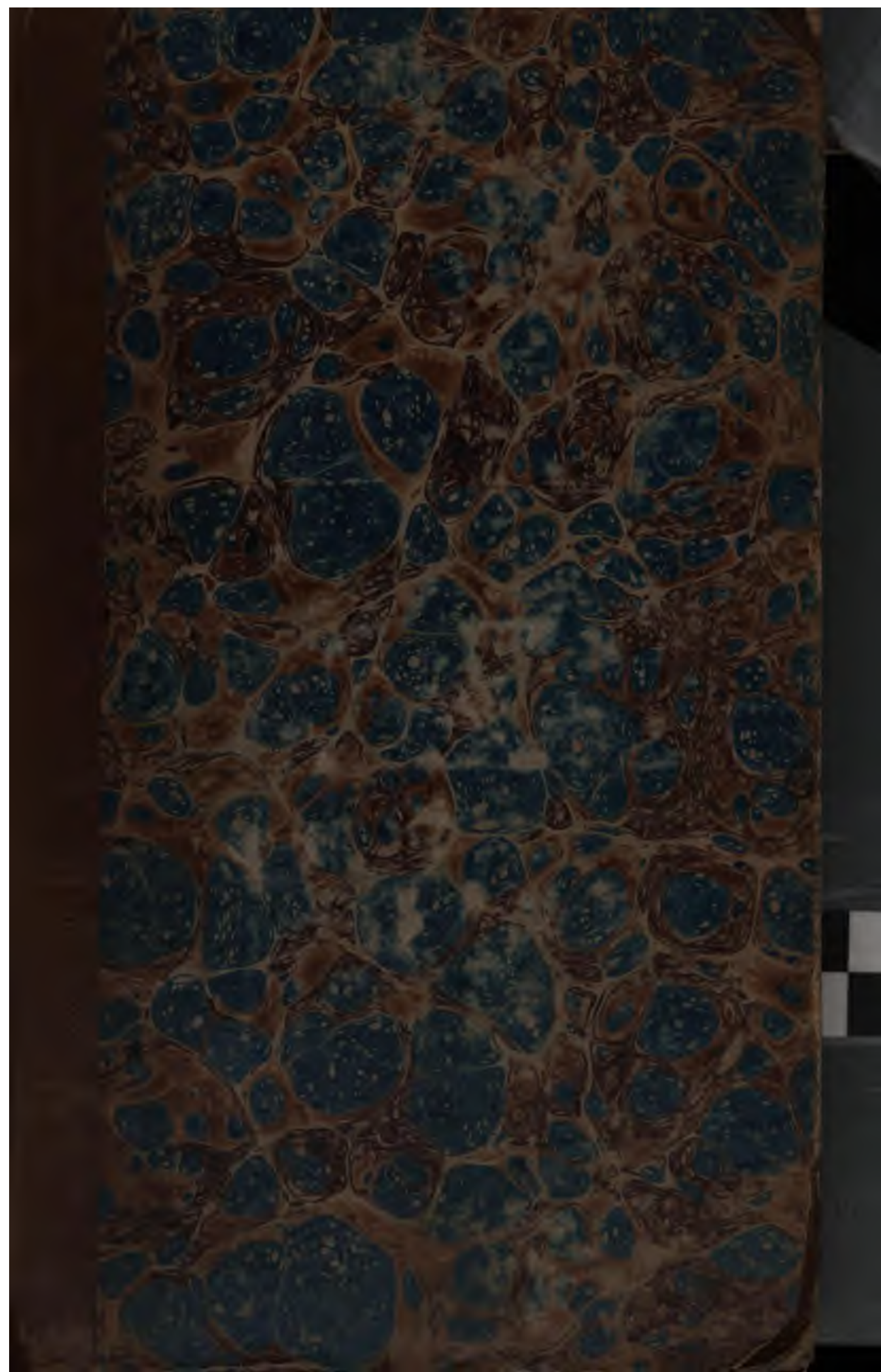
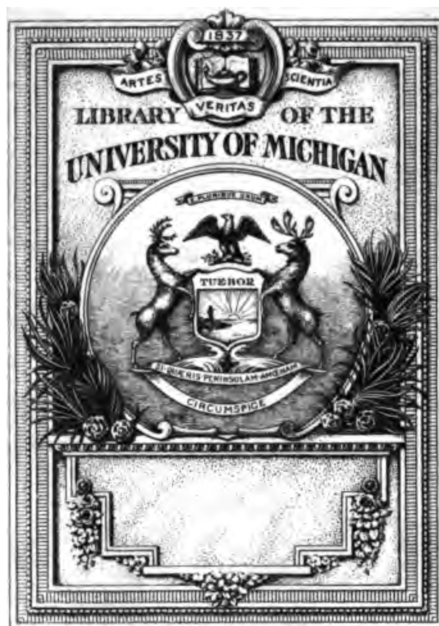
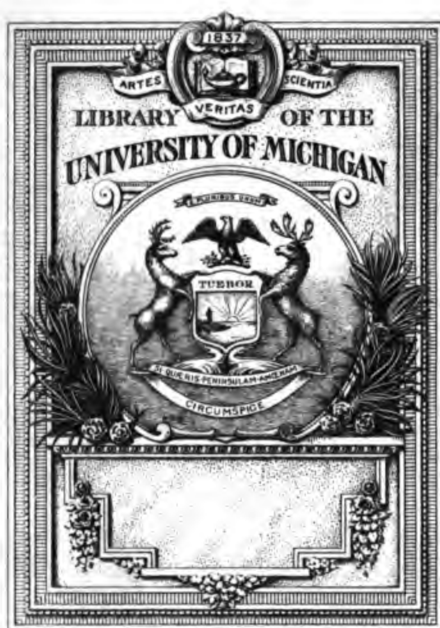

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

NIEUWE

TAAL-

EN

DICHTKUNDIGE VERSCHEIDENHEDEN,

DOOR

Mr. WILLEM BILDERDIJK.

VIERDE DEEL.

Te ROTTERDAM,
by J. IMMERZEEL, JUNIOR.
1825.

INHOUD

DER

STUKKEN.

FRAG-

NA-

NADERE OPHELDERING

VAN DE ZOOGENAAMDE

P E R F E C T A

DER WERKWOORDEN.

NADERE OPHELDERING

DER ZOOGENAAMDE

PERFECTA.

Wy hebben in onze Verhandeling over de Conjugatie andermaal opgemerkt, dat het augment GE in de Participien des voorleden tijds het co der Latijnen (ons MET) is, en hieruit de zoogenaamde perfecta of parafrastische praeterita (gelijk men ze eigenaartiger heeten zoude) in onze taal opgelost (*). *Ik* HEB *geloopen*, *ik heb gegeten*, *gezien*, *geslapen*, enz. is, gelijk wy aanmerkten, *ik* HEB *het loopen*, *het eten*, *het zien*, *het slapen*, of wat het dan zijn mag, MET *my*, of, ge-

(*) Zie Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verschei denheden, III. Deel, bladz. 49. Waarmeê men vergelijken mag mijne Verhandeling over de Geslachten, § 88 en Aanteekening *ggg* en *hhh* daarop, zoo als ook Aanteekening *y*.

NIEUWE

TAAL- EN DICHTKUNDIGE

VERSCHEIDENHEDEN.

NIEUWE
TAAL-
EN
DICHTKUNDIGE
VERSCHEIDENHEDEN,

DOOR

MR. WILLEM BILDERDIJK.

VIERDE DEEL.

Te ROTTERDAM,
by J. IMMERZEEL, JUNIOR.
1825.

NIEUWE
TAAL-
EN
DICHTKUNDIGE VERSCHEIDENHEDEN,

DOOR

MR. WILLEM BILDERDIJK.

VIERDE DEEL.

Te ROTTERDAM,
by J. IMMERZEEL, JUNIOR.
1825.

de aanhechting van het augment GE-, die het woord (hoe men 't dan beschouwen wil) tot participium praeteritum maakt. Wy drukken die woorden op *te* of *de* uitgaande, door het participium *ing*, of wel, met een kleinen overgang van daad tot gewrocht, met den uitgang *sel* uit. Van *stelte* of *stelde*, uit *stellen*, is dus GESTELD; van *zakte* uit *zakken*, GEZAKT; van *wente* (*gewente* zegt men) uit *wennen*, GEWENT, (nu zegt men *gewend*); van *moeite* uit *moeien*, GEMOEID; van *drukte* uit *drukken*, *gedrukt*; van *naauwte* uit *naauwen*, g:*naauwd*; van *ruimte* uit *ruimen*, *geruimd*, enz. En dit *stelte* is *stelling* of *stelsel*; dit *zakte* is *zakking* of *zaksel*; dit *wente* uit *wennen* is *wenning* (*gewenning*) of *wensel*; dit *moeite* is *moeiing* of *moeisel*; dit *drukte* is *drukking* of *druksel*; dit *naauwte* is *naauwing* of *naauwsel*; dit *ruimte* is *ruiming* of *ruimsel*. En *ik heb* GESTELD, GEZAKT, GEWENT, GEMOEID, GEDRUKT, GENAAUWD, GERUIMD, drukt hier wederom uit: *ik heb de stelling*, *de zakking*, *de wending*, *de moeiing*, *de drukking*, *de naauwing*, *de ruiming*, enz. (passivè of activè) WEG.

Dan,

(*) Verhandeling over de Geslachten, § 33—35, 51. Aanteek. *dd*.

Dan, er blijft nu nog iets overig, hetgeen opheldering vorderen mocht. Het bestaat in die participien welke de infinitiven niet anders dan met verandering van vokaal aannemen. En deze mag men als een vierde, of liever als eene onderdeeling van de tweede soort, aanmerken. Dus zegt men *bArsten*, *geborsten*; *sprEken*, *gesproken*; *brEken*, *gebroken*; *bErgen*, *geborgen*; *bid*, *gebEden*; *vlIEgen*, *gevlogen*; *drinken*, *gedronken*; *sluIten*, *gesloten*; *stIJven*, *gestEven*; enz. Het getal van dezen is zeer groot, en wellicht het grootste, en wy hebben ze in onze Verhandeling over de Buiging als regelmatig voorgesteld, en op eene eenvoudige wijze (*). Wy hebben naamlijk deze tot de soort der waarlijk *ongelijkvloeiende*, doch die men met den naam van *gelijkvloeiende* gewoon is te noemen (†), (dat is, die niet het imperfectum met veranderde vokaal van het praesens, maar den infinitivus volgen) gerekend, en, vermeen ik, met recht; doch (wil men?) men neme ze als eene by-

(*) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, III. Deel, bladz. 36 en volgg.

(†) Men zie Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, III. Deel, bladz. 49, en vergelijke de Verhandeling over de Geslachten, § 37 *in f.*

byzondere vorming aan. Zy zullen des niet te minder klaar zijn. Men ziet dat zy by het augment tevens het teeken van voorbygaan der persoonlijke praeterita voegen; naamlijk, den verzwakten nagalm der vokaal, waarvan ter zelfder plaatse, bladz. 32 en volgg. En zy verdubbelen dus inderdaad de uitdrukking des voorledenen. Het *ik heb gedronken*, zou derhalve eigenlijk niet slechts *ik heb het* DRINKEN *weg*, maar het zou zijn *ik heb het* VOORBYGEGANE (het voorledene) DRINKEN WEG. — Men zou dan ook wel eenig vermoeden mogen opvatten, of niet wel oudtijds en oorspronklijk iets zoodanigs aan alle de participien gemeen was; daar wy by onze Ouden zelfs nu en dan (hoezeer zeldzaam) praeterita vinden, welke zich van het praesens niet kennelijk onderscheiden, aan hetwelke zich Huydecoper eens gestoten heeft (*). Want, veilig mag dit by ons vaststaan, dat, gelijk wy in onze uitspraak aan ieder vokaal driërlei kracht en nuance van klank geven (†), zoo ook by onze Ou-

(*) Zie deze Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, III. Deel, bladz. 90, in de Aanteekening op bladz. 43.

(†) Te weten de *scherpe*, de *heldere*, en de *doffe*; waarvan op zijn tijd breeder in mijne Spraakkunst, die in arbeid is!

Ouden eer 't lezen en schrijven algemeen was, het gebrek van verscheidenheid van vokaalteekens ter onderkenning van elke dier nuances, allengs eene meerdere platheid van uitspraak moest meêbrengen, waarvan het verloren gaan der nuances 't gevolg werd (*). Hoe veel dwaalt nu zelfs het tegenwoordig geslacht (dat men spelden en lezen leert eer het nog zijne ouderlijke nationale uitspraak vast heeft) in den tweederlei klank van de *o* ten aanzien van *bol* en *bol*, *dol* en *dol* en dergelijke, in mijnen tijd zoo onmiskenbaar! Hoe wordt zelfs de heldere of klakkende klank van de *a* en de *i* en *u*, waar zy geenen medeklinker oplost, miskend en bedorven! Niet zonder alle reden derhalve hebben de Vlaamsche Gewesten in de laatste tijden tot beter bewaring der uitspraak in 't lezen der schriften accenten ingevoerd, gelijk ons Genootschap *Nil volentibus arduum*, in zijn tijd, schoon alstoen minder noodzaaklijk, omtrent de *o* en *e* deed. Inderdaad echter kan 't algemeen schrijven leeren by een volk niet anders dan op de uitspraak invloeien, en gelijk het deze bestemder maakt, maakt het haar ook stijver en berooft haar van hare zoetheid en melody. — Ja, verwart men in Holland niet schier overal den klank van

ei

(*) Zie de bovengenoemde Aanteek. op bladz. 43.

ei met *ij*, ſchoon men dit onderſcheid in het ſchrijven zorgvuldig genoeg in acht neemt (*)?

Doch wat daarvan zij, met of zonder deze wisſeling van galm met nagalm blijven deze participien tot de oorſpronklijſte en behooren tot éène klasſificatie, namelijk die welke wy hier thands als de Tweede in onze rangſchikking aannamen; en onze verdeeling der participien, in die uit het verbale des perſoonlijken praeteritums met het augment, die uit den infinitivus als naamwoord met het zelfde augment, en die uit het verbale in *de* of *te* met even dat augment ſaamgeſteld, houdt volkomen ſtand.

Im-

(*) Niet ongeeſtig is over dit verlies van het onderſcheid der klanken by ons, het versjen van RIJM *voor den Hollander*, ONRIJM *voor den Brabander*, in de Werken van het Andwerpſche Genootſchap van Taal- en Dichtkunde. Waarlijk in plaats van aan onze Zuidelijke broederen de Siegenbeekſche taal op té dringen, deed men beter by ons, hunne taal in de verſcheidenheid die zy bewaard hebben, wel te leeren kennen, en niet balddadig en tyrannisch uit te roeien, gelijk men in de nieuw opgerechte Leerſtoelen ſchijnt te beoogen. Zeker, die deze vervullen, vonden daar zoo wel wat te *leeren*, als te *leeraren*. Doch tot het eerſte behoort ſomtijds meer verſtand dan tot het laatſte, en zeker minder opgeblazen verwaandheid. Men had eerst het Vlaamsch moeten verſtaan, eer men in Vlaanderen Hollandsch, of wat daarvoor gaan moet, ging uitkramen.

Immers zal men toch het onderscheid van vokaal in *sprak* en *gesproken* niet aangrijpen om dit tegen te spreken, daar men zoo wel *sproke* en *broke* als *sprak* en *brak*, enz. heeft gezegd, en nog zoo wel *staak* als *stok*, en *spreuk* (dat *sprook* is) en *sprookjen*, als *spraak* heeft, en inderdaad den vreemdeling wel eens voor Hollandsche *spraak* opdringt, was niet beter dan een Half-hollandsch sprookjen is. Terwijl boven dien een werk *laten steken*, en het werk *staken* het zelfde is, met het onderscheid alleen van verbum neutrum en transitivum, welke twee soorten van verba zoo geweldig vermengd en verward zijn geworden; en zelfs ook het participium *gebeden* kennelijk genoeg niet van *bidden*, dat *bad* in praeterito heeft, maar van *bede* en een daarvan gemaakt nieuw verbum *beden* is; zoo als van *steken* ook *gesteken* is, *gewroken* veellicht even zoo van *wrokken*, als van *wreken* kan zijn, *verloren* of *verlozen* van *lozen*, los worden. Zoo verwart men ook veelal het *gelegd* dat van *leggen* (verbum transitivum) is, met *gelegen* van 't verbum neutrum *liggen*. En dit, schoon dit onderscheid zoo klaar en zoo veelvuldige malen aangetoond is. En hoe veel meer van dien aart, dat ik aan konde wijzen maar hier vruchtloos en overbodig zou zijn! Dus

is

is het ook met een menigte meer, en zekerlijk met vele waarvan het volſtrekt niet meer na te gaan is; ook geven hiervan de Geſlachten der naamwoorden ſomwijlen bewijs.

Ook laat ik daar, of niet wel eenige dier participien niet uit andere verbalia ontſtaan kunnen zijn, zonder dat wy er het eigenlijk werkwoord van kunnen opſporen. Zoo zou *gedronken* zoo wel als het adjectif *dronken* onmiddellijk van het verbale *dronk* kunnen zijn, zoo *gebroken* van *brok*, *geſloten* van *ſlot*, *geborſten* van *borst*, *gevlogen* van *vloge* of *vloog* (*vleug* zeggen wy thands) gemaakt kunnen zijn, zonder juist een verbum *dronken*, *broken*, *ſloten*, *borſten*, of *vlogen* vooraf. In elke oude taal zijn allengs afwijkingen van de oorſpronklijke regelmaat ingeſlopen; en vermengingen van werkwoorden met elkander, die in beteekenis of in verwantſchap of oorſprong gemeenſchap hadden, moeten niet verwonderen, als men 't oog ſlaat op de ſamenvoeging van de drie definitive verba van *bennen*, *wezen*, en *zijn*, en in 't algemeen op de ſamenſtelling van 'tgeen men in alle talen als conjugatie van het verbum ſubſtantivum aanneemt.

Doch dit alles neemt de volſtandige regelmaat niet weg, welke wy in dit kort overzicht voordroegen.

Daar

Daar mijne verklaringen in deze Verscheidenheden niet anders dan ophelderingen zijn, en geen eigenlijke synthetische rangschikkingen van een samenhangend Grammatikaal systema der Taal, zoo is het in deze stukjens de vergelijking der phenomena in eenig deel der Taal op zich-zelf, en het brengen van die tot eene eenheid en identiteit ten aanzien van dat deel afzonderlijk; welke mijn resultaat moet zijn, en niet het bepalen of vastftellen eener juiste *filiatie* of *prioriteit van wording* der verschillende met elkander vermaagschapte soorten van woorden, persoonlijke verba, participia, en verbale of andere naamwoorden. Dit heb ik meer dan eens aangemerkt; en het duisterer of min klare tot het meer bekende en duidelijker heen gewezen, zonder dat dit als een dobbering in mijn stelsel beschouwd moet worden. Dus, by voorbeeld, verklaarde ik my in het Tweede Deel dezer Nieuwe Verscheidenheden, bladz. 30; dus in het Derde Deel, bladz. 44. — In het opruimen zelf van een boel die geheel over hoop ligt, kan men niet ieder ding in eens in volkomene orde op zijn plaats stellen, maar de vuiligheid die er op en om ligt gestoven, en die er moedwillig voor fraaiigheid door gesmeten werd, dient eerst

 weg-

weggevaagd, en alsdan wordt het tijd elk een plaats in natuurlijke rangſchikking toe te deelen.

Het is even zoo met vele onderſcheidingen. Wat te onderſcheiden is in byzondere beſchouwing, valt in één, wanneer men het grooter geheel of de zaak uit een ander ſtandpunt en dat alles omvat, overziet. Zoo is het (om weder een voorbeeld by te brengen,) met die onderſcheiding van het augment *ge*, waarvan in de Verhandeling over de Geſlachten, § 87 en 88; aldaar tot verduidelijking der denkbeelden noodig, maar in de verklaring der Werkwoorden wegvallende.

Voor het overige: vrij van alle ſyſtema- of praalzucht, zegge ik, waarover ik ooit de pen opvatte, by en in al mijne verklaringen, met onzen ouden Melis Stoke:

Hem bid ic die noeit en began,
Ēn die over ghemene man
Om te berechtene ſette Lantsheren,
Dat hi mi dat moete leren,
Dattic die waarheit ſo verclare
Dat men weten moete DAT WARE!

Ik voeg hier ten ſlotte nog by, dat men by overweging van het hier opgehelderde zich aan dat gene herinneren mag, wat in de Inleiding tot

het

het eigenlijk Stuk over de Conjugatien (*) gezegd is, van de aldaar ter eerster plaats aangevoerde *onmiddelijke en ongewijzigde* verbinding van de persoon met het onbepaalde woord dat den Infinitivus maakt, als in 't Engelsch *I love*, *I have* enz. Dat dit woord even zoo zeer een *nomen* als een *verbum* is, weet de Engelschman en ook wy, voor zoo verre en hy en wy, ieder, zijn moedertaal verstaat. En, dit aangemerkt, wat verschilt het dan, wanneer men by voorbeeld *ik grijp* en *ik greep*, of wanneer men *ik wende*, 't zij in praesenti, 't zij in praeterito zegt; of dit woord *grijp*, of dit *greep*, (of wel het een en ander), en desgelijks dit woord *wende*, een naam- of een werkwoord zij? En, meer bepaaldelijk of meer algemeen (hoe men 't opvatten wil), wat doet het (alle systema daargelaten,) ter zake, wat naar een wetenschappelijke of kunstverdeeling, alle hoegenaamde praeterita, 't zij dan gelijk- of ongelijkvloeiende, zijn mogen? — Inderdaad is het verschil, hoe men 't aanmerken moge, alleen in de beteekenis en het oogmerk des sprekers om zaak of doening uit te drukken; en 't berust overzulks in ons denken, dat is, in onzen geest. En zoo is het we-

(*) Bladz. 28.

(†) Aldaar, ter zelfder plaatse.

wezendlijk met de ganſche taal. Zy is Reden (*ratio*), en de rede (*oratio*) is Reden en moet Reden zijn, of zy is Godonteerend misbruik der Reden en verwoest haar. Doch hiertoe (met bejammering moet men dit erkennen) hebben onverſtanden en booswichten ſamengeſpannen, deze Hemelſche gave te maken. Haar verval tot een blinde willekeurigheid en (God betere 't!) eene laffe en onzinnige wetgeving aan vrije gedachten en woorden, bewijst ons het diepe verval des menschdoms, en de droeve verlaging ter beeſtelijkheid, die van alle kanten bevorderd wordt en in alles toeneemt; en zy, de Taal en haar toeſtand, is de ware polsſlag der volken, waaraan men hun verſtandelijke gezondheid en krankte erkennen kan.

VAN

VAN DE

VOORZETSELS.

VAN DE

VOORZETSELS.

EN WEL EERST, DE AFSCHEIDBARE.

De Aristotelianen verdeelen de *dictio* of *zegging* alleen in *nomen* en *verbum*, Naam- en Werkwoord; en inderdaad is het overige der zoogenoemde *partes orationes* van de Grammatisten een bloote byhang. Tot het *nomen adjectivum* moet het adverbium gebracht worden als wy in het Eerste Deel onzer Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden bewezen, en de *praepositien* of voorzetsels zijn, in den grond en oorsprong, van een adverbialen aart. Hare onderscheiding heeft dus ook alleen afgehangen van hare plaatsing, waarvan zy ook haren naam ontfingen. *Voorzetsels* zijn zy inderdaad. Daar in onze taal de adjectiven en adverbia, naar de ver-

(*) Bladz.

verſcheidenheid onzer Conſtructie (*) nu voor dan achter het voorwerp, waartoe zy betrokken worden, geplaatst zijn, is hun eigen plaats voor die naam- of werkwoord; en achter geplaatst wordende, ontaarden zy in volſtrekte adverbia. Deze naam is dus by ons eigenaartig. Hunne dienst en gebruik is eenige betrekking tusſchen voorwerpen, zaken of doeningen (*nomina* of *verba*), uit te drukken, die niet in het nomen, het verbum, of de wijziging, waarvoor zy vatbaar zijn, liggen. Zoo is die van orde der plaatſing en des tijds onderling. — Met naam- of werkwoord tot één eenig woord te ſamen geſteld, ſmelt het voorzetſel zijne beteekenis met die van dat naam- of werkwoord te ſamen en verliest zich daarin; doch op zich-zelve beſtaande, brengen zy 'tgeen men een beheerſching (regimen) noemt, met zich,

Ik heb elders (†), in het voorbygaan, van de voorzetſels gewag gemaakt, als niet door zich-zelve en als voorzetſels, eenen naamval regeerende, maar door de beweging, welke in des ſpre-

(*) Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 41 en volgg.

(†) Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verſcheidenheden, II. Deel, bladz. 50 en volg. en 82 en volgg.

ſprekers gedachte ligt, het zij *naar* of *van* eenig voorwerp in de rede *toe* of *af*; om welke beweging of ſtrekking duidelijker te maken de praepoſitio dient. Ik merkte daarby aan, dat de naamval, welken zy gezegd wordt te regeeren, even zeer zonder het voorzetſel plaats heeft en plaats moet hebben als met het gebruik daarvan; gelijk in het Latijn *eo domum*, *rure profectus ſum*, eene even volkomen uitdrukking is als *video hominem*, *agnoſco veritatem*, enz.

Ik heb even zoo opgemerkt dat de voorzetſels veelal vergeten of onerkende werkwoorden zijn; en den Imperativus *ſine* in 't Latijn, en *zonder* by ons, met eenige meer, als voorbeelden bygebracht. Thands is mijn oogmerk dit laatſte punt nader op te helderen, voornamelijk in betrekking tot onze nadrukkelijke en eigenaartige Moedertaal.

Ik zal in dit onderzoek de voorzetſels in overeenſtemming met mijne toen voorgedragen grondſtelling, in drie ſoorten verdeelen;

A. Die, welke eene ſtellige *beweging* VAN,

B. Die, welke een bewegen NAAR een plaats inhouden;

en *C*. Die, tot geen dezer twee behooren, maar een negative beweging, dat is het *rustend zijn* in een plaats, uitdrukken:

Waarby men dan ten overvloede nog onderſcheiden mag

D. Die, welke tot beide de eerſte of tot alle drie de ſoorten te betrekken zijn.

Beweging wordt noodwendig by de ſpraaktuigen uitgedrukt op tweederlei wijzen.

Vooreerst: door den *adem* in de *Blaasletters*, het zij van keel of van lip. Waarvan *gaan*, *to go*, *gooien*, *gul*, *gulp*, en *va*, *vade*, *varen*, *voeren*, *ferre*, *βαίνω* (uitgeſproken *vaino*), *φαίνω*, *φύω*, enz. In 't voorbygaan merk ik aan dat de wortel van dit *gaan* (*ga* of *go*) ook de zelfde is met het thema van *komen*, en met het vereenigende *ge*, in 't Latijn *co*, waarvan mijne Verhandeling over de Geſlachten § 88 en Aanteek. *y*. Tot deze klasſe behoort ook de *h* als zy niet hakende is. Een voorbeeld geeft *haaſten*, *hollen*, *hurry*, en 't adverbium *heen*.

Ten andere: door de *voortſtuwing der tong*, welke, naar de ſoort der beweging die er uit te drukken is, of zachter of harder kan zijn; als nu, in *loopen*, *aller*, *labi*; dan, in *reden*, *treden* ('t geen *te reden* is, dat is reden door de *t* verſterkt,) *rijden*, *rekken*, *trekken*, *ῥέω*, *τρέχω*, *ruere*, enz. Waarvan ook *reeks*, dat

is

is voortgang, *rei*, *rij*, *regel*, *regere*, רוח als wind, enz.

Uit een dezer twee grondwortels derhalve moeten die voorzetfels zoo wel als die verba beftaan, die door zich-zelf de *beweging* uitdrukken. De andere behooren tot die welke een *rust* inhouden, en alleen door des fprekers mening met de beweging ter verkrijging van de rustende plaats gepaard worden en dus in deze hare *complicatio* dòor ons niet befchouwd kunnen worden, dan tevens met die van de rustbeteekening.

Het RUSTENDE daartegen, als zijnde eene hechting of aankleving aan een plaats, wordt noodwendig door *drukking* uitgedrukt. Die drukking heeft uit haar aart de letter *n* als in *nu*, *nunc*, *νῦν*, die geene vluchtige verhemeltklemming te kennen geeft, maar eene vasthoudende. Hiervan onze conjunctie *en*, als hechtende; en hiervan ook *nopen*, *knopen* (dat *ge-nopen* is,) *na*, *naaien*, dat vereenigen, by één brengen is, *nectere*; en waar ook *nemen* (eigenlijk benaderen), en zelfs *noemen*, *nomen*, *ὄνομα* (als ware 't op- of indruk, impresfio, ftempel, ijk,) toe behoort. Met welke verbindende *n* men wederom de *nazale n*, die tot ontkenning dient en eene af-

wending van den loop des adems is, niet verwarren moet.

Aanwijzing, by de beweging *naar* iets *toe* eigenaartig, gefchiedt door den vinger in daad of wil op het voorwerp te leggen of heen te ftieren; en dezen volgt de tong in eenparigheid (*). Hierom dient daartoe de aanftipping of aanftooting der tong tegen de tanden, waarvan 't aanwijzende lidwoord *de*, *'t*, en de voornaamwoorden, *de*, *die*, *dat*, *du*, *dy*, *tu*, *talis*; ook de adverbia, *dan*, *tunc*, en de verba als *oftendere*, enz. Dus in ons *toonen*, *tellen*, *tuigen* (dat is *togen*), *tijgen*. En deze aanwijzing vereenigt zich met de beweging, om aan deze een beftemming *ad locum* te geven.

De betrekking van hetgeen rustende is, tot iets anders, beftaat in eene beweging van des Sprekers gedachte. De uitdrukking daarvan behoort derhalve hier ook toe.

De toepasfing dezer waarnemingen brengt ons dus

(*) Taal- en Dichtk. Verfcheidenheden, III. Deel, bladz. 90 en ook 188.

dus noodwendig tot de volgende uitkomsten der vier klasfen.

A. Die tot de beweging *a loco* (*vel ab objecto*) behooren, zijn by ons:

af, (oudtijds *ave*), en *van*;

waaraan men nog *uit*, (dat is *wt*, lipblazing) zou mogen toevoegen.

B. Die van de beweging *ad locum* zijn:

tote, verdeeld in *tot* en *te*, Engelsch *to*; en welke *te* met *de*, waar het eigenlijk slechts een versterking van is, vereenigt, en dus by gebogen naamvallen *ten* en *ter* wordt.

C. Tot de rust behoort alleen *in*. En

D. Die tot de gemengelden t' huis te brengen zijn, moeten uit de vorige kennelijk en te verklaren zijn; en zoo is het met een verknochting in 't geplaatst zijn of worden. Te weten:

by *op*
met *om*
aan

deze tien of elf, waarvan *aan*, tevens met *in*, 't Engelsche *on* is, kunnen als oorspronklijk en als ware praepositien beschouwd worden, en tot deze zijn de overige derivative, 't zij als adjective adverbia, 't zij verba, te rug te brengen. Dus is het met

ach-

achter (of *after*) van *af* of *ave*, gelijk *gracht* en *graft* van *graven*, en samenhangende met het adverbium *echt*, dat is daarna, dat ook *acht* is, en waarvan ook *be-achten*, adverbium, by onze Ouden somtijds saamgetrokken tot *bachten*.

naar, gevormd van *na*, dat een adverbium, en het Thema is van het adjectief *nader*, en van de werkwoorden *naderen*, *na-en*, *naaien*; en van welk na, *naast* het superlatif is, enz. — En van dit *na* zou men ook kunnen afleiden.

neder, als *nader* of naderend aan den grond. Doch beter acht ik 't, zich in de afleiding hiervan, by de bloote drukking die in de *n* ligt, te bepalen, en 't woord dus, als *gedrukt*, aan te merken.

onder, eigenlijk *onner*, van *on*, dat is *in*, waarvoor het, als gezegd is, in 't Engelsch nog bestaat; en derhalve meer *on*, meer gedrukt.

over van *op*, dat (met de Hoogduitsche adspiratie) *auf* is; en ook van ouds met *voor* verwisseld plach te worden.

voor,

(*) Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, III. Deel, bladz. 76.

voor, saamgetrokken uit *vo-er*, van *vo* en *va*, beweging uitdrukkende, en met *van* van één oorsprong, maar door de *r* ad locum gericht.

door even zoo *do-er*, aanwijzing uitdrukkend, en dus met *to* van één oorsprong. Doch door de samenparing met de *r* een sterk- en indringende beweging meêbrengende.

Men zou dezen uitgangen *er* als comparativen aan kunnen merken, doch beter beschouwt men ze als adjectivale verbalia van de regelmatig gevormde offschoon verouderde of verloren werkwoorden wier thema zy behelzen, *aven*, *naën*, *onnen*, *oppen* of *offen*, *vo-en*, *do-en*; hoedanige adjectiven oudtijds meer bestonden, dan wy thands kennen.

De overige zijn volkomen werkwoorden, wier thema nog kennelijk is, het zij imperativen, het zij participien.

Dus is

be-

(*) Zie mijne Verhandeling over de Geslachten, Aanteek. *q*, en aldaar § 185. Ook mag men vergelijken 't geen ik, schoon slechts in 't voorbygaan, in den zelfden zin omtrent verscheiden dezer voorzetselen aanmerkte, in de Eerste Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, I. Deel, bladz. 131.

behalven, behalden, behouden of behoeden, en 't zelfde wat wy nog in *behoudens* met de adverbiale *s* uitdrukken. Men kan het ook, daar *halve* ook *zijde* beteekent, *bezijden* (als 't Engelsche *besides*) verstaan. Doch het kan toch de *n* niet ontbeeren, dewijl het noodwendig het zij adverbium is dat de *n* of *s* moet hebben als wy meer aantoonden, het zij participium van het werkwoord *bezijden* als *ter zijde stellen*.

boven, oudtijds *be-hoven*, dat is of men zei *beöffen* (*beöppen*), werkwoord van *op*.

binnen, dat is *be-innen*, is even zoo het werkwoord van *in*;

buiten, dat is *be-uiten*, even zoo, van *uit*; en desgelijks is

bezijden, werkwoord van *zijde*; alle, op gelijke wijze als men *benoorden*, *bezuiden*, *beoosten*, *bewesten* vormt; welke woorden alle, schoon inderdaad werkwoorden of participien, echter meest als adverbien aangemerkt worden.

Het woord *uit* zelfs kan (des noods) als een participium aangemerkt worden, zoo men nog dieper gaan wil. En wellicht zou men 't zelfde van *met* mogen stellen.

naast

naast is zichtbaar de superlativus van *na*, dat ook den comparatief *nader* heeft; en dus is

na, als positief, eigenlijk adjectief of adverbium; doch als adjectief niet gebruiklijk dan in de twee hooger graden.

omtrent is *om-getrant*, dat is omgestapt, omgegaan, van *om* en *tranten*, waarvan 't naamwoord *trant*, en het verbum frequentativum *trantelen*.

om, zelf, is, in den grond beschouwd, eigenlijk een participium in *ing*, en inderdaad *o-ing*, van *o*, uitdrukking van rondte (*).

rond is *ro-end*, desgelijks participium activum; dat is, omgaande.

dicht is een participium praeteritum van *dijen*, *dijgen*, *digen*, waar ook *dik* meê verwant is; doch als bloot adverbium, en niet als voorzetsel, aan te merken.

tegen is *getegen*, verwant met *te* en met *tijgen*, als *toebrengen*, *eigenen*; en

jegen is een verzachting van dit *tegen*, door een mindere uitstooting der tong.

Ook

(*) Vergelijk mijne Verhandeling over de Geslachten, § 85. — Verhandeling over het Letterschrift, bladz. 54.

Ook zei men wel *gen*, en *gegen*, met de *g* van *gaan*, waarvan ook het aanwijzende *gene*, in onderfcheiding van *deze*, is.

Ik moet hier byvoegen, dat *tegen* niet altijd *contra* of *oppofitè* is maar ook fomtijds *juxta*. Zoo zei men oudtijds, als ik in een oud ftuk (*Vrouwenlof*) dat juist voor my ligt, leze:

Chrifoliet, jaspis, en jagant,
De edele fteenē, fijn bekant;
Hore fcijn es tegen *reine wiven.*

dat is *naast* (*nevens*) reine vrouwen; *gelijk* met haar, naamlijk in waarde. Zoo zei men eertijds *tegen goud*, nu voegt men er by *op te wegen*, en maakt er eene *oppofitio* van, te voren was het eene *aequiparatio*.

tusfchen is *twisfchen*, fcheiden, participialiter gebruikt en van eenen oorfprong met *twee* (*).

volgens is *volgende* (als *fecundum* in 't Latijn is), maar met de *s*, adverbialiter gebruikt.

wegens is even zoo *wegends*, dat is *roerende*.

zon-

(*) Taal- en Dichtk. Verfcheidenheden, IV. Deel, bladz. 19.

zonder is de imperativus of het thema van *zondaren* (†), of (wil men,) 't kan als *gebrekig* of *falende* aangemerkt worden, en dus als adjectif, met het substantif *zonde* eenerlei (*).

Omtrent *sedert* en

sints, hoezeer louter adverbia zijnde, en dus niet *hujus loci*, verwijs ik maar de gegeven verklaring in de eerste Verscheidenheden, III. Deel, bladz. 58 en 59.

Onze wezendlijke voorzetsels zijn derhalve in kleinen getale. Maar zy zijn inderdaad ook zoo veelvuldig niet in 't Latijn en in 't Grieksch als de Grammatisten ze ons opgeven. Wy zullen met een kort overzicht, dit, en ook de algemeene overeenkomst dezer talen daarin met ons Nederduitsch, licht bemerken.

Het Latijnsche *ab*, waarvan zich de *b* in de uitspraak verliest wanneer eene volgende vokaal haar niet hoorbaar maakt, zijnde 't zelfde woord met het Grieksche *ἀπὸ*, is kennelijk ons *af*.

ad

(†) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenh. II. Deel, bladz. 52.

(*) Vergelijk mijne Geslachtlijst der Naamwoorden op dit woord, *zonde*.

ad behoort tot ons *tot.*

cis, met *citare* in verband, toont zijn oorsprong in *ciere*, als ware 't, in bereik of in beroep; en is even zoo een tweede persoon, als de interjecto *sis* (die met ons *Wees zoo goed* samenstemt). Verder hangt het blijkbaar te samen met *citra*; en voorts met *circiter* en *circum*, alle verbonden met *circus*; en alle vier zijn zy blijkbaar adverbien, waarvan *circum* en *circiter* ook den uitgang meêbrengen (*). Alle deze dragen ook het werkwoord *ire* in zich, met *co* vereenigd (†).

coram is even zoo een adverbium; en zoo ook *clam*, dat uit *clavim* saamgetrokken is, en *palam*, met den ouden uitgang in *m*, die soort eigen.

cum, anders *con*, is met en nevens het evengemelde *co*, ons *ge.*

ex, Grieksch ἐκ, ἐξ, is inderdaad het zelfde met ons *af* of (adverbaliter) *afs.* De *f* met *ch* verward wordende als wy boven aanmerkten.

fo-

(*) Sanctius in Minerv. en Perizonius aldaar, pag. m. 144.
(†) Verhandeling over de Geslachten, Aanteek. *k.*

foras is een oude accusativus, van *fores*, waaronder 't zij *ante* 't zij *ad*, verzwegen wordt.

in, het Grieksche ἐν, is ons *in*.

infra, zie *supra*.

juxta, van het oude *jugo*, in perfecto *juxi*, toont het adverbium. Vergelijk Perizon. d. l. pag. 146. Dat dit ons adverbium *juist* is, loopt in het oog.

ob is ons *om*, in hooger plomper uitspraak *omb*, Hoogduitsch *umb*.

penes is, het zij een adverbiale contractie van *penates*, voor huis, even als *foras* van *fores* is, of ten minste, samenhangende met *penates*, met *penus*, en met het oude *penator*, dat by Sex. Pompejus Festus voorkomt.

per, Grieksch περ, verwant met ons *persen*.

pone is, als *sine*, een imperativus; en adverbialiter gebruikt, van *ponere* (*).

post is een adverbium, als Perizonius aanmerkt.

pridie en *postridie* kan zeker niemand als adverbium miskennen.

prae

(*) Vergelijk Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenh. II. Deel, bladz. 52.

prae en
pro, Grieksch πρὸ of πρὸς, is eigenlijk ons *voor*, met de voorfylbe *be*, als in *bevorens*, *behoven* (*boven*), *be-uiten* (*buiten*), enz.
praeter, en zoo ook
propter dat *propiter* is (Perizon. d. l. p. 144) dragen 't merk van adverbium in den uitgang. En het is even zoo met *circiter*; en ook met *citra*, *extra*, *intra*, *contra*; zoo dit zelfs geen oude imperativen zijn, als het werkwoord *intrare* en dat van *extrahere* (tot *extrare* faamgetrokken), grond geeft te denken (*). Immers, *erga* is blijkbaar de Imperativus van ἐργάω.
procul en *fimul* toont de zelfde Geleerde adverbia te zijn, pag. 152.
prope, pag. 147.
fub, Grieksch ὑπὸ, van ons *op*, *up*; even als *onder* (Hoogduitsch *unter*,) van *in* is, en zoo is de flotfylbe in *fubter*, *inter*, *propter*, de zelfde met die Hoog- en Nederduitfche nafleepende fylbe *ter* en *der*.
fuper, Grieksch ὑπὲρ, van het zelfde *op*, *up*.

fu-

(*) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verfcheidenheden, II. Deel, bladz. 58.

ſupra, als *infra*, *contra*, enz. gelijk op *propter* is aangemerkt.

Dat *verſus* een participium is, merkten wy ook reeds op, en zoo is 't met *ſubtus* en *intus* ook, van *ſubeo* en *ineo*, en 't zelfde mogen wy van *ſecus* zeggen, met *ſe* (als affcheiding) verwant, waarvan onder de onaffcheidbare voorzetſels. — *Tenus* daartegen is louter adverbium, en beteekent *uſque*, en het wordt uit den aart der zake met den dativus geconſtrueert als vervangende deze naamval de praepoſitie *ad* met den accuſativus, even als (omgekeerd) ons *aan* met den accuſativus veelal den dativus vervangt.

Op gelijke wijze is het Griekſche *ἀμφὶ* ons *om*; *ἀντὶ* ons *aan* en oude *and*, dat is *tot* en *tegen* (*); *ἀπὸ* ons af; *περὶ* één met *περ*; *μετὰ* (adverbium eigenlijk) met ons *midden* verwant; *συν*, een verzachte uitſpraak van *τυν*, toevoeging, van *to*, *toe*, *tot*, gelijk *συ* van *τυ* (ons *du*) is (†); en

(*) Aanteekeningen op het III. Deel van Maerlants Spiegel Historiaal, bladz. 49, 51, en volgg.

(†) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, II. Deel, bladz. 35.

en *διὰ* is eigenlijk een ablativus abſolutus *διᾷ*, dat is met doordringing, als lang voor my opgemerkt werd: waarmeê men 't gezegde over *per* vergelijken mag.

Van *apud* en *ante* ſpreken wy niet, om dat deze werklijk en zichtbaar adverbien zijn, zelfs ook geen regimen hebben, dan door er *ad* onder te verſtaan. *Apud me*, is *apud* AD *me*. *Apud* is in oorſprong en wezen even zulk een adjectivum in neutro genere als *aliud*; en de wijze van conſtructie is de zelfde, of men zegt *aliud* AB *illa re*, en *apud* AD *illam perſonam vel rem*. En het is even zoo met *ante*, een oud nomen, waarvan *antes*, *ab antis*, etc. en dat tot adverbium overgaan is. Ook is de volkomen uitdrukking, *ante ad*.

Wanneer nu de Voorzetſels *in*, *op*, *onder*, *binnen*, *buiten*, *boven*, *tusſchen*, *na* of *naar*, in beweging verſtaan worden, moet er noodwendig de naamval meê verbonden worden, welke die beweging, het zij *toe* of *af*, naar den aart der zaak voortbrengt; en dit even zeer, het zij die beweging in een uitgedrukt of verzwegen voorzetſel, het zij ze in het werkwoord der zegging, het zij ze in de bloote meening des ſprekers of ſchrijvers ligt. Dus is, om een gemeen voorbeeld te ne-

nemen, *dat ſtaat* ONDER *den ſchoorſteen* of OP *den disch*, anders te verſtaan, dan *zet* of *breng het* ONDER *den* ſchoorſteen, of OP den disch; *kom* IN *de tuin*, anders, dan *ik ben of wandel* IN *de tuin; hy ſtelde zich* TUSSCHEN *die beide*, anders dan *hy zit* TUSSCHEN *die beide; kom* BY *het vuur*, dan *warm u* BY *het vuur.* En dit is zoo, het zij de tweederlei naamval in uitgang verſchilt, of niet. En zoo is 't inderdaad in alle talen, waar een gezond en geregeld denken den ſpreker of ſchrijver beſtieren mag, en geene praktikale regels zonder verſtand vastgeſteld zijn.

Het is derhalve dan ook zoo vreemd en verwerpelijk niet, wanneer men in het Hoogduitsch het voorzetſel *door* op de tytels der boeken, waar het op den Schrijver ſlaat, niet in accuſativo ſtelt. Die anders doet, ſchijnt te onderſtellen dat het boek wel door den Autheur als een trechter heengevloeid, maar niet eigenlijk *van hem* is uitgegaan. Trouwens, dit mag ook ſomtijds waar zijn.

Minder loopt het misſchien in het oog, maar de grond der zaak is de zelfde, en het maakt een zeer wezendlijk verſchil, of het voorzetſel als op zich-zelf wordt gebruikt, dan wel, als met het werkwoord ſaamgeſteld, ſchoon de orde der

constructie die ſamenſtelling dan ook verdeelt (*). Dus is het wanneer ik zeg: *de tegenwoordige* KOMEN *den ouderen Dichteren niet* BY; en wanneer ik zeg: *zy* KOMEN *niet* BY *de oudere Dichters*. Het laatſte hecht het BY aan het werkwoord KOMEN, dat hier BYKOMEN is, en is eene toedrijving die aan de *oude Dichters* geſchiedt (dus, in de bewoording der Latijnſche Grammatica, de Dativus); het eerſte daartegen beſtond in de enkele beweging der gedachte te hunwaart, en trof hen niet. — En het is op den zelfden grond dat de Latijnen de verba met praepoſitiones ſaamgeſteld den dativus doen regeeren, ſchoon deze op zich-zelve een anderen caſus meêbrengen; als *adduxi* TIBI *hominem*, *propino tibi vinum*, ſchoon noch *ad* noch *pro* den dativus als regimen toelaten. Dus eigent de praepoſitio *in* de zaak aan de plaats of perſoon: *indidit vinum patinae*; *indidit nomen Salinatori Livio*. Van hier de Dativus. Echter zijn zy daar niet algemeen volſtandig in. *Ingredior et egredior* JANUAM *et* JANUA zeggen zy, daar wy *ik ga ter deure in en uit*, zeggen.

Voor 't overige mag ik hier meer algemeen aanmer-

(*) Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, I. Deel, bladz. 85.

merken, dat in deze samenstelling, de voorzetsels weder adverbien worden. Zoo dra naamlijk zy de hoedanigheid, welke door een verbum of nomen, waarmeê men ze samenstelt, uitgedrukt wordt, als zoodanig aandoen, maar niet op zich-zelfs naar buiten dat verbum of nomen werken. Voorheen gebruikte men zoo *in* voor *innig*, en men zei by voorbeeld, van een vrouw, dat zy IN*net* was of IN*zindelijk*. IN*eerlijk*, IN*godvruchtig*, en dergelijke, was vrij gemeenzaam. Hiertoe behoort ook het oude *on* (dat niets anders dan dit *in* is), wanneer het niet ontkent. Zoo zegt men ON*guur*, dat is ON-*goor*, in zedelijken zin toegepast. IN-*goor* naamlijk, is *innig goor*. Onze Ouden zeiden dus *gore tale*, waarmeê het Hoogduitsche *ongeheuer* wel zou schijnen samen te hangen, schoon het waar is dat men *ongoor* van *on-geur*, kwade reuk, kon afleiden, en *goor* op zich-zelfs 't zelfde woord met *geur* (reuk), onverschillig goeden of kwaden, kan uitdrukken; gelijk *stank* voorheen alle reuk (de welriekendste zelfs) beteekende, als uit Willeramus blijkt. — Men kan 't zelfde van ON*tijch* zeggen, waaraan *gore taal* my herinnert, doch dat niets anders dan ON*tuchtig* is, en met *ontuich* (*ontuig*) verwant. Even zoo is *inborst*, en *ingewand* het inwendige van *borst* en van het *gewand*, dat is,

de

de omkleeding der *buik* of *borst*. En zoo is het dan ook met het *inhouden*, *bykomen*, *voorstaan*, *inkoopen*, *uitventen*, *weêrstaan*, *verdoen*, en alzulke; onverschillig, of deze voorvoegsels in de constructie afscheidelijk of onafscheidelijk zijn; en hierom is het dat die verba den casus der praepositien niet regeeren, maar den derden of vierden naamval. Het regimen naamlijk is dat van het verbum; en niet van de praepositie. *Pharetrae* nulla *inest* vel *superest sagitta*, is geen casus van *in* of *super*, maar van *est*.

Ik vertrouw, dat deze in 't kort saamgevatte opheldering den opmerkzame genoeg zal zijn tot een helderer inzicht in dit voorwerp onzer Spraakkunde.

El que aprende
Lo que no entiende,
Ya me entiende.

VAN

VAN DE ONAFSCHEIDBARE VOORZETSELEN.

Deze behoefden ons niet lang op te houden, indien wy ze hier niet iets dieper dan gewoonlijk wilden ontwikkelen; 'tgeen tevens een licht op de afscheidbare of op zich-zelf ſtaande praepoſitien verſpreiden zal, in wier behandeling wy ons meer tot de rangſchikking of verdeeling ten aanzien van de tweederlei beweging die zy inhouden, bepaald hebben, dan op de innige woordverklaring toegelegd; welke laatſte hier meer hoofdzakelijk is. *Zy* zijn in kleinen getale by ons. Te weten, men brengt ze tot zeven of acht; en zy beſtaan in de volgende:

and,	*on*,
be,	*ont*,
ge,	*ver*;
her,	en *weder*, zoo er dit by

toegevoegd worden mag.

And is niets anders dan een participium van het verbum *a-en*, vloeien, waarvan zie mijne

Ge-

Geslachtlijst op *a*, en de Aanteek. *x*. der Verh. over de Geslachten. En *aan* is eigenlijk de infinitivus *a-en* daarvan. Daar ligt overzulks eene toevloeiing in, die een beweging, en door de drukkende kracht der daaraan toegevoegde *n* een beweging *ad locum* is. Het is hiervan, dat het de beteekenis van *tot* en *tegen* heeft: het laatste niet juist in volstrekt wederstrevigen zin, maar in dien van tegennadering. Men zie mijne Aanteekening achter het III. Deel van *Maerlants Spieghel Hist.* bladz. 51 — 54, en ook hiervoor bladz. 34 op *tegen*. Deze strekking van beweging is er ook in, als werkwoord. Dus is daarvan ons oude *annen* (*gonnen* en *gunnen* als men nu zegt, van *jonnen*, dat *onnen* is, eigenlijk *annen*); en dus is er ook *ande*, als naamwoord, van, zijnde aandoening, gevoeligheid, leed, schade, en ook wraak; waarvan weêr *anden*, wreken, over 't welk Huydecoper op Melis Stoke, II. Deel, bladz. 451 — 454, en 586.

Deze strekking van beweging derhalve geeft dit voorzetsel ook aan het werkwoord, waar het meê saamgesteld is. Wy hebben het thands alleen onvervalscht over in *andwoorden*, hetgeen dus *toe-* of *tegenwoorden* is. Hoe het oude *went* (*tot*), in het Engelsch ook voor het imperfectum van *komen* gebruikt, hiermeê samen-

hangt,

bengt, vindt men in Aanteek. eeee mijner dikwijls gemelde Verhandeling, waarvan men ook § 98 over dezen uitgang *nd* nazien mag.

Dat *an* of *aan* dus ook wel *tegen* is in een sterker zin, volgt hier uit; en van daar de oude spreekwijze *an sinen danc* (tegen zijn wil). — Wat *an werden* aangaat, hetgeen Huydecoper hier mede toe brengt, dit is eigenlijk ons *on*, Hoogduitsch *ohne*, oudtijds *aun*, waarvan op *on*.

Van dit *an* is ook *ander*, als zijnde eigenlijk *toegevoegd*. *De ander* kan niet gezegd worden dan in opzicht tot een vorig gemelde. En het staat dus met *één* of *eerste* in verband, en hierin gelijk met *tweede*, 'tgeen het ook uitdrukt.

Be, een sluiting en drukking der lippen, zoo wel als *om*, drukt als dit, eene omvatting uit, of een opdrukking aan 't voorwerp der rede. Hiervan BE*winden*, BE*wimpelen*, BE*vatten*, BE*houden*, BE*wijzen*, BE*droeven*, BE*helzen*, (dat *bevatten* is) BE*grijpen*. — Hiervan ook BE*lasten*, BE-*zwaren*, schoon meer van *op* dan *om* hebbende, door dien *op*, *om*, en *aan*, als uit den aart na aan elkander grenzende, dikwijls te samen verward zijn. Zoo zegt men wel, *aan den top* voor *op den top*; en, *omme den Heer*, voor *aan*

den

den Heer, plach een algemeen brieven-opschrift te zijn. Even zoo is hiervan, *zich* BE*nemen*, *zich* BE*dragen* (nu zeggen wy *zich gedragen* of eenvoudig *zich dragen*), *zich bevreemden*; 't geen eigenlijk is, zich den schijn (of wat het zijn mag) van vreemdheid OM*nemen* of OM*doen*.

Ge verklaarden wy als uitdrukkende de praepositie *met*. Zie voorgemelde Verhandeling § 88 en Aanteek. *y*. — In 't voorbygaan merk ik aan, dat dit *ge* voor een werkwoord dat met een vokaal begint, geplaatst wordende, daar zeer dikwijls meê samensmelt of samengesmolten is tot ééne sylbe, van welke in één smelting Huydecoper een voorbeeld gaf in *ge-eert* en *be-evelt*, tot *geert* en *bévelt* geworden. Melis Stoke I. Deel, bladz. 166. Hetgeen ook ten aanzien van de voorsylbe *be*, en van beide ten aanzien van de *l* en van de *r* wanneer deze een werkwoord beginnen, plaats heeft. Gelijk *blijven* en *brengen*, dus eigenlijk *belijven* en *berengen*, en *glas*, *gelas*, *glimp*, *gelimp* is.

Her vertoont zich duidelijk als adverbium, en is casus obliquus van *hier*. Dus zeggen wy *van ouds her*, *herwaart en derwaart*; en hiervan ons naamwoord *herkomen* voor *oorsprong*. Doch als

on-

onafscheidbaar voorzetsel heeft het volkomen de kracht, 't zij van *ver*, 't zij van *weder*, met welk laatste het ook in den zin van *te rug* zoo wel als van *op nieuw*, samenhangt, even als 't met ons *ver* is.

On is *tweërhande*. Het eene is, gelijk wy reeds aanduidden, een dialekt- of uitspraaks verschil van *an*. Het andere mogen wy als primitif aanmerken. — In *an* en *and* bestaat de kracht en het wezen des woords in de vokaal, als vloeiing te kennen gevende (bladz. 44); in het laatste *on* daartegen ligt het wezen des woords in de *n* als drukking, even als in het Latijnsche *in*, 't Grieksche ἐν, enz.

Dit laatste en eigenlijke *on* dan is ontkenning of afkeering der hoedanigheid waar het meê gekoppeld wordt. Dit is de aart van de neusletter, in welke de adem van den gewonen weg afgekeerd wordt, en in den afweg van den neus geleid, waar hy den walglijken bygalm verwekt die den Franschen en snuiveren eigen is, doch by onze Hollanders reeds voor eeuwen verfoeid werd. — Op deze wijs hebben wy *onschoon*, *onkuisch*, *onledig*, *onbeschaamd*, *ongeleerd*, *onmensch*, *ongodist*, enz. En dus behoort het tot de samenstelling met adjectiven, en ook met sub-

D stan-

ſtantiven zoo wanneer deze adjectivaal gebruikt worden. In de werkwoorden daartegen heeft het geen plaats, maar neemt eene werkingskracht aan door de byvoeging der tandletter, en men zegt *ont.* — Tot dit *on* behoort het Hoogduitſche *ohne*, (d. i. *zonder*) als boven. Ook behoort hiertoe ons *wan*, als zijnde de Engelſche uitſpraak van dit *on;* daar naamlijk, waar het het naamwoord *waan* niet is. Daar is een overgang in die drie voorſylben. Men neme *ongeloof*, *wangeloof*, en *waangeloof* tot een voorbeeld. Het *wan* houdt een midden, en is dus zwakker dan *on.* Voorts mag op dit woord vergeleken worden mijne Verhandeling over de Geſlachten, Aanteek. *eeee.*

Ont is even dus, tweederlei. Het eene de ontkenning of liever afkeering en *berooving* van hoedanigheid, als, in ons ONT*kennen*, ONT*nemen*, ONT*raden*, ONT*zeggen*, ONT*heffen*, enz. waarin het een volkomen ſynonymum is van *af*, als in AF*kenkennen*, AF*nemen*, AF*raden*, AF*zeggen*, AF*heffen*, enz. alleenlijk met wat meer nadruk (gelijk de tandletter in zich heeft,) uitgebracht.

Het andere *ont* is het eenvoudige *and*, wat holler uitgeſproken; en beteekent dus *tot* of *tegen.* (Zie bov. bl. 45.) Hiervan het oude *onthier*, dat is *tot hier*, of (gelijk men ook pleonaſticè

zegt

zegt) *tot hier toe*, waarin *tot* een voorzetsel, *ont* een adverbium is. Dus ONT*fangen*, dat is *toe-* of *tegen*vangen; (*ondervangen* zegt men thands ook, maar de ware zin is, de hand vangende toe- of tegenstrekken;) ONT*moeten*, *toe*- of *tegen-*, of *te samen* moeten, of anders *ge-moeten*, *con-currere*, *adversus ire*, *ob-viam ire in-vicem*. Het een en ander *ont* koppelt zich met werkwoorden en verbalia, geene andere naamwoorden.

In de oudste HSS. van *de Natuurkunde des heelals*, die men voor dezen aan Broeder Thomas, naderhand aan Broeder Geraert, (beide even verkeerdelijk) toeschreef, waarvan zie onze Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, IV. Deel, bladz. 73) leest men

Onthier *voorwaart*
Es ons gheopenbaert
Vele dinghe inden Kalendier.

Later HS. heeft hiervoor in de plaats gesteld:

Van hier *vorwaert* enz.

Dwaaslijk, want VAN *hier* is juist het tegengestelde van TOT *hier*. En wat VAN *hier vorwaert geschiedt*, is in futuro, en niet in praeterito.

Zoo dat het louter *non-fens* is, als waarvan de latere HSS. toen men de oude taal vergeten was, vol zijn.

En zulke ondeugende affchriften worden dan door de *Le Longs* van den vorigen en tegenwoordigen tijd voor de beste verklaard, om dat zy die beter gelooven te verftaan. ô Tempora! et ô coecitas

Attollens vacuum plus nimium verticem!

Het voorzetfel *ver* is velerhande. In de eerfte plaats is het verkort of te famentrokken van *over*. Dus in *verlof*, dat is *overlof*, 'tgeen dan ook in eene andere contractie des woords *oorlof* maakt. Dus is het in *verdragen* en *verdrag*, dat eigenlijk *overdragen* en *overdrag* is. Zoo is 't in 't *verhalen* (waarvoor men oudtijds ook *vertrekken* zei), dat is, *overbrengen*, enz. Even zoo in *verwinnen*, anders *overwinnen*, *verladen*, anders *overladen*. Ook in 't oude *verlief* als *overfchot*, waarvan Huydecoper in Melis Stoke II. Deel, bladz. 30, uit Maerlant en anderen; doch hetgeen niet met Huydecoper uit het Franfche *relief* moet gehaald worden, maar uit het oude *lijven*, dat is, plaats houden, waarvoor wy nu *belijven* zeggen, tot *blijven* famengetrokken.

In

In de tweede plaats is het *voor*, hetgeen ook het oude *over* is, dat mede deze beteekenis had. In dezen zin zeggen wy *verkiezen*, dat is *voorkiezen*, den *voorkeur* voor iets anders *geven*. Dus *verweeren*, dat is *weer doen voor* iets; *vervangen*, dat is *vangen* ('t opvatten) *voor* iemand.

Ook behoort hier eenigermate toe, doch in een derde nuance, het *verzoeken*, het *verwerven*, het *verwekken* van iets, enz.

Ten vierde is dit *ver* het adverbium van verwijdering, *verre* (longè, longinquè). En zoo is het in *vertrekken*, als heengaan genomen, dat is wijder trekken. In dezen zin is 't by voorbeeld in *verloochenen*, *verzweeren*, iets *verzeggen*; 't zelfde, als *aftrekken*, *afloochenen* (abnegare), *afzweeren*, *afzeggen*, enz. — En van hier drukt het

In de vijfde plaats, eene afwending, een verval, misbruik, of mistasting in de daad uit, die ten kwade ſtrekt. Dus is 't met *vergeven* in den zin van *vergiftigen*, en *vergift*. Dus met *veronnen*, dat by onze Ouden *misgonnen* was; met *verraden*; met *iemand verdenken*, dat is *misdenken* (verdacht houden), of ook *verdanken*, in 't Hoogduitsch *verdäncken* (en by ons tot *verdenken* geworden) voor *misdanken*. Zoo zegt men ook by ons, *zich verſpreken* voor *zich misſpreken*.

 Ook

Ook *vergunnen* is by Kiliaan en anderen *misgunnen*. En wy zeggen immers dus ook *verachten*, dat *misachten*, *verbeenen*, dat *verfluiten* is in tegenftelling van uittrompetten, en dus ook *verachten* is; *verbeuren* dat *misbeuren* is; *verbieden*, dat het tegengeftelde van *gebieden* is. Ook zei men oudtijds *verdeelen* voor *veroordeelen*.

Terwijl het ten zesde, dus met *weêr* (*weder*) famenhangt in de tweederlei doch naauw vermaagfchapte beteekenisfen dezes woords van *te rug* en *op nieuw*; zoo dat *iets verdoen*, of, *de zaak op nieuw doen*, en zoo ook herftellen, of, haar *te niet doen* beteekent. — Hiertoe kan ook gebracht worden iets *verhalen*, *vertellen*, enz., fchoon eigenlijker tot den tweeden zin (dien van *over*) behoorende, gelijk men voor iets *nog eens*, *andermaal*, of *op nieuw doen*, ook wel *overdoen* zegt.

En dit eindelijk leidt ons tot de twee laatfte, de veranderende of vernieuwende, en de verwoeftende beteekenis van dit *ver*.

Ik zeg dan, in de zevende plaats: Het veranderende *ver* drukt dus *wording* uit. Hiervan *verlosfen*, dat is los worden, of, als 't verbum activum door 't tranfitive der doening meêbrengt, *los maken*. Dus *verblijden*, *verwilderen*, *verrotten*, *vermolmen*, dat is *blijd*, *wild*, *rot*,

molm

molm worden, of daartoe overgaan; *verliezen*, dat van *los* (*leas* in 't Angelſ.), los worden is. *Verdrieten*, dat is *tot driete* worden of overgaan ('t geen mede rotſel of drek is). En even zoo is *vertoornen* tot *toorn* overgaan of doen overgaan, enz. en *verworden* en *verwoeſten*-zelve als deze aangevoerde. Desgelijks *verdoven*, *verwerpen*, *vernietigen*, *verderven*, *vernielen*: dat *vernie-elen* is, 't frequentatif van *nie-en*, waarvan *niet*. In dezen zin komt ook *ver* voor, als te niet doende. Zoo zei men wel *verbinden* voor *ontbinden*, en inzonderheid was *een maagd vergorden*, 't Latijnſche zonam ejus ſolvere, haar *ontgorden*, waarvoor men uit misverſtand, naderhand *begorden* zei voor *bezwangeren*. — By al 't welke men echter wel opmerken mag, dat ten aanzien van den dieper grond der ſpraak, en wanneer men ze uit hooger ſtandpunt beſchouwt, *over*, *voor* en *verr'*, *weer*, en *her*, van één en den zelfden aart en oorſprong zijn.

Wy moeten hier nog byvoegen dat dit *ver*, even als wy van *ont* zeiden, niet dan voor verba en verbalia, en volſtrekt met geen andere nomina koppelt.

Weer, eindelijk, het laatſte der voorzetſels waarvan wy hier handelen, valt in beteekenis ſa-

men met *her*; doch past beide op naam- en werkwoorden.

Wanneer wy nu een oog op het Latijn slaan, zullen wy daar *ambe* en *am* (hetgeen eigenlijk een en het zelfde woord is), met *an*, *con*, *di*, *dis*, *re*, en *se* ontmoeten, die de oude Grammatici ook *praepositiones loquelares* noemden.

Dat *am* en *amb* ons *om* (het Hoogduitsche *umb*) is, loopt in het oog, en blijkt ook dadelijk in *ambire*, dat, van *amb* met *ire* saamgesteld, *omgaan* (*umbgehen*) is. — *An* (dit naamlijk, want het vragende *an* is elders door ons verklaard, en een ander woord;) is blijkbaar het zelfde, maar de *m* en *n* verwisselen licht, 't zij uit gemakkelijker paring met lip-, tand-, of keelletter. 't *Anquirere* is eigenlijk OM*vragen*, *rond* zoeken. — Dat het *con*, *cum* is, weet ieder. — En dat *di* en *dis* Grieksch zijn, is even blijkbaar. Het is naauwlijks noodig op te merken, dat dit *di* splijting en dus afscheiding te kennen geeft, en met het *duo* (ons *twee*) van één aart is. Men zie onze kleine Verhandeling over de Getalnamen, in het IV. Deel der eerste Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden. — *Re* is ons *her* in den zin van herhaling; in beide welke woordtjens de *r*

ei-

eigenlijk 't wezen maakt dat de *renning*, de vloeiing, het *ῥέειν*, het *ruere*, uitdrukt; en zoo drukt dit *re* ons *her* en ons *weer* beide uit. — *Se* is de wortel van *ſecus*, waarvan zie hiervoor, en drukt de afſcheiding uit. Het hangt te ſamen met ons *zijde*, dat is verdeeling. De oorſprong is in *ziehen*, als het Hoogduitsch ſpreekt (wy zeggen *tiën* of *tijen*), voor *trekken*. 't Is aftrekking.

Eindelijk, wat het Grieksch betreft, waar men *ἀ*, *ἀρι*, *ἐρι*, *βου*, *βρι*, *δα*, *ζα*, *δυς*, *νε*, en *νη* heeft: Het is lang opgemerkt dat *ἀ*, en *ἀν* (of ook *ἀνα*, waar dit geene verdubbeling of herhaling uitdrukt) het zelfde is, en zoo is het derhalve ons ontkennende *on*; ook wel een verkorting van *ἅμα*, ons *mede*, of eindelijk het verſterkende *ἄγαν*. — Het *ἀνα* behoort hier niet, als zijnde niet onafſcheidelijk, ſchoon het tot ons oude *aan* en *aan*, dat is *weder* en *wederom*, te rug te brengen zou zijn.

'Αρι en ἐρι vergrooten als uitbreidende, en zijn van het evengemelde *ῥέω*, als uitvloeien.

Βου is het naamwoord *βοῦς* (een *os*) in ſamenſtelling, ter vergrootende uitdrukking, waarvan onze Verhandeling over de Comparativen, I. Deel, bladz. 64. Zoo zeggen zy *βούπαις*; wy, *een kind*

 als

als een kalf, of *een kalf van een kind*, voor een groot kind, en *een vent als een os* voor een groote, grove, en zware karel. Voor hun *βούλιμος* zeggen wy eigenaartiger *hondshonger*; en voor *βοῶπις*, *kalfsoog*, maar het *ſchoon* dat het Griekſche woord daarmeê uit moet drukken, in *lelijk* veranderende.

Βρι is de wortel van drukking, persſing, verzwaring, en hangt te ſamen met het Latijnſche *premere* en het Griekſche *πρίω*, en zoo ook met het Latijnſche *prae*, en ons *breken* en *perſen*, enz. Het drukt dus op de beteekenis des woords waar het meê gekoppeld wordt en verſterkt dus, even als dit Latijnſche *prae*.

Δα en ζα (met verſchil van uitſpraak, het zelfde woord, even als ons *de* en der Engelſche *the*, ons *dat* en hun *that*,) is desgelijks een drukking of verzwaring der beteekenis waar het voor-gevoegd wordt, en dus, een verſterking. De ſamenhang dezer ſylbe δα met δὴ (waarlijk, zeker!) is in het oog loopend, zoo wel als de toevoeging van ζα by het adjectif om de daarin uitgedrukte hoedanigheid te verheffen, vrij na met ons Hollandsch *zeer* of *zoo* overeenkomt. Ζάπλουτος, *zeer rijk*, of *ó zoo rijk!*

Δυς hangt ſamen met δύω, *duo*, en *dubius*, dat men ook voor gevaarlijk en moeilijk nam.

'τ Drukt

't Drukt dus twijfelachtig en van daar moeilijk uit. Wy pasſen op gelijke wijze ons *naauwlijks* en *ter naauwer nood* toe.

Νε en νη is de ontkenning der drukkende of afwendende *ν*; en in anderen zin, de bevestigende *ν* van νὴ en ναὶ.

Λα en λι, welke men hier by plach te voegen, heeft de geleerde Ruhnkenius reeds in een zijner Kritiſche Epiſtolae uitgeworpen.

Hierby kon ik dit kleine overzicht laten berusten; doch moeilijk kan ik van my verkrijgen, hier een onafſcheidbaar voorzetſel ſtilzwijgend voorby te gaan, dat altijd over 't hoofd gezien wordt, als beſtond het niet, en echter in onze taal niet minder aanmerkelijk is dan in 't Italiaansch: naamlijk, de zich voor andere konzonanten plaatſende en zoo zich met deze tot eene ſylbe ſamentrekkende *ſ*. — Deze *ſ* is tweederlei.

De eerſte en veelvuldig voorkomende is, die ſnelheid geeft aan de doening van 't werkwoord of van het daarvan gevormd naamwoord, en dus ook kracht en volheid; en deze vindt men aan menigte woorden toegevoegd. 't Is de ſnelle vluchtige *ſ*.

Zoo heeft een *ſchel* geluid, een *hel* geluid in,

maar

maar het is met meer ſnelheid in beweging. Zoo klonk voorheen een *ſchelling* ſneller (hooger noemt men 't) dan een *heller*. Zoo is *ſlank* wel *lank* (of *lank*) maar met een denkbeeld van ſlingering daarin, ſtrijdig met of overwinnende de logheid en ſlapheid die in de *l* ligt. Zoo ſtaat *ſlabbe* tot *labbe*, *ſluier* tot *luier*, *ſluimen* (ſluimeren) tot *luimen*, *ſnaar* tot *nervus*, *ſneb* tot *neb*, *ſnik* tot *nik*, *ſnipper* tot *nippel*, *ſpit* en *ſpiet* tot *piën*, *ſpijker* tot *pijk* of *piek*, *ſpik* tot *pik* (punt), *ſpil* tot *pijl* (*pilum*), *ſpina* tot *pinna*, *ſtok* tot *tak*, *ſtreke* tot *treke* (*tractus* of *aſtutia*), *ſtrekken* tot *trekken*, *zwabberen* tot *wabberen* of *wapperen*, *zwirrelen* tot *wirrelen*, *zwarrelen* tot *warrelen*, *zwak* tot *wak*, *zwellen* tot *wellen*, enz. enz. Welk alles in 't algemeen en ten aanzien van de beteekenis gezegd zij, zonder daarmede de woorden, dus tegen elkander in vergelijking geſteld, juist altijd en in het byzonder, het een van het ander te willen afleiden.

De andere *ſ*, en waar ik hier inzonderheid de aandacht op wenschte te vestigen, is de ontkennende. Zy ontkent niet ſlechts, maar (meer dan dit) ſtelt het tegendeel van het woord waarmeê zy gekoppeld wordt. Zoo zegt het Italiaansch

liaansch *sfortunato*, dat is niet slechts *niet gelukkig*, maar in een staat van stellig ongeluk. Zoo, *sfaccendato*, niet alleen onbezet met bezigheden (*faccende*), maar *lui- en leêgloopend*; *sfardellare*, niet alleen ontpakken, van *fardello*, pak, maar plonderen, uitschudden; *sfidanza*, geen bloot gebrek aan vertrouwen, maar *wantrouwen*. Dus *sgradire*, mishagen; *snervare*, ontzenuwen; *sparjare*, ontparen, van één scheuren; *spolverare*, afstoffen; *sprigionare*, ontslaken; *sfacciare*, ontpakken. Welke *s* men in die taal tot het voorzetsel *dis* en tot *di*, als in *dimovere*, kan brengen, doch by ons geenzins. En waarvoor men (om naar de wijs der Grammatici een andere bron aan te nemen) veel eerder tot *zw*, als verloop van *tw* als splijting, zou moeten te rug keeren; doch 't geen verder gezocht is, dan wy noodig hebben, die aan de enkele letter door hare vorming-zelve een kracht van uitdrukking toekennen, zonder welke ook de paring of koppeling niets kon uitwerken; en dit, daar de *s*, als wy elders aanmerkten, zoo wel als de *n* een neusletter is, waarvan (als zoodanig) de aart afkeering van de hoedanigheid daar zy op slaat, met zich brengt, alhoewel thands die onaangename uitspraak door de neus, waarin de eigenlijke uitdrukking van afwending, afkeering, en verwerping,

ping, by ons door een meerdere zachtheid en beſchaafdheid verloren ging. — Doch komen wy ter toepasſing van die *ſ* op onze taal.

Wy vinden haar in veel woorden, waarvan eenige hier een plaats moeten innemen. Zoo is het met *ſprokkelen*. Meer dan het eenvoudig ontkennen, ja, volſtrekt het tegendeel van *brokkelen*, (hetgeen *brokken verſpreiden* is,) is dit ſprokkelen, *brokken by een zamelen*. Zoo is *ſtrooien* (oudtijds ook *ſtreien*, *ſtreën*, *ſtreuen*) het tegengeſtelde van *treien*, dat is *te rei* (op een reeks of in orde) *zetten*, en waarmeê *tre-en* dat het grondwoord van *trekken* is, ſamenhangt. Zoo is *ſpringen* en *ſprengen* het tegengeſtelde van *pringen*, *prengen*, *prangen*, dat *be-ringen*, *be-rengen*, benaauwen is, en dus *losworden*, *losraken*, *verbreeden*, enz. Zoo is *ſterken* (eigenlijk *ſterrigen* of *ſtarrigen*, frequentativum van *ſtar*, *ſtijf*,) het juist tegengeſtelde van *tarren* en *tarrigen* dat is ſcheuren, waarvan ook *tarnen* en *tergen* is. Zoo is *ſpelen* (*ſpielen* als 't Hoogduitsch heeft,) het tegengeſtelde van *pielen* ('t Hebreeuwsch פעל,) dat is *arbeiden*, welk woord by ons ſaam is getrokken uit *pinelen*, van *pinen*, *pijnen*, uit *pijn*, in het Fransch *pêner*, en *peine*; waarvan on-

onze Ouden ook steeds *pijnen* voor arbeiden, en *pijner* voor *arbeider* zeiden, als by Maerlant, Van Velthem, en alomme blijkt (*).

En even zoo is ook in het Latijn *simplex* het oppositum van *implexus*, *sub* het oppositum van ons *op*, *up*, algemeen woord, en in 't Grieksch ὑπὸ; welk *sub* in zijne ontwijfelbare beteekenis allerduidelijkst eenen tegenstrijdigen oorsprong met dien van *super* toont. Desgelijks is *singulus* het oppositum van *unculus* of *uniculus*, of liever nog (zoo men dus wil) van *jungere*, het geen zelf van *unus* is, als vereeniging. — En zelfs, wat is *sinere* anders dan het oppositum van *inire*, en dus *niet intreden*, dat is, zich niet inmengen met iets. Om niet nogmaals op *secus* als afzonderend heen te wijzen. — Vergelijking met meer talen zouden dit buiten allen twijfel stellen. Doch dit weinige zal genoeg zijn om de aandacht der ware Spraakonderzoekers te vestigen op dit nog te weinig beoefend gedeelte der Taalkunst.

Men sla de oogen slechts op om te zien, en ga vrij en op eigen beenen door de opene beemden,

(*) Men zie b. v. de Fragmenten van den H. Reinout in ons I. Deel, bladz. 188 volgg. vs. 110, 136, 185.

den, die ons in de menschlijke Spraak open liggen, en elk wie gevoel van de waarheid en 't ſchoon heeft aanlokken, in plaatſe van altijd in de modderige ſtappen van voorgangeren, die geen oogen voor waarheid of zielkennis hadden, zijne treden te zetten! Nooit genoeg kan hier het verbasterd menschdom toe aangeſpoord worden, op dat wy eens weder tot de oude en echte wijsheid geraken, die in de erkentenis van den ſamenhang tusſchen de ontfangen indrukken en invloeden van buiten en onze weêrkeerige te rug ſpiegeling, de vrucht van hare bevatting, beſtaat.

DE KLEUREN.

UIT EEN HANDSCHRIFT VAN DE
VIJFTIENDE EEUW.

DE KLEUREN.

Het kleine Stukjen dat wy hier geven, in 't Handschrift getyteld: EEN MOY SPRAKE VAN SESTERHANDE VERWE, te houden voor een voortbrengsel der vijftiende eeuw, handelt over de Kleuren en hare toepassing. Zy worden daarin met de Heraldique kunstbewoording, dat is met de namen, waardoor zy in de wapens beteekend worden, genoemd; en van welke het niet ongepast zal zijn, hier de reden en oorzaak op te geven. — Men merkte by 't ontstaan en den bloei der invoering van de wapenteekenen der Middeleeuwen de kleuren niet aan als kleuren, maar beschouwde daarin de stoffen, waaruit de voorwerpen gesneden of gevormd werden. Het was niet wat wy thands schilderen noemen, dat is, door kleuren of kleurende vloeibaarheden verbeelden, maar een opleggen van een tot ruit,

rondte, ſtreep, of diergelijke gedaante gefatſoeneerde en uitgeſneden ſtof. Ten gevolge hiervan lagen dan de voorwerpen boven op het grond vak, en waren dus inderdaad verheven, niet uitgebeiteld, maar opgehecht; gelijk de Roman van de kinderen van Limburg het noemt:

Hi wapendem met wapenen root,
En daerin een halve mane
Van witten zilueren verheven.

Namelijk, gelijk wy goud en zilver in eigen zelfſtandigheid by wege van dunne bladen opleggen, lei men ook andere natuurlijke ſtoffen, zoo als b.v. wezendlijk bont van dieren op, en noemde of roemde (blazonneerde, zei men,) niet de kleur maar de ſtof-zelve; en hieraan overeenkomſtig was het ook dat men de verfſtoffe-zelve als lichaam, en niet de kleur die daar eigen aan was, noemde. Hiervan zijn dan ook die namen geen adjectiven maar ſubſtantiven, en men kan niet zeggen een *kele Leeuw* of een *ſabele balk*, naar men zegt een *Leeuw van keel*, een *balk van ſabel*; en zoo zegt men ook kwalijk (wat men tegenwoordig wel hoort) een *zilveren maan*, een *gouden zon*, in plaats van het oude: een *zon van goude* en een *maan van zilver*.

Hiervan dan de namen: *ſabel*, dat is zwartverwig

bont,

bont, van den *ſabel* (het *ſabeldier*) genomen; (*zobil* zegt het oude Hoogduitsch); *hermelijn*, wezendlijke hermelijnhuid met ſtaartjens van het dier; en de geſchakeerde peltery die men *vair* noemt, waarvan zoo ſtraks breeder.

Wat de *kleuren* betreft, welke men in een methodique leerſtelling der Heraldie, van de *bonten* zoo wel als van de twee *metalen* (goud en zilver) onderſcheidt: Dat hier geen *ſabel* toe behoort, is uit zich-zelfs even klaar als dat *goud* of *zilver* (metaal zijnde) geen kleur is; en het is alleen by misbruik zoo men *zwart* en *wit* onder de wapenkleuren telt, daar 'er geen ander zwart dan *ſabel*, en geen ander *wit* dan *zilver* in beſtaat, even weinig als ander *geel* buiten *goud*.

Twee METALEN derhalve kent deze wetenſchap, naamlijk goud en zilver; en drie BONTEN, reeds genoemd; maar hoe vele KLEUREN dan? — Deze kleuren zijn als kleuren, drie in getal, naamlijk, *blaauw*, *rood*, en *groen*. Alle drie, delfſtoffen.

Het *blaauw*, dat men kwalijk en uit misverſtand wel eens met het later Franſche woord *azuur* noemt, is de *lapis lazuli*, de ſtoffe van dezen ſteen-zelve, en heet dus *lazuur*; en geen ander blaauw kent de Heraldie. Het woord is zichtbaar Ooſtersch, ook zegt men daar لاجوردي

lagiurdi, met de smeltende *g*, voor blaauw.

Het *rood* is desgelijks niets anders dan de verfstoffe, van welke het in het Fransch den naam van *gueule*, by ons *keel* voert, dat is de oudtijds gebruiklijke *chrysocolla*, een delfstof uit Macedonie aangebracht, uit welk *colla* naar de gewone verbastering der enkele en zwakke *o* in *eu* en *e*, beide dit *gueule* en *kele* ontstaan is. En deze verf was een eenigzins geelachtig rood, als onze *menie*; ja schijnt wel tot dit zelfde mineraal behoort te hebben. En dus was het rood van wapens, banieren, en vlaggen, oudtijds eigenlijk, wat wy thands oranje noemen, en zoo is dat onzer Staatswimpels niet anders dan de kleur der goudkleurige *oriflamme* van Frankrijk, als ik elders aanwees (*); hoezeer men in de woede der partyschap tusschen 1784 en het najaar van 1787, by de toenmalige zoogenaamde Staatenvergadering van Holland de domme onbeschaamdheid had van dit by het verbieden van *orange-blanc- en bleu-* linten in een opzettelijk daartoe inge-

(*) In de Aanteekeningen op den Vierden zang van den Fingal; waar echter onder de ontelbare Drukfeilen waar alles wat in mijne uitlandigheid by Allart uitgegeven is, van wemelt, het Fransche *gueule* van ons *geel* afgeleid wordt, daar er gelezen moest worden: *waar-van*

gericht plakkaat te ontkennen. Intusschen heeft de gelijkheid der twee woorden *keel* en *geel*, zoo wel als de min of meer tot elkander trekkende zweem dezer kleuren-zelve, wel eens verwarring veroorzaakt. Doch deze verf schijnt ook wel met het paraetonium verward te zijn geworden 'tgeen Egyptische aarde was, uit de stad van dien naam (naby Alexandrie) aangebracht.

Eindelijk het *synobel* is even zoo een soort van *terre verte* die toen uit *Sinope* kwam, van waar de Romeinen in veel vroeger tijden ook een geele aarde ontfingen, die *zy* als verfstof gebruikten en daarnaar noemden (*). Men noemde

van het ook van de Fransche met een verbasterd woord, doch aan het Hollandsche woord geel *vermaagschapt*, gueule *genoemd wordt*. Het is zoo, want ook het Latijnsche *colla* hangt samen met ons *geel*, schoon eigenlijk *gal* zijnde en den naam aan den *gal* gevende, waarvan wel eens nader.

(*) Men vindt ze byzonder gedacht by Palladius (niet den Italiaanschen *Palladio*, maar een veel ouder doch laten Latijnschen schrijver, naamlijk van de vierde eeuw onzer jaartelling, die veel uit Vitruvius heeft getrokken, welke ik ook meen, dat onder de verfstoffen daar van handelt. En is by onze Ouden dit *sinopel*, of (als zy het ook schreven, *cinoble*) gants niet te verwarren, als wel eens geschied is, met *cinopre*, 't geen de *cinaber*, de minerale vermiljoenverve is, waarmeê zy wel gewoon

de deze verf ook *creta Smyrnaea*, en by de Grieken hiet zy *θεοδότη* naar den gene die haar eerst by hen in gebruik bracht.

By deze drie verven kwam naderhand nog het *purper* (purpura), ook een fubftantif, waarom men in ons Nederduitsch ook *purperen* als ftoffelijk adjectif, en niet een *purpere kleur* of gloed, zeggen moet, even als een *gouden*, en niet *goude*, *glans*.

Edoch eigenlijk behoort het purper niet tot de oude wapenkleuren, even weinig als het nog later ingevoerde *naturel* is, hetgeen in eene wezendlijke fchildering van een voorwerp met volkomen nabootfing zijner kleuren beftaat, als by voorbeeld in 't fchild van Milanen het *kindtjen* in den muil der flang van finopel, het blazend menfchen aanzicht (den *ftormwind* verbeeldende) in de twee kwartiervakken van 't oude vaandel der *Cent-fuisfes* in Frankrijk, en ook in mijne kwartieren bekend. Gelijk men dan ook wel om dit menschlijk naakt uit te drukken *inkarnaat* gezegd heeft, doch hetgeen louter kleur en geen verf of ftoffe uitdrukt.

Wat nu voorts nog het het *vair* betreft, dit

is,

waren de fchacht van een fpeer te kleuren, (*Met cynopre geuaerwt rood*, heet het, Wal. f. 40 v.) en die men veelal met lazuur fchakeerde. (Aldaar, 44.)

is, als gezegd is, mede een bont, en wel, een graauw bont, bestaande in den huid van een soort van klein wezeltjen, (ook wel graauwe hermelijn geheeten,) blaauwachtig graauw, doch werd, zekerlijk om de zeldzaamheid, nooit anders gebezigd dan met het blank van hermelijnwit in gelijke figuren doormengd, en het is eigenlijk deze mengeling of afwisseling of (wil men 't) schakeering, die den naam van *vair* draagt, uit het Latijnsche woord *varius*, dat is *verscheiden*, of, zoo men thands in het Fransch zeggen zou, *variant*, gelijk men by hen ook *changeant* zegt van hetgeen wy in een geweven stof weêrschijn noemen. Intusschen ging die naam by de Franschen buiten het Heraldique allengs over om het graauw of het licht-blaauw te beteekenen, waardoor men aan de schoone vrouwen des ouden tijds *yeux vers* (dat is van de kleur van dit *vair*) toegeschreven vindt, hetgeen zelfs wel uit onkunde *verts* geschreven is, maar zeer verkeerdelijk voor *groene oogen* (als die der katten zijn) gehouden zou worden.

Dus in de *Contes dévots*, door Le Grand uitgegeven, ter plaatse in de Byvoegselen op mijne Geslachtlijst der Naamwoorden bladz. 379 van het II. Deel. Zoo zegt het zeer oude Dichtstuk, *Le voeu du Heron:*

A ches gorgues polies, ches colières tirant,
Chil oeil vair, *splendisſant, de beauté fouriant,*
Nature nous ſemont d'avoir ceur deſirant.

[By zulk een gladde hals, een boezem zoo aantreklijk,
Zoo'n blaauwend oog vol glans waaruit de ſchoonheid lacht,
Vermaant en drijft Natuur, dat daar het hart naar tracht.]

La Ravallière dacht dat het *groene oogen* beteekende, en zoo vat Vanderbourg het ook op in zijne Aanteekeningen op Clotilde, die inderdaad wel beter uitlegger verdiend had. — De Roman van Perceforeſt ſpreekt op gelijke wijze by de Tornooien, van het heerlijk gezicht *des clairs viſages, des yeux* vairs *et rians, et des doux régards attrayans des pucelles*, die daarby toeſchouden en ſchouwſpel maakten. — Men vindt ook wel op enkele plaatſen *yeux pers*, als, by voorbeeld, aan de ſchoone *Yſeult aux blanches mains* in den Triſtan de Leonnais toegeſchreven worden; maar dit is door een valſche uitſpraak der *v* die, met *f* verwisſeld, in ſommige ſtreken tot *p* overging. — In 't voorbygaan merk ik aan, dat by de Franken dit de Nationale kleur der oogen was, gelijk die van het hair, *blond. Plus jaune que fin or*, zeggen de Romans van den ouden tijd alom. Het zwarte hair en oogen

is uit vermenging met de Italianen en Spanjaarden, en Spaansche Maranen of Mooren, van welke laatsten ook de *petits nez rétoussés* afdalen, die zy fraai gelieven te vinden. En, op dat ik dit hier nog byvoege, men ziet dat men *gorgue* zei als ons *gorgel*, (waar het van is) zonder smelting en dat de *c* oudtijds *ka* was, en om de smelting te verwekken de *h* aannam; het omgekeerde van 't Italiaansch. Sedert de smelting der *c* voor *e* en *i* heeft men de *o* in *ceur* moeten invoegen en *cœur* schrijven om aan het Latijnsche *cor* te beandwoorden.

Onze Ouders noemden dit *vair* met den naam van *weerblaauw*. Zekerlijk van het Fransche *vair*, want anders moest dit woord luchtblaauw beteekenen. Zie mijne Geslachtlijst op *weer*.

Dit oude Stukjen nu, zeven kleuren stellende, noemt naar de wijze van dien tijd, zoo wel sierlijkheidshalve zoo het schijnt, als om ze (of 't ware) te veredelen, de kleuren die in de wapenen voorkomen ook met de Heraldische namen, van *lazuur*, *keel*, *synopel*, en *sabel*, en *vair*; terwijl het de metaalnamen, zich zoo wel niet latende toepassen, in adjectiven van toespeling verandert, en *geele verve guldijn*, en *wit zilverijn* zegt.

Dit

Dit achte ik best, hier in ſamenhang vooraf te laten gaan, om te groote uitwijding in de korte Aanteekeningen die achter het Stuk volgen zullen, te mogen vermijden.

Ten overvloede wil ik hier echter nog wel ter zelfde gelegenheid de benaming der kleuren-zelve als kleuren, dat is als nuances der belichtiging van een voorwerp, met eene enkele aanſtipping ontwikkelen. — Van alle de benamingen is er geen dan alleen die van het *rood*, welke de kleur-zelve in hare aandoening te kennen geeft, de overige zijn verwijzingen ter vergelijking.

Het woord *rood* toont de ruwheid en ſnelheid dezer kleur voor gevoel en gezicht aan, ja drukt ze uit. De *ruwheid* is op 't tastgevoel-zelf zeer bemerklijk, en blindgeborenen herkennen het daaraan. Dat de *r* ruwheid, en daarom ook uitſteking en verheffing boven het vlakke en effene, en dat zy tevens ſnelheid van beweging uitdrukt, is duizendmaal en in alle talen opgemerkt. Van deze ſnelheid is 't dat het rood gezegd wordt byzonder in de oogen te ſteken; want geen ſpits ſteekt dan door aandrijving, en de ſteking is ſterker naar mate van de ſnelheid waarmeê zy wordt aangedreven. Het *rood* is derhalve het (by uitſtek van de overige) ſnel aangedreven licht

licht eener ruwe oppervlakte Het werd daarom de uitmuntende en dus prachtigſte onder de kleuren gehouden, gelijk het *goud* onder de metalen, en het *ſabel* onder het bont. Zie by voorbeeld den Duitſchen en zeer ouden Roman, *König Rother*, waar de Hofjuffers der Prinſes van Konſtantinopel

> — *trogen ritarlich gewant*
> *Von groceme overmote;*
> *Cyclat der gote* (beste zijde),
> *Der was mit deme* golde
> *Geſtikit allen halve* (allerzijds doorſtikt),
> *Darvnder* zobil *vnde* kelin. Vs. 1833 en volgg.

Cyclat (kostbre zijdenſtof) was dus in het later Griekſche Rijk genoemd naar het vrouwenkleed *κυκλὰς*, een ſtatig gewaad der vrouwen, de naam waarvan ouder is, doch dat men toen van zijde maakte.

Het woord *kleur*-zelve is zoo wel als het Latijnſche *color*, van *lo*, licht, en eigenlijk *ge-lo-er*, belichter of belichting, het zij in activen het zij in pasſiven zin. Het is dus het zelfde woord met *gloor*, dat ook uit *ge-lo-er* is ſaamgetrokken; gelijk *lie*, door de oude Angelſaxiſche uitſpraak van *loe* ontſtaan is, waarvan *licht*, *glimmen*, en 't oude *glinst* en latere *glinſter*, voortkoomt. Op het

het oog-zelf toegepast, waarin men oudtijds het licht en een uitschieting van stralen stelde, heeft het *loeren*, dat is *lo-e-ren*, en meer woorden van die afstamming gemaakt. En hiervan is een *kleur* en een *glimp* aan iets geven, het zelfde.

Kleur drukt derhalve de belichting uit, wier verschillende wijziging, naar de oppervlakte der voorwerpen dit meêbrengt, de verscheidenheid van kleur maakt. En *rood* is de meest stekende verscheidenheid die er zich in opdoet.

Blaauw is niets anders dan *be-luw*, van *lue* waarvan *lucht*, dat is *luchtkleur* of wat wy *azuur* noemen. En even zoo is

Groen, *groeïng-kleur* (dat is der *vegetabelen* kleur) van *groeën*, *groeien*. Beide deze benamingen zijn dus, als wy zeiden, vergelijkingen tot andere en bestendige voorwerpen door wier kleur hunne beteekenis bestemd (of, als men het noemt *gedetermineerd*) wordt.

Geel, is een woord waarvan 't wezen aan de spanning der keel, niet zoo zeer van den gorgel als begin der luchtpijp, maar van de keel als ingang der maag, hangt, en de *g* is in deze twee woorden by een echt Hollandsche uitspraak ook zeer onderscheiden. De laatste heeft iets walgends, gelijk er ook inderdaad by sterk blin-

kend

kend geel, wanneer het niets van het roode, en ook niet eenige toemenging van groen, heeft, iets walgends wordt opgewekt. 't Geen ik in zwakke gestellen, uit ziekte opgekomen en eensklaps aan stekend geel in den zonneschijn blootgesteld, wel tot werklijke braking zag overgaan. Het is dus verwant met het woord van *gal*, 'tgeen wel in zijn oorsprong met *geel* eenzelvig zal zijn. En zoo is 't ook met *geil*, vet, waarvan ook de *boter*, geil plach genoemd te worden en oudtijds ook *geile maandag* bekend was, als *vette* maandag ter voorbereiding van de Vasten strekkende, in 't Latijn *falax Lunae dies*, ook by Huydecoper wel bekend; en *geil* in den zin van dartel, (*lascivus*). Dat *dartel* van *darren* is, zij in het voorbygaan aangemerkt. Het is *luxurians*, en zoo is de huiduitslag die men *darter* heet, *luxuriatio sanguinis*. In 't plat-Duitsch, zoo 't in Duitschland genoemd wordt, zegt men ook *gil* en *gile*. Het eerste vind ik in den *Bremer mundart* ook opgeteekend. En in den H. Brandanus, vs. 604:

He rep to den kile (D. i. hy riep tot het schip)
Lude ut dem ghile (luid uit de keel).

Desgelijks aldaar vs. 786, 979.

Zwart is niet anders dan *zwaar*, als het zwaarſte, hevigſte, en ſterkſte, dat door zijne overdekking van de oppervlakte alle licht uitſluit, en door geene andere wijziging te verdrijven is. En *Wit* daartegen draagt als het kennelijkst zichtbare en zichtbaar, makende den naam die met *weten*, kennen, met *wit*, opmerking ſamenhangt; ja zelfs met het volkomen *wezen* des lichts. Het drukt tevens ſchoon of gewasſchen uit, waar het desgelijks meê ſamenhangt, en de kleurlooze zuiverheid van het *water*.

De andere talen gaan ons niet aan; wy willen echter nog wel een oog op 't Latijn en Grieksch werpen, ook in dit vak van benamingen wederom minder oorſpronklijk en *αὐτάρκεις* dan ons Duitsch.

Het Latijnſche *ruber* en *rufus* en Griekſche *ἐρυθρὸς* hangt zichtbaar met ons *rood* zoo wel als met *ruw*, *rudis* (het tegenſtrijdige van *glad*), met *rudera*, *ruere*, enz. te ſamen. Het Latijnſche *cæruleus*, even zoo, wel niet in klank, maar in beteekenis, met ons *blaauw*. Het Latijnſche *viridis* is van *vireo*, het geen Nonius Marcellus door *creſcere* uitlegt, en is van *vis*, 'tgeen met ons *wasſen* (uitſpruiten), met het Hoogduitſche *wieſe* (groene weide), en met dit *weide*-zelf enz. verbonden is, en het

Griek-

Griekſche *χλωρὸς* beandwoordt daaraan. *Flavus* daartegen ſchijnt met den wortel van *flamma* ſaam te hangen, die van 't wemelen of geblaas is; en het Griekſche *ξανθὸς* ſchijnt wel met *ξαίνω* of *ξανῶ*, als een in 't oog ſnijdende of vermoeiende kleur in betrekking te ſtaan. Doch *geel* en *rood* zijn zeer dikwijls in benaming verward, waarvan men de oorzaak hier boven heeft kunnen opmerken. — *Niger* ſchijnt wel oorſpronklijk een negatif of privatif te zijn, en misſchien wel van *acer*, gelijk *μέλας* van *μη λάζομαι*, als ware 't niet te vatten voor 't gezicht. En zoo is dan ook wellicht *ater*, dat bovendien kennelijk met *atrox* ſamenhangt. Nonius Marcellus verklaart *nigrum* door *triſte*. Doch dit laat ik daar. — *Blaauw* noemen de Latijnen naar den hemel, en 't Grieksch *κυανὸς* beteekent niets anders dan *donker*.

Ons *graauw* eindelijk is inderdaad geene kleur, maar *beſtoven*, *begruisd*, *gekrenkt*, of *gerimpeld* wit. Het is dus natuurlijk dat het met *gruis* (*graus*) en met *grof*, dat is *grauw*, *ruw*, ſamenhangt. En zoo is ook ons *grijs* een verſchillende uitſpraak van *graus*.

Met *niger*, zwart, hangt het *bruin* eenigzins

F ſa-

famen, gelijk het *blank* met wit. Corn. Fronto maakt in 't Latijn de onderscheiding door tegenstelling. „ *Fusco album* opponitur (zegt hy), „ *nigro candidum.*" En hy voegt er by: „ *Album* natura, *candidum* arte fit." Ik laat daar de juistheid van 't laatste. By *fuscus*, mag men met Agraetius den Grammaticus, ook *furvus* stellen. *Candidus* is zeker van *candeo*, dat met *ca* van *calor* verwant, en gloeiend is, gelijk felle gloed het zuiverste en schitterendste wit toont, als in 't Anakreontisch versjen:

De Liefde zag my gloeien,
Hy zag me in 't gloeien blozen,
En door den gloed vergulden;
Hy zag me thands verbleeken
En van den gloed verzilverd.
Gelijk het zuiverst koper,
Wanneer het in den oven
Op 't punt gebracht van smelten,
Noch goud gelijkt noch zilver,
Maar teffens goud en zilver;
Zoo zag hy my verzilverd.

En inderdaad is het wit volkomen lichtschittering. *Albus*, by de Grieken ἀλφὸς, is misschien duisterer zoo het niet meelkleur van ἄλφι, of kleurloos beteekent, of door het Thema *a* (vloeiing), met water en dus met zuiver samenhangt.

Ons

Ons *bruin* is zichtbaar niets anders dan *be-ruwen*, en beteekent dus, overéénkomstig wat wy zoo even omtrent het woord *graauw* aanmerkten, alhoewel met een verschil van nuance, dat zelfde wat dit *graauw* is. *Blank* is *be-lauwing*, verflaauwing, bezwijking van kleur; en *bleek* hangt nevens het Grieksche λευκὸς, met ons LEUK*warm* te samen, dat met *lauw* en *flaauw* het zelfde is, als zijnde *be-leuk* of *be-laauw*; met welk *laauw* wederom ons *laag* en het Engelsche *low* in verband staat. Men herinnere zich wat ik in de Aanmerkingen en Byvoegselen op mijne Verhandeling van het Letterschrift (bladz. 168,) betreffende dit woord *leuk* opmerkte, en vergelijke over de betrekking tusschen de uitgangen *w*, *g*, en *k*, der adjectiven, mijne Verhandeling over de Geslachten, § 83, en 97, en Aanteek. *ppp*. Immers dat *bleek* ook eene samentrekking is en wel uit *be-leek*, loopt in 't oog, en het slappe van den tongslag der *l* in deze woorden toont zich van zelfs op des sprekers gevoel als in het gehoor.

Dit vooraf gegaan zijnde, volgt hier het oude Dichtstukjen woordelijk.

Een moy sprake van sesterhande verwe.

DEs verwen syn op eerden/
Die daer god op liet ghewerden
Met synen mijnnentlikker goede/
Op dat die mensche mit vrien moede
Hem soude besinnen ē leren
Gode te dancken ē te eren.
Doch hebbent die meisters bescreuen
Dat der verwen syn zeuen:
Want si segghen dat grau ermijn
Metten verwen ghereкent [*moet*] sijn.
Dat is onrecht/ soe my denct;
Van tween verwen ist ghemenct:
Wit ē zwart ghemenghet gaer
Dat is een recht grau vaer/
Ē is ghemenghet van tween;
Ten is gheen verwe alleen.
Doch wil ick spreken daer van
Waert hem behoert soe ic naest kan.
Het sijn twe verwen principael/
Wit ē zwart/ dat weet ic wael/
Want vanden witten maectmen al
Verwen die men maken sal/
Ē alst in tzwarte is ghecomen

Ve-

Hebbet sijn beste verwe ghenomen;
Want op eerde wijf noch man
Van zwarten wit gemaken kan.
Den graeu wil ic tsijn gheuen/
Na dat hem metten recht is bleuen.
Dauid die coninck seyt/
Dat die mensche van sijnre ioncheit
Bi seuen craten op climmen sal
Eer hi sijn eynde volleisteit al;
Nu wil ic v openbaren
Elken craet bi xii iaren/
Eñ elke verwe in horen graet
Wil ick ghelijken met enen etaet.
Die eerste craet daer wy in sijn
Mach wel heten wit ziluerijn:
Want zilver is reyn eñ wit/
Het en roest noch en besmit.
Alsoe sullen die kinder sijn
Binnen claer als ziluerijn/
Onnosel nader enghelen aert/
Euen wit eñ wel bewaert.
Ziluer dat heeft soeten clanck;
Der kinderen stem gheeft soeten zanck/
Die hem in reynen leuen voeghen.
Hebben sy goede macht ghetoghen/
Si sullen reynicheit bewaren
Ten minsten tot horen xij iaren.
Den xii iaren bet voert/
Diemen xxiiii hoort/
Soe coemt dat graen eynabel daer.

Men ziet noch indes menschen iaer;
Als die vyolen bloemen/ rosen/
Acoleyen/ lelyen/ tideloosen/
Over eerden hier ontspringhen/
Daer van die blide voghelen singhen/
Soe sietmen berch en̄ dal
Meest met groenen bedect al;
Soe is [*dan*] oec die menscheyt
In wassen syner vrolicheit
Tot synen xxiiii iaren.
Dan sietmen openbaren
Die voerhoefden slecht en̄ claer/
Dat lijf wassen daer naer;
Die weerde wanghen sietmen blosen
Ghelijc den tsertsen rode rosen/
Die monden/ root in enen vonckel/
Bloeyen recht als een carbonkel;
Zenen/ aderen/ vleisch en̄ bloet/
Die nature wassen doet
Beyde in mannen en̄ in wyuen.
Men siet dat die ionghe liuen
Dansen/ houen/ en̄ springhen/
Vrolic leuen en̄ singhen.
Wie xxiiii iaer̄ leeft
Ghesont en̄ gheen vroude en heeft/
Nature en canse hem niet gheuen
Hoe langhe dat hi voert mach leuen.
Van xii iaren op te varen
Datmen heeft xxxvi iaren/
Soe coemt die kele verwe root.

Die

Die brengt ons coenheit eñ cracht groot;
Want tot xxxvi iaren
Heeft cracht eñ coenheit hoer openbaren.
Zenen/ aderen/ syn volwocht/
Stercheit is dan ten hoechsten brocht;
Dan sietmen die landes heren
Dat sy haer palen willen keren;
Hoer scade willen sy verhalen
Eñ mit oerloghe dat betalen/
Eñ varen met grammen moede
In enen heeten barnenden gloede
In hoer vyande lant/
Stichten roof eñ maken brant.
Dan leeft een man in coenheit/
Eñ die vrouwen in scamelheit.
Wie xxxvi iaren leeft
Eñ gheen manlic moet en heeft/
Noch syn onrecht niet en dar keren/
Nymmermeer en sal hijt weren.
Tot xli iaren noch hier naer
Dan comen xlviii iaar.
Dan regneert lasuer blaeu/
Daer ic ghestadicheit bi versta:
Want tot xlviii iaren
Heeft wijsheit hoer openbaren.
Waer om dat is gheseit
Dat blaeu heet gestadicheit/
Dat is bi reden te merken:
Die hemel heeft dicwil zwerken/
Zwart/ wit/ root/ groen/

Yghelic na sinen doen;
Eñ als die zwerken al vergaen
Mach men den hemel binden staen
In synre verwen als te voren.
Syn blaeu blijft onverloren/
Want hi behout sijn oude cleit;
Soe heetmen blaeu ghestadicheit.
Want wanneer dat een man
Xlviii iaer gheleuen can/
Soe staet hi opten hoechsten graet
Eñ ouer siet al sijn etaet.
Sijn ziluer merct hi der kinsheit/
Sijn groen synobel der vrolicheit/
Sijn rode kele van sterker cracht/
Sijn blaeu lazuer heeft hi bedacht/
Dat hi wijs*lic* sal ouer sien
Wat hem namaels mach ghescien.
Die xlviii iaer leeft
Eñ gheen gestadicheit en heeft
Noch gheen wijsheit van synne/
Natuer en gheestse hem nymmer ynne.
Tot xii iaren noch bet an
Datmen lx gheleuen can/
Soe coemt die ghele verwe guldijn/
Dat die goede gheeert moet sijn.
Die in eren eñ in duechden heeft
Tot lx iaer lanc gheleeft
Eñ daer in vast voert veert/
Bouen den goude wart hi gheeert/
Sullen die ionghe reden plyen.

Ghe-

Ghelijcmen daghelicx mach zien
Dat die soete meyes bloemen
Wter eerden varen comen/
Gheel/ wit/ root/ blaeu en̄ groen/
Yghelic schoen in horen doen;
Wanneer die sonne haghende is
En̄ werm tot sinte iohans mis/
Soe sietmen die bloemen seluwen
Natuerlic en̄ verdeluwen
Ouermids der sonnen gloet;
Dus dunct my dat die mensche doet
Die tot lx iaren coben
Des menschen scoenheit machmen proben;
Die sterc was/ valt in cranchheit;
Die snel was/ coemt in traecheit;
Die scherp was synre sinnen/
Beghint te plompen van binnen,
Natuer moet haer scult betalen/
Want/ sonder clymmen/ moet si dalen,
Als natuer noch hogher drijft/
Datmen lxxii scrijft
Soe coemt dat swart sabelijn.
Dit mach wel een simpel verwe sijn
Want men siet als heren en̄ vrouwen
Ghestoruen sijn/ dat van rouwen
En̄ van rechter simpelheit
Die naeste mit swarten sijn gheclelt.
Ye minde die oude bi naturen,
Simpelheit in allen vren.
Tot lxxii iaer lanc

Neemt die oude syn aenvanc.
Dan dunct my weser eñ verkeert
Wat hem die macht heeft gheleert/
Van gode te dienen eñ syn ghemac/
Eñ simpel te wesen onder tdac/
Dat hi schuwe hoverdichede;
Dat is der goeder ouder sede.
Tot xl iaer voert ghenomen
Dat vier eñ vierwerf .xx. comen/
Soe coemt dat recht graeu ermijn.
Coninc david spreect in syn latijn/
Wie dat .lxxx. iaer leeft
Dat hi voert in arbeit zweeft.
Aldus tel ic graeu voer arbeit:
Wantmen dicwil heeft gheseit/
Als die iuden in eerden gaen/
Dat sy graeu abijt ontfaen/
Om dat si gode te reuerencien
Dienen willen in penitencien;
Oec sietmen ghemeenlic
Dat die lude op eertrijc
Meer steruen voer die iaer
Dan die leuende syn daer naer.
Graeu is immer al ghemenct
Als die grijsheit mede brenct:
Kind' eenvout sietmen paren
Aen die simpelheit der jaren;
Eñ die dese vaer erlanct,
Reden ist hy gode danct.

AAN.

AANMERKINGEN.

Vers 2. *Ghewerden. Worden.* Dat het voorzetsel *ge* aan den infinitif eene meerdere volheid geeft, is meer opgemerkt. Met het voorzetsel *be*, zegt men even zoo *bewerden.* Dus: *laat hem beworden*, dat is, in zich-zelven omsloten zijn, *sibi sufficere.* *Be* is omsluiting, *ge* daartegen is aankleving. Dat deze twee verscheidenheden van *vatting* na aan elkander palen, en dus dikwijls in één loopen en verwisselen, is natuurlijk, daar het een en ander samenvoeging medebrengt. Dus hieronder vs. 122 en vs. 135, *geleven* waar wy thands *beleven* zouden zeggen, dat is *leven* TOT —. Men leest ook wel *verzinnen* in die beteekenis, voor *bezinnen.* Dus van Walewein, f. 61 v°.

—*Di bi liste* (d. i. in 't heimlijk)
Assentijns dochter vriede eñ minde,
Eñ soe (d. i. zy) *weder hem* verzinde.

Zie de Aanteek. op vs. 5.

3. *Goede*, goedheid. Zie mijne Verhandeling over de Geslachten, § 33. Even zoo vs. 174, *oude.* — *Mijnnentlik* is voor *minnelijk*, naar een zwaarmoedige uitspraak die de spelling in dit Stukjen in acht neemt.

4. *Met vrien moede*, Van goeder harte, zeggen wy.

5. *Besinnen.* Beminnen. Het woord is van *zin*, het gemoed, de ziel, waarvan Huydecoper. *Beminnen* daartegen is van *min*, eigenlijk gedachte en daarvan ook *geheugen.* Doch lief hebben en in 't *hart* dragen is één, en brengt ook het in de gedachte dragen meê. In de zelf-

zelfde beteekenis van het woord *zin* lezen wy vs. 133 *wijsheit van ſinnen.* Jammerlijk verwart men ſints lang dit *zin* met de *zinnen*, dat is de zintuigen. Men plach oudtijds te zeggen: *het is moeilijk* TWEE ZINNEN *onder één kap te brengen.* Toen men dit niet meer verſtond, werd het TIEN ZINNEN. Deze intusſchen zijn altijd nog al tamelijk eensgeſtemd. Maar hunne ſamenſtemming is geene *concordia animorum*, geene eenſtemmigheid van ziel. — De andere beteekenis van *zin* koomt hier beneden voor in vs. 159.

vs. 8. *Verwen.* — *Verw* of *verf* is van 't oude *vaar* (kleur), en eigenlijk *varig.* Dezen uitgang verklaarde wy in de evengemelde Verhandeling § 97.

Vaar is met *waas* van eenerlei oorſprong. Het een is *va-er* of *wa-er*, het andere *wa-ſe.* Zie Verhandeling § 80 en 84. Het een en ander beteekent over-*zweving*, en drukt dus de kleur zeer wel uit.

Verf is dus adjectif van *vaar*, en zou kleurig zijn. Het drukt overzulks de kleurige ſtof die wy dus noemen, of ook de kleurigheid-zelve uit.

9. *Graeu ermijn.* Verſta: *graauw-ermijn*-KLEUR.

11. *Denkt. Dunkt*, zeggen wy, 'tgeen een verwisſeling van de vokaal is, als waardoor 't verbum neutrum zich van 't activum onderſcheidt, als wy dikwijls opmerkten.

13. *Gaer*, te gader. Adverbaliter 't woord gebruikt dat de wortelſylbe van het verbum *gaderen* is.

18. *Daert hem behoert. Hem behooren.* Dus werd *behooren* als een verbum *reciprocum* genomen, niet als een verbum *neutrum.* — *Naeſt kunnen.* Thands zeggen wy

best kunnen. Beide goed. — Het is, *naast* aan de waarheid der zaak.

vs. 20. *Wael*, wel. Zeer gemeen in de oude taal. — Dat *wel*, *wil*, en 't Hoogduitsche *wahl*, het zelfde woord zijn, is meer opgemerkt. Minder, dat het het zelfde met ons *wellen* is, en wellicht daaruit afkomstig. *Wel* is van het thema *we*, het zij als opborreling, het zij als vloeiing, naar de verschillende wijze waarop deze *w* in den mond gevormd wordt, waarvan wy elders handelden. Zie mijne Verh. van het Letterschrift, bladz. 176.

24. *Hevet*. Dat is: *hevet het*, heeft het. Even zoo is, vs. 54, *ziet* uit *ziet het* saamgetrokken. Ook in vs. 95 is *hoer* saamgetrokken uit *horer* (harer, hunner).

27. *Den graeu*. In den derden naamval gezegd, waarin het onzijdig geslacht tot mannelijk overgaat. Zie het II. Deel dezer Nieuwe T. en D. Versch., bladz. 32.

28. *Na dat*. D. i. *Na dat het*, by *crasis*.

31. *Kraten*. Graden. — Het is derhalve hier een geheel ander woord dan het *craet* in het oude *kind noch craet*, 'tgeen ik onzen tegenwoordigen Taalgeleerden vel quasi in mijn II. Deel bladz. 209, op te losfen of te raden gaf.

32. *Volleysten*. Dat is *volbrengen*. *Leisten* of *leesten* is van *leest*, en dit is een verbale van *leiden*. Zie Verhand. § 77. Roman van Limburg, fol. 22:

Hi voer derwaert met sinen perde
Wat hi geleesten *mochte*.

't Is het Latijnsche *praestare* in beteekenis. Hiervan *leest* voor 'tgeen de Franschen *le maintien* noemen, de *hou-*

houding, als *leiding* van lichaam en leden; van welke beteekenis het ook ras tot die van vorming, en zoo, van gedaante, is overgegaan. Zie mijn Geslachtlijst op 't woord. Hiervan ook de *leest* eens schoenmakers, dat is de *vorm* waarop hy de schoe maakt. — Het Hoogduitsch behield dit *leisten* nog (als in *dienst leisten*), dat is *verschaffen* van *scheppen*. De overeenkomst dezer twee woorden *leisten* en *scheppen* toont zich ook in ons oude woord *schepper* voor *schoemaker*, 'tgeen ik elders opmerkte. Hiervan is ook 't Fransche *lisière*, en ons oude *laysieren*, dat is *toomen* van een paard of *by den toom leiden*. Men schrijft voor dat *leiste* dus kwalijk *lijste*, doch dit is eeuwen lang zoo gebruiklijk, en ook is dit eigenlijk van 't Fransche *lier* (binden) gemaakt.

36. *Etaet*. Dat dit de Fransche uitspraak van ons *staat* is, behoeft wel geene opheldering.

38. *Zilverijn*. Hoe de uitgang *ijn* met den Latijnschen *inus*, *a*, *um*, en Grieksche *ινος*, overeenstemt, eischt hier even weinig verklaring. Zie Verh. der Gesl. Aant. *eee*.

40. *Besmit*. Men zei even zeer *smit* als *smet*; en eigenlijk is *smitten* het echte woord, waarvan *smet* het praeteritum is, dat daarom ook vrouwelijk is, Verhandeling over de Geslachten, § 36. Even gelijk *bede* uit het verbum *bidden* is. Zoo schrijft Maerlant ook *smitte* voor *smet*, f. 203 r. en *besmit*, 238 r. Hierdoor maakt *smeden*, als derivatief werkwoord, zijn praeteritum met aanhanging van de sylbe *de*. Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, III. D. bladz. 44, 52. *Smitten*, waarvan *smit*, is eigenlijk het zelfde woord met *smijten* dat is slaan, waarvan onze Ouden ook een *smeet* of *smete* voor een slag zeiden. *Smet* of *smete* is dus eigenlijk

wat

wat men den *moet* of *deuk* (dat is) indruk van een slag noemt, en is van daar overgegaan tot beteekenis van al zulk een merk, en alzoo geeigend aan een *vlek;* welk woord *vlek* wederom eigenlijk niet anders dan *slag* van *vla-gen* of *vle-en* is, waarvan *vle-gel* en *fla-gellum.* Zoo hangt alles in onze taal aan een, en verklaart zich over en weder.

vs. 47. *Voegen* rijmde in dien ouden tijd en naar de uitspraak zeer goed met *getogen.* Niet zelden hebben domme afschrijvers die dit rijm niet begrepen, zulke slotwoorden der regels eigendunklijk veranderd; en somtijds er ook ter verbetering regels by verzonnen. Van 't laatste vind ik een voorbeeld in de Flos und Blankflos door Bruns uitgegeven, die wel de onbekwaamste uitgever is dien ik nevens onze Le Long en Alkemade zou weten te noemen, en wiens onvergeeflijke misvattingen by douzeinen of twintigen geteld moeten worden. Waar de text hield:

Ok secht uns der lude mere (d. i. maar, bericht of gerucht)
Dat de konigh mit undulde
Der grevynnen ores kindes vorgunde.

Volmaakt goed naar den ouden rijmtrant. Maar een betwetende afschrijver heeft er om best wille de zotte regeltjens ingevoegd:

Un ok an schulde, en
To der sulven stunde.

waarvan dan 't eerste op *ondulde* (d. i. ongeduld) en het laatste op *vorgunde* rijmen moet. Zie Bruns, *Romantische und andere Gedichte in Altplattduitscher Sprache.*

Ver-

Vergelijk over zulk rijm der ouden, Huydec. op M. St. I. D. bladz. 209.

Vs. 48. Is bedorven. Wellicht moet men lezen:

Die hem (d. i. zich) *in reynen leuen voeghen,*
Hebben sy Gode in acht *ghetogen,*

Dat is: indien zy God (of Zijn bevel) in acht genomen hebben, (in Zijne vreeze opgevoed zijn,) zy zullen de maagdelijke zuiverheid behouden tot de volle huwbaarheid, die men, als de meerderjarigheid, op volkomen vier en twintig jaren ſtelde.

50. *To minſten. To*, eene afkorting van *tote*; waarvan elders.

52. *Diemen* enz. Lees: *Die* MET *xxiiij* OP*hoert*, dat is ophoudt, als nog in 't Hoogduitsch *aufhort.*

54. *Men ziet.* Vergelijk vs. 24. — Doch de lezing van dit vers is my verdacht. Wellicht is de ware:

Men ziet oec iedes *menſchen iaer*,

dat is, ieder jaar *dat* een mensch beleeft.

60. *Met groenen.* Met *groen.* Men verboog toen de adjectiven als adjectiven, ſchoon ſubſtantialiter gebruikt. En dus alom in dit ſtukjen. Zoo vs. 26: *van zwarten*, enz.

62. *In wasſen.* In het wasſen, in 't *groeien.* Gelijk Non. Marcellus *viridis* van *virere* in den zin van creſcere verklaart.

65. *Die voerhoofden ſlecht en claer.* Effen en helder. *Een ſlecht voorhoofd* wordt by de Ouden ſteeds als eene der voornaamſte ſchoonheden gemeld.

Ik

Ik kan my naauwlijks weêrhouden van hier eene oude beſchrijving van een overſchoone jongeling op een ſlecht paard by te voegen. Hy was, zegt de text:

> *Een cnape van ſchoone leden;* (Maar)
> *Vp een* arm *paert gereden:*
> *Het was magher eñ manc,*
> *Sijn hair* loke *eñ lanc;*
> *Neder hinghen hem die oren;*
> *Het* houtte bachten *eñ* voren.

Dus verre 't paard. Nu de knaap-zelf:

> *Ou' die ſcoud'e was hi breet*
> *Want hem zijn* leuen *wale ſleet;*
> *Die neuſe haddi ſcone eñ recht,*
> *Sijn vorhooft breet ende* ſlecht;
> *Die oghen addi ſcone eñ* grawe,
> *Brune eñ* ſlechte *winbrawen,*
> *Sijn hair* kerſp *eñ* blont,
> *Den hals ſne wit eñ ront;*
> *Sine* lier *bloeiden als ene roſe;*
> *Sijn adem ne roos* (lees *rooc*) *niet* gheboſe;
> *Die tandē wit eñ clene.*
> *Scoonre creature ne ſach nieman ghene.*
> *Hi was omtrent die middel ſmal;*
> *In ſinen kin ſtont een* dal;
> *Hi was vulmaekt van allē zeden,*
> *Eñ* welgheraect *van allē leden;*
> *Hi mochte* met *erē van dien landē*
> *Graue weſen.* —

Een arm paert; verſta *armelijk*, niet van *arm*, pauper, maar van *armen*, jammeren, en dus jammerlijk. — Voor *loke* zei men ook *luik* (ons *ſluik*), dat is recht neêrhan-

gend. — *Het houtte* is het hinkte. 't Is het tegenwoordige *hotten*, dat is *ſtoten* en *ſtuiten*; hiervan zeggen wy *hotteIen*. Ook is van 't zelfde thema als ſtuiten, ons *hobbelen* en *hompelen*. Het *hotten* van de melk is niets anders dan ſtooten of ſtuiten, en dus uit zijn natuurlijk verband der beſtanddeelen gebracht worden. Ook zelfs ons *hollen* is hiervan, en ſaamgetrokken uit *ho-elen*, dat is *by ſtooten*, by *horten en ſprongen* loopen, in tegenſtelling van het gelijkmatig ſtappen, treden, of draven. *Bachten* is *achter*, contractie van *be-achten*, een adverbium van *acht*, anders *echt*, waarvan de Eerſte Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, III. Deel, bladz. 76, 77, en waaruit ook *achter*. — In *dat hem zijn* leven *welſtond*, is het *leven* de *vitalia*, gelijk de Latijnen het plachten te noemen, dat is, de borstingewanden waar 't leven aan hangt, wier welgeſteldheid de breede borst en ſchouders maakt, die beide kracht en gezondheid meêbrengen. — *De graauwe oogen* zijn *de yeux vers*, waarvan boven, bladz. 73. — *Kerſp* is het Latijnſche *criſpus*, 't Franſche *crêpe*.

> —— *ſcone ghehaer*,
> Kerſp *ē vtermale claer*,

zegt Maerlant fol. 191 r. En fol. 252 r. van een ſchoone vrouw:

> *Hare haer wayende harentare*
> *Vptie ſcoudere, in dien gebare*
> Kerſpende *alſe ene wijndruve*.

Verſta, als een wijngaardrank, of als wy beter en eigenaartig zeggen, *krulde als een wingert*. Zie mijn Geſlachtlijst op *wingert*. — *Blont*, als wy elders aanmerkten, is *be-lo-end*, en dus helder geel. — *Lier* verklaarden wy meermalen de *wang* te zijn. — *Geboſe* is een verminder-

derde beteekenis van *boze*. Zijn adem rook niet het minste sterk of vuil. — Een *dal* is een putjen in de kin. — *Welgeraect* is in beteekenis nagenoeg het zelfde als *welgemaakt*; maar eigenlijk gelukkig of welgelukt, van *raken*, dat is gelukken, van welke oude beteekenis wy nog over hebben de spreekwijze: *luk, raak! Zede* is niet alleen *wijze van doen*, en (als wy het noemen) *manieren*, maar ook aart en eigenschap, van wat het zij; ook in 't louter fysische, ja van levenlooze zaken. Dus lezen wy by Maerlant, Sp. Hist. fol. 133 v°.:

Nochtan was hi van den zeden,
Dat hi bevede in sinen slape.

In Walewein, van eene rivier sprekende, fol. 27 v°:

Si was van harde fellen zede.

Hier ziet het zekerlijk op niets anders dan een deftig uiterlijk gebaar.

vs. 67. *Weerde wangen. Weerd* is ook *gratiosus*, als Kiliaan zeer wel aanmerkt.

68. *Tsersen roden rozen. Tserts* is het Hoogduitsche *zart*, teder. Men ziet aan dergelijke woorden, of liever aan de spelling, dat de schrijver geen eigenlijke Hollander maar uit een naburige Provincie was. De onzen zeiden: *sart*. Doch zie ons I. Deel dezer Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, bladz. 15. Zoo zei men ook *tsollen*.

Si elc ghingher mede tsollen *alle*,
Al soe men doet met enen balle;

Wal. fol. 27 v°. Waar *si elc*, niet elk hunner is, maar

elk op zijn beurt, of elk om ſtrijd: want *elk* is hier als een adverbium gebruikt, en *alle* behoort by *ſi*. Ook vindt men zoo wel eens *tſure* voor *zuur* geſchreven, (aldaar fol. 19 v°.) en *tſisſen* voor *ſisſen*, in den Leekenſpiegel. Ook *tſop* voor *top*, dat ook wel *ſop* werd geſchreven. — De ſamentrekking van *tſwaters* uit *des waters* en dergelijke is van anderen aart.

vs. 71. *Zenen, aderen.* Lees, zoo hier als vs. 87:

Zenen, aderen, vleiſch, en bloet.

Zene is nog gangbaar, ſchoon men meest *zenuw* zegt, van welker aangehangen uitgang op vs. 8. Zoo ook Maerlant Sp. Hist. fol. 242 r. die echter ook *ſenewe* zegt fol. 230 v°. Dat *zene* van den zelfden oorſprong is met *zeel*, en met het Hoogduitſche *ziehen* en ons *zeulen* (dat is trekken) verwant, loopt den oplettende in het oog.

80, 81. *Op te varen datmen* enz. is op te *klimmen* TOT dat men. *Op*, in den zin van beweging naar iets gezegd, ſluit *tot* in. Zie hiervoor *over de Voorzetſels*, bladz. 40. — Beneden (vs. 146) komt *varen* voor, met de beweging *van* of *uit*. Vergel. ook bladz. 29.

84. *Coenheit.* Stoutheid.

86. *Heeft.* Kwalijk leest men in 't HS. *heeft*. *Heft hoer* is *verheft zich*, rijst, wordt grooter.

87. *Volknocht.* Zenuwen, aderen, zijn *volkomen*, *vast*, *verbonden*, en *hard* of *ſtevig geworden*. *Knochte* is by Maerlant Sp. Hist. fol. 133 v. en 225 r. het praeteritum van *knopen*. Hoe *knocht* met *knok* en *knoop* verknocht is, verklaarde ik elders. Zie mijne Geſlachtl. op *knoop* en *knop*. Even zoo zei men *ontknocht* van *ontknopen*.

pen. Walewein, in gevecht met een afgrijslijke slang, die zich stijf om zijn lichaam wrong ten einde hem te verstikken, trok zijnen ponjaard,

> *Die* misericorde, *metter vaert*,
> *Eñ hieuw up tserpents staert*,
> *Tote hine altemale* ontknochte,
> *Eñ hem zeluē uter pinē brochte.* fol. 4.

Ook Maerlant voor *ontsluiten* fol. 201 r. — Van het woord *misericorde* voor ponjaard, zie men Huydecoper in zijne onwaardeerbare Aanteekeningen op Melis Stoke.

Vol werd dus oudtijds veel in samenstelling met verba gebruikt, als *volvoeren*, *volmaken*, *voltcoien*, *volleesten*, *volbrengen*, *volstaan*, enz. En nog zeggen wy zoo *volbouwen*, *voldoen*, *voldragen*, *voltrekken*. Ook *volgaan* komt dus voor; ook *volschrijven*, en meerdere. *Volvaren* als verbum neutrum, even zoo in den Roman van Limburg, fol. 105, zoo wel als wy *volvoeren* als verbum activum zeggen, en dergelijke, in al welke geen *vol* als *plenus*, maar eene *volkomenheid* te verstaan is; en zoo is het ook met het adjectif (eigenlijk participium) *volkomen* zelf. Ook heeft Melis Stoke *volgelden*, VIII. Boek, vs. 585. Het *volslagen* is zeer gewoon. Maerlant heeft dus ook *volkomen* als verbum activum met den vierden naamval, en zoo ook *volzien*, als

> *Hine* vulsach *niet de dinc.*

En desgelijks: —— volraect *van ghewichte.* Aldaar, fol. 180 r.

vs. 90. *Keren.* Achteruit zetten. In vs. 101 is het *afweeren.*

94. *Heeten.* Kwalijk leest men *hetten.*

 vs.

vs. 95. *Hoer.* Zie op vs. 24.

98. *Scamelheit.* Men zou mogen denken dat hier eene mislezing plaats had, en dat het zijn moest

En die vrouwe in scoenheit,

als zijnde dit inderdaad het tydvak der volkomenste vrouwelijke bevestigde schoonheid, die na dit perk allengs afneemt, gelijk zy voor dien tijd, hoe aanvallig en aanlokkelijk ook, dat *imposante* als men het noemt, dat is, dat eerbied inboezemende, niet heeft. Ik hel sterk tot dit denkbeeld over; echter kan *scamelheid* dat is *schaamte*, bestaan, in een anderen zin, die aannemelijk wordt als men bedenkt dat nog voor tweehonderd jaren (regelmatig gesproken) de vrouw in deze Westersche streken voor de achtien of twintig jaren niet manbaar gerekend werd, en dit sedert de toen laatste drie eeuwen reeds zeer verhaast was. De steeds toenemende verslapping der lichamen heeft dit perk deels geweldig vervroegd, en vervroegt het by aanhoudendheid meer, en tevens vertraagt zy (hetgeen een gevolg der verslapping en verzwakking is,) het einde van dit perk. In het Oosten daartegen, waar de rijpheid zeer vroeg aanvangt, koomt de ouderdom eener vrouw zeer vroeg; waaruit ook het achtervolgend trouwen van meer vrouwen voor den wel trager rijp maar ongelijk langer in mannelijke kracht voortdurenden man, een behoefte geworden is, by de wet tot het getal van vier bepaald. Van 't welke de tegenwoordige Polygamie aldaar niet dan eene verbastering is. Voor 't overige: *scamelheit* is schaamte en zedigheid. Dus in de schoone plaats van den Roman der kinderen van Limburg op het eind des III. Boeks:

Trou-

Trouwe ende ſcamelheit
Hoveſceit, miltheit, en wijsheit,
Wel helen ſimpelheit en mate.

waar *mate*, armoede en geringheid is, gelijk *mate lieden*, geringe lieden. Dus heeft Maerlant ook *mate kleederen*, voor geringe, fol. 174 r°. Zoo zei men ook *meer dan mate* voor *niet weinig*. Ald. fol. 169 r°. *Simpelheid* is daar onbedrevenheid, gelijk 't ook by Maerlant voorkomt Sp. Hist. 167 r°. ſchoon het ook gebrek aan verſtand beteekent, als aldaar fol. 249 r°.

vs. 99 tot 102. *Wie — En geen manlic moet en heeft.* Vergelijk 77 tot 80, en 131 tot 134. Hieruit heeft Roemer Visſcher zichtbaar zijn niet onaartig versjen genomen, by Huygens ook nagevolgd, doch 'tgeen ik hier uit bloot geheugen verplicht ben aan te voeren:

Die op ſijn twintigst jaer niet ſchoon en is van aanſien,
Op 't dartigſte niet ſterck, op 't veertichſte niet wijs,
Daer ſult ghy nimmermeer, houdt dit voor een bewijs,
Gheen ſchoonheid, ſterkte, of wijsheid aanſien.

Moet wordt hier voor *gemoet* gezegd, (zijnde 't ook inderdaad het zelfde,) en hierom onzijdig gebruikt.

vs. 105. *Blaeu* wordt hier met *verſta* berijmd. Natuurlijk, naar de oude uitſpraak, zijnde 't woord oorſpronklijk *blae*, en zekerlijk door den Dichter dus geſchreven. De byvoeging van *u* of *uw* is hier de zelfde als in *geluw* van *geel*, *ſaluw* van 't oudere *ſale*, of *ſchaduw* van 't oudere *ſchade*. En ik mag hier opmerken, dat even zoo *zwaluw* van *zwalen* is, dat ook *zwaligen*, nu *zwelgen*, maakt, in het Engelsch *ſwallow*. Vergelijk de Verh. over de Geſl. § 97.

vs 107. *Heft.* Zekerlijk is dit de ware lezing, schoon in het HS. *heeft* gevonden wordt. Even als in vs. 36.

108. *Openbaren.* Dat is, *openbaarlijk*, adverb.

112. *Zwerken.* Thands gebruiken wy dit woord niet dan in het enkelvoudige, en alleen voor de bewolking des hemels, collectivè beschouwd, en by *κατάχρησις* zelfs wel voor de uiterlijken hemel, schoon dit laatste niet te wettigen is. De beteekenis des woords heb ik in mijne Geslachtlijst der Naamwoorden verklaard.

128. *Heeft hy bedacht.* De zin schijnt te moeten zijn: *beduidt*, *beteekent hem*, *geeft hem te kennen*, *verplicht hem*, *betaamt hem.* Maerlant, Sp. Hist. MS. fol. 212 r°. spreekt van een *paveljoen* (gebouw) waarin *paerloren*, *dretsoren*, *kokenen* en *alle ambachte* (*offices* zegt men thands naar het Fransch,) in waren,

Selke als enen prince dachte.

Zou er dus een schrijffeil te onderstellen zijn, en de Dichter wellicht geschreven hebben:

— *Maect hem bedacht*;

of anders, eenvoudig en in 't algemeen *maact bedacht*? — Doch, den samenhang met het vorige in aanmerking genomen, kan dit *heeft hy bedacht* met het vorige *merkt hi*, zeer wel in samenhang staan. Zijn *zilver* der kindsheid *merkt hy*, zijn groen *cynobel merct hy*, zijn rode *kele merct hy.* Nu is hy bedacht zijn blaeu *lazuer wijslijk over te zien.* Want *wijslijk* geloof ik voor *wijsheid* te moeten stellen, 'tgeen het MS. te lezen geeft, ten ware men *met wijsheid* wilde lezen.

vs.

vs. 135. *Gheeert.* Zekerlijk een misslag des ouden overschrijvers, voor *gheacht*, 'tgeen alleen een goeden natuurlijken zin geeft. Deze twee woorden zijn op deze wijs meer verward geworden.

143. *Plyen.* Dat is *plegen.* Zie Huydecoper in 't breede, op Melis Stoke III. Deel, bladz. 298. *Reden plyen* is naar reden handelen.

147. *Varen.* Voortkomen. Vergelijk 't aangemerkte op vs. 80 en 81.

149. *Hogende. Hoogen* is hoog *zijn*, of hoog *worden.* Hier het eerste. Omtrent sint Jans misse is zy op 't hoogste en ten aanvang van eenigzins te dalen.

152. *Verdeluwen. Deluw* wordt gebruikt voor geel, doch beter en eigenlijker is het *tanig.* Dat *tanen*, verdoffen, verduisteren is, en al wat dit insluit, weet ieder; en dus zegt men het van het zon- en maanverduisteren. Hoe *deluw*, of, met een anderen uitgang; *delig*, met *delgen*, brijzelen en te niet doen, samenhangt, blijkt uit deze bloote staartverandering des woords. Zie voorts mijne meer gemelde Verhandeling, §. 97. Van het kruid tegen den najaarstijd wordt *verdeluwen* zeer eigenaartig gezegd. — Dat *seluwen* van *saluw* is, by de Franschen *sale*, vuil, behoeft byna geene aanmerking. Zie boven vs. 105.

155. Deze regel levert geen verband of gezonden zin op met de vorige of volgende. Hier moet zekerlijk iets uitgelaten zijn, of ten minste moet de zin met de vorige regel sluiten; en het moeten de jaren omtrent de zestig zijn welke gezegd worden te *rooven.* En dit laatste

brengt eene lichte verschikking in dit vers te weeg, zoo dat ik lezen zou

Die iaren tot lx rouen
Des menschen scoenheit —

vs. 159. *Scherp sijnre sinnen.* Hier zijn *zinnen* de *zintuigen.* Anders zou het *sijns zins* moeten zijn. Vergelijk het aangemerkte op vs. 5.

166. *Simpel verwe* en

169. *Simpelheit.* Eenvoudig en eenvoudigheid, in tegenstelling van opschik te verstaan.

171. *Te* (waarvan *jemaals* gezegd plach te worden voor *oudtijds*) is *ooit*, en hier gebruikt voor *steeds*, ten allen tijde. Oorspronklijk is het *ie*, waarmeê ook *iemand* saamgesteld is, en *iegelijk*, en *ieder*; en ook (als by onze Ouden zeer gebruikelijk was) *iewaert*, nu niet dan by het gemeen gehoord, dat *iewerts* en *niewerts* zegt. In het ontkennende is het dus, *nie.*

173. *Tot.* Thands zou men hier *te* zeggen; daar het eerste nu altijd een beweging naar iets, het laatste op zich-zelf een rust te kennen geeft. Doch daar het oude woord *tote* was, gebruikten onze Ouden die twee woordtjens onverschillig door een, gelijk men *op*, *onder*, en *in*, ook doet: en even zoo gebruikten de Latijnen hun *ad.* Nog in mijn jongen tijd hielden de opschriften der brieven, en al wat men *addresfen* noemt: *Wonende tot Amsterdam*, *tot Haarlem.* Men zie ons II. D. bladz. 9, en hiervoor, bladz. 29.

174. *Oude.* Ouderdom. Zie op vs. 3. Dus nog by Vondel:

Geef

Geef my den herderſtaf tot ſteunſel van mijne oude.

vs. 175. *Dan dunckt my weſer en verkeert*, enz. Deze plaats is blijkbaar bedorven. Veellicht moet er ſtaan:

Dan denkt my weſen omgekeert.

Te weſen zeggen wy, doch de Ouden zeiden al zulke ſpreekwijze zonder *te.* En met voorafgaand *te*, *te weſe-ne.* Zie de Aanmerk. van Hinlopen, in ons I. Deel bladz. 5 en 6 aangehaald, en vooral Huydecoper op Melis Stoke III. Deel, bladz. 219. — Met dit al, *weſen* wordt dus ook wel gebruikt voor dood of geſtorven, gelijk wy *de geweзen* zeggen voor *de overleden.* Dus lezen wy van een bloedigen veldſlag:

> *Teſen* (d. i. te dezen) *wighe maecte men* WESEN
> *En meneghe* WEESEN, *weetic wale.*

Waar *weſen* en *weeſen*, lijken of dooden en ouderloozen is. Wal. fol. 58 v°. En zoo kan *weſen en verkeert* (want de *r* in *weſer* is zeker voor verſchrijving te houden,) wel *dood en veranderd*, of *geweest en vergaan* zijn.

176. *Wat hem die macht heeft gheleert.* Vs. 48 leest:

Hebbenſi goede macht *getoghen.*

de verbetering, daar ten aanzien van dit *macht* opgegeven, hier aan te wenden, zou den zin mank laten. Ik zou er hier door verſtaan *'s levens kracht.* Deze kracht of bloei heeft hem *ſchoonheid*, *vreugde*, *moed*, *ſterkte*, *ſnelheid* toegebracht (vs. 65 volgg. 84 en volgg.) en dit al verliest hy thands geheel, en dit *toegebracht* kan beteekend zijn door *gheleert*, ſchoon oneigen. — Wat is *leeren* toch? — Indien wy het woord volkomen ontwikkelen, is het in den grond

grond een *aankleven*, van het zelfde thema met *klemmen*, *kleven*, (d. i. *ge*-LE-*en*,) *klam* en ook *lijm* (immers *leem*), en *lid* of *lede*, (waarvan weder ook een *leer*, ladder tot klimmen) en ook *leêr*, *leder*, aanklevende huid is. Zie wat wy in 't voorbygaan hiervan zeiden in ons III. Deel dezer Nieuwe Taal- en Dichtk. Verſcheidenheden, bladz. 42, en waarby men *klei* (hetgeen inderdaad *gelee* of *gelei* is,) en meer anderen zou mogen voegen, en ook zelfs 't Hoogduitſche *leiſten* voor verſchaffen, toebrengen (*praeſtare*). Vergelijk ook mijne Geſlachtlijst der Naamwoorden. In 't voorbygaan merk ik aan, dat men oudtijds ook *geles* voor geleerd zei, en *les* dus ruim zoo wel van *leren* als van *lezen* af te leiden is, waarom het ook Vrouwelijk is, daar het anders als wortel des werkwoords noodwendig Mannelijk zou zijn. Zie Verhandeling over de Geſl. § 28. En daar dit zelfde adjectivum *geles* ook *gewoon* beteekent, zoo wordt hierdoor 't gebruik van *leren* als toebrengen of aankleven nog aannemelijker. Dus in Walewein, fol. 3 r°.:

't Oude ſerpent was wel gheles
Daer te vaerne tot ende in,

Naamlijk in een bergkloof.

Het zal misſchien niet gants ongepast zijn, ſchoon als een *hors d'œuvre* aan te merken, indien ik hier nog byvoege dat van dit *le*, als *kleven*, ook de *Leverzee* genoemd is, in welke de Magneetberg, welke men verdichtte dat de ſchepen door het ijzer, waarmeê zy verbonden waren, onweêrſtanelijk aantrok. Fabel, van Ooſterſche oorſprong, doch in de oude Romans van ons wareldeel vrij algemeen overgenomen.

Zoo vindt men haar gedacht in den *Walewein*, fol. 33 r°, waar er van gezegd wordt:

Dat

Dat water spuut al vter hellen
D' die arme zielen quellen,
En vallet in die LEVER ZEE.

Dus, in het voorby gaan. Maar omstandiger in den Duitschen Roman van *Hertog Ernst* van Beieren, die vs. 3207 't dus verhaalt:

Wir sin vil obil her gefarn,
God musze vns die sele bewarn,
Wir komen wider nymmer mer;
Der stein liget in dem LABERMER,
Vil wol verstan ich mich des,
Es ist geheissen MAGNES;
Aüwe disser bosen fart!
Der stein ist von sulcher art,
Das manig mensche mus beclagen:
Was kylen mit ijsen sint beslagen,
Die tziihet er an sich mit gewalt;
Dort stehen die mastboum als ein walt,
Die er an sich getzogen had.
Engestlich es uns stad.

Ook verbrijzelde hun schip tegen die rots, en de Griffoenen voerden de schepelingen (op wie zy aasden,) naar hun nest tot spijze voor hunne jongen.

Men vindt dit ook in den *Titurel*, doch wien ik niet by de hand heb, en in andere oude Romans, waar deze Magneet *agtstein* genoemd wordt, of *agstein*. — De verwarring der mineralen by die Romanschrijvers was groot.

Op gelijke wijze in de *Reisen des heiligen Brandanus*, vs. 222:

Alse de kil van onz (van hun) *kam,*
En ander not gink on an,

En

En storm grot sek tigen se droch.
De wint den sulven kil sloch
Rechts tigen dem lever mere,
Dar de gude here
Was na vorsegelt in not:
Dar se na weren bleven dot.
Dar sach sunte Brandan
Mennigen kil inne stan,
De over mennigen jare
Darinne vorsegelt waren.

En in dit wordt het oude Proza-verhaal dus opgehelderd:

Wan do leyt ein Stein, der zeucht alles ijsen an sich, und hat auch vil kiel verderbet mit Leuten und mit Gut.

vs. 177. *Dan. Behalven.* Zie de Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, III. Deel, bladz. 119 en 120.

180. *Der goeder ouder sede.* Dus naar de oude en echte wijze van het adjectief in genitivo te stellen. Vergelijk deze Nieuwe Taal- en Dichtk. Verscheidenheden, II. Deel, bladz. 33 en 34.

184. *Coninc david spreect in sijn latijn.* Men weet, dat de Latijnsche vertaling des Bijbels onder den naam van *Vulgata* bekend, by de Roomsche kerk voor authentyk is aangenomen; maar het is toch Davids Latijn niet. Doch men ziet hier de eenvoudigheid dier tijden in. De bedoelde plaats is zekerlijk Ps. XC, schoon aan Mozes toegeschreven, die in de Vulgata (waar zy de 89e is,) vs. 10 waar de schrijver het oog op heeft, dus luidt: *Dies annorum nostrorum — septuaginta anni, si autem in potentatibus, octoginta anni: et amplius eorum, labor et do-*

dolor. — Waarop echter de aanhaling van David in vs. 36 ſlaat, erken ik niet wel te vatten.

vs. 190. *Graeu abijt*. Dat *abijt* het Latijnſche *habitus*, en Franſche *habit* is, weet ieder. Dat het graauw, als kleurloos en pronkloos beſchouwd werd, is ook genoegzaam bekend; waarvan dan ook de graauwe monniks-kleeding, welke aan te nemen door de eenvoud dier dagen een der beste voorbereidingen tot een zalige dood werd geacht; op het welke de twee volgende regels doelen.

198 en volgende zijn toevoegingen van een latere hand.

202. *Reden ist*. Oud. De zin is: het is *redelijk*, behoorlijk; het betaamt. Men kent het oude kreeftversjen van Hendrik Laurents Spieghel, waar Roemer Visſcher meê ſpot:

Nederſit, wort trow, 'tis reden.

Hoe gewrongen dit *nederſit* zoo wel als de ſpelling van *trow* voor *trouw* ook zijn moge, het omgekeerde *'t is reden* behoort echter tot de toen gebruiklijke ſpreekwijzen.

Niet ongevallig acht ik het, hier ter vergelijking de beſchrijving der verſchillende Tijdperken van 's menſchen leven uit Maerlants *Naturen bloeme* te laten volgen; waarin ik een keus uit de veelvuldige verſcheidenheid der lezingen in de HSS. heb moeten doen, die het te wijdloopig zou zijn, hier alle op te teekenen.

Om-

Omme dat die menſche nad' ſchrifturē
Coninc es der creaturen,
Es dus van hē mijn beghin.
Als tkint coemt ter werelt in,
So eiſt boven allē dieren cranc;
Et ne heeft noch crupen noch ganc;
En ariſtoteles ſeghet,
Dat hem te wasſene pleghet
Ter ſeuender maent hare tande,
Eñ meeſt es haer ſoch ſulkerhande
Datter vrouwē melc heet.
Dat kint ne doet noch ne weet
Altoes ne gheerehande quaet,
Onthier et ſprekens beſtaet.
Dit es deerſt etaet vā den kinde,
Alſo als ict beſcreuen vinde.

Dander etaet die gaat in
Als kinder doen ſprekens beghin;
Eñ men ſeghet, die ſpade gaen,
Dat ſi teerſt ſprekens beſtaan.
Lettel vintmer die wel ſproken
Eer hem die monde was beloken.
Int vijfte iaer, als Ariſtoteles telt,
Heeft tkint ſiere langhe die helt.
Deſe kintſche etaet ſtrect te waren
Alſe men ſeghet tot xv. iaren,
Eñ hevet enē name van ſuu'heden
In latijn (*); maer nu al heden

So

(*) *Puër a puritate vocatus*, zegt Iſidorus, en hierop doelt Maerlant zekerlijk.

So es die quaetheit ſo uerheuē,
Datter lettel ſuuer leuen
Tote dat ſi tot dien daghe comen.
Hier omne heeft mēſcheit afgenomen.

Nu ſo coemt die derde etaet,
Die ten xv. iaer beſtaet,
En̄ ſtrect tot xxxv. iarē.
Dan winnet die menſche uoert te waren;
Maer laci die menſchelikhede
Vloeyet ſo in onſuuerhede,
Dat die menſche hem al verteert
Mette doene dat hi begheert,
Dat hi cume mach heten man.
Gans en̄ ſalich raet waer dit dan,
Datmē huwelec wilde ſparen
Al tote xxij. iaren:
Dāne ſijn zenewen en̄ been
Bede volcomē ouer een,
En̄ die waſdoem es ſo volcomē.
Plagemēs het ſoude dˀ werelt vromē.

Manlecheit es ene etaet
Die ten xxx. iaer anegaet.
Dan es die menſche vulcomen,
En̄ nature heeft ghenomen
Hare grote en̄ hare linghe,
En̄ die luxurie en̄ hare dinghe
Beghinnen in den manne te gaen.
Dan wil hi ſtarke dinc beſtaen
Deſe etaet vā deſer tijt
Maket oerloghe en̄ ſtrijt,

En̄ nijt en̄ houerde die riſet,
Die dicke te ſtridene wiſet.
Deſe etaet loept te waren
Opwaert tote .l. iaren.

Ten vijftich ſo coemt die oude,
Die noyt niemē hebbē woude;
Nochtanne wilt al langhe leuen.
Ariſtotiles heeft beſcreuen,
Dat die oude comen moet
Als den menſche outgaet ſijn bloet.
Al oudet ſaen, man en̄ wijf,
Die lettel bloets hebben int lijf.
Deſe etaet vallet in een ſtrec,
Dan wort hi ghierich en̄ vrec;
En̄ dit es die redene twi:
Die menſche merket wel dat hi
Te dale gaet en̄ wil ſparen
Omme die na hem comen te waren
Te hebbene hare lijfnere;
En̄ occ omme ſijns ſelves tere,
Als die cortelike daer naer
Niet winnen mach en̄ ſere wort ſuaer
In die oude mindert diē mā
Alle ſmette die hem ginc an,
Maer vrecheit en̄ ghierichede
Beghinnen dan eerſt te waſſē mede.
Al plach hire niet te voren,
Nu heeft hiſe vaſt vercoren.
Deſe etaet ſtrect te waren
Opwaert tote .lxx. iaren.

Voert

Voert meer, als die mensche lijt
Van .lxx. iarē die tijt,
Gaet hi suffen en̄ rasen.
Hem dinct al die werelt dwasen;
Al dat hi siet dat dinct hē quaet;
Hi lachtert alle dat wael staet,
Maer hi priset dat daer was;
Datter nu es dinct hem gedwas.
Sine crachten die te breken
In allē dinghē, sond' int spreken.
Dat ander liede brenghē voert,
Dinct hem wesen dulle woert;
En̄ tsine dinct hē wijsheit groet.
Dese outheit loept toter doet:
Want al dat lijf heeft ontfaen,
Moet ter doet ten ende gaen;
Maer daerna coemt dat lāge lijf,
D ies ēmerme' wort gheen geblijf.

Ik wil hier geene breede aanteekeningen by voegen, en alleen opmerken, dat *cranc* in vs. 5 niet anders dan zwak is. Vs. 14 *onthier* is *tot dat.* Vs. 21 *beloken*, gesloten, namelijk door de tanden. Vs. 25 en 36 *te waren*, inderdaad. Vs. 48 *plagemēs*, pleegde men zulks, namelijk de onthouding. Vs. 71 *strek*, valstrik, verzoeking ten kwade. Vs. 73 *twi*, waarom. Vs. 75 *te dale gaet*, afgaat, vermindert. Vs. 89 *lijt*, doorgaat, duurt. Vs. 96 *gedwas*, dwaasheid. Vs. 97 *te breken*, verbreken. Vs. 98 *sonder*, behalven. Vs. 105 *lijf*, leven. Vs. 106 *geblijf*, einde.

Alleen geloof ik echter verplicht te zijn, ten aanzien van de opvatting van vs. 43 en 54 de meening des au-

theurs te verklaren, als zijnde *huwelec* hier in dien ruimen zin te verstaan, waarin de Ouden ook wel *γαμεῖν* en *nuptias facere* gebruikten voor alle vermenging der kunnen ook buiten echt, waarvan zy ook *nupta verba* zeiden. Zoo als ook, dat *luxurie* hier eenvoudig teeldrift beteekent; terwijl met *onsuverheden* vs. 38 niet anders dan ziekelijk bedorven sappen gemeend worden, welke de mannelijke kracht in hare ontwikkeling krenken, waarom zy te meer ontzien moet worden, tot dat zy volkomen bevestigd is met de 21 jaren.

FRAGMENT

VAN EENE

OUDE PARAPHRASIS EUANGELICA.

* * *

Het was voor ruim achttien jaren, dat ik het bekende en in de lezing geweldig bedorven Edikt der Keizeren Diocletiaan en Maximiaan door de eenvoudige aanwijzing en uitwerping der invoegſels van later tijd, die tot opheldering van het toen duiſter geworden Latijn verſtrekten, herſtelde; eene kleinigheid die ſedert in de werken der Derde Klasſe van 't Koninklijk Inſtituut van Wetenſchappen, Letteren, en Kunſten, op werd genomen en algemeen gemaakt. Dat dergelijke invoegſels die men glosſen noemde, niet zelden in de oude HSS. het zij op den kant der bladzijden, het zij tusſchen de regels bygeſchreven werden tot eigen byzonder gebruik en inlichting van wien de taal of de ſtoffe eens werks niet genoegzaam bekend was, toont de zaak-zelve. En wanneer, na verloop van tijden, plompe afſchrijvers, dikwijls zelfs in de taal van een boek gants onwetende, ja ook maar in

de Kloosters somwijlen tot penitentie *voor een of ander vergrijp tot het onbeschrijflijk lastig werk verwezen, van 'tgeen zy volstrekt niet verstonden, over te schrijven, zulke enkele woorden of korte verklaringen door de teekens die men* renvoyen *noemt aan den text verbonden zagen, zoo was het natuurlijker wijze gants niet vreemd dat zy die glosfen in den text trokken, en dat uit alzulke afschriften naderhand ook weêr andere ontstonden, met de zelfde* interpolatien. — *Maar dit alleen niet. In een eigen Landtaal of die men goed verstond, merkte men dikwijls een bygeschreven woord van verklaring, als verbetering aan, en langs dezen weg kreeg men ook zelfs in onze oud-Neêrduitsche schriften allengskens eene meenigte van later opgekomen woorden in plaatse van de oude en echte der Autheuren, en naar mate onze* Le Longs *en* Alkemades (*en al zulk slag van uitgevers*) *onwetender en dommer waren, geraakte men dus in de Drukken aan zoo veel bedorven lezingen, die door nog onverstandiger uitleggingen van 'tgeen deze taalwormen niet verstonden nog rijklijk verslimmerd werden; en van daar mede een jammerlijke invloed op Historische zaken, in zoodanige plaatsen vermeld. — Deze letterkundige waarheid is dus vrij algemeen in toepassing; doch wy willen haar*

hier

hier tot een byzonder Fragment bepalen, voor eenige jaren te Bamberg ontdekt geworden, en waarvan ik hier weder een affchrift geve.

Dit ftuk, een fragment eener paraphrafis van de Evangelien, met opmerkzaamheid doorlezende, moest het my wel noodwendig in 't oog loopen dat het byna regel voor regel van herhalingen overvloeide, beftaande in woorden van de zelfde beteekenis, waarvan de eene wel oud Frankduitsch, doch de andere zichtbare vertolkingen van deze in later dialekt zijn; en, met deze verfchillende uitdrukkingen van elkander af te zonderen, ontftond my een nieuw verfchijnfel, en het geheele ftuk loste zich op in die korte verzen, als in welke de Tatiaan is gefchreven; door welke het geheel dus een gants ander aanzien kreeg, en zoodanigen geest van hooge Oudheid ademde als het my van een dubbel belang maakte. En in dezen ftaat, dien van affcheiding naamlijk der glòsfen van den text, geloove ik dan ook geenen ondank te zullen behalen met het hier aan de Liefhebbery der oude Taalkennis als iets nieuws aan te bieden, en er eenige korte Aanmerkingen tot opheldering by te voegen, die ik my voorftelle by onzen Landgenooten niet onnut te kunnen zijn.

Ik erken hierby gaarne, dat de text-zelf wel

iets meer gekuischt en gezuiverd kon zijn; doch de geheele uiterlijke vorming van het Gedicht scheen my toe niet wel meer verandering te lijden, zoo het niet als een geheel ander stuk voor zou komen. Ook is, onverbloemd gesproken, by my de recht diepe kennis in 't vroege Frankduitsch nog verre van die maat van volkomenheid, waartoe ik wensch dat zy gebracht worde, en die aan eene waarachtige en fijne woordkrisis ten grond strekken moet. In mijne afzondering ook, en by de verzwakking des ouderdoms, van boeken en hulpmiddelen ontbloot, waar hier geen genoegzame toegang toe is, doe ik 'tgeen ik kan, in hoop van den weg te banen tot vorderingen in een vak, 'tgeen ik als een der belangrijkste voor het menschlijk geslacht aanmerke, en waaraan men veellicht nooit genoegzaam gewicht heeft gehecht, de innige Taalkennis naamlijk.

FRAG-

FRAGMENT.

Van een zoogezegd Franco-Theotsch werk, te Bamberg ontdekt door Dr. Gley in het jaar 1799; *zijnde een Paraphrasis Euangelica.*

Het moet zijn dat dit werk Franco-Theotsch is, maar het schijnt niet geheel zuiver in die taal, en koomt nader dan iets wat ik in dien taaltak geschreven ken, aan het Saxiesch dat van ouds in het Westfaalsch en dien omtrek gesproken werd; en het heeft zelfs een sterken zweem van het Nederduitsch.

Het stuk is deerlijk mishandeld, en vooral, het geen men niet gezien heeft, vermengd met glossen, die ter verklaring van sommige woorden verstrekken, en tusschen in den text gemengd zijn, waar zy den zin geheel breken, somtijds naast het woord staande dat zy verklaren, somtijds eenige woorden later, of ook vroeger; ja somtijds by een geheel andere §. — Dit bewijst duidelijk dat het Bambergsch Exemplaar een afschrift is van een boek waar die glossen reeds

in

in ſtonden. Men meent intusſchen dat dit afſchrift van de IXe Eeuw is. Zoo is dan het boek-zelf ouder of gelijktijdig met Karel den Groote. De taal ſpreekt die oudheid niet tegen. Immers, voor zoo verr' men uit zoo klein een brok oordeelen kan, ſtemt zy zeer wel overeen (ſchoon met wat jongere ſpelling) met de geloofsbelijdenis, in 743 te Lesſines in Henegouwen voor de Saxen opgeſteld. De dativus plur. in *um* inzonderheid, als: *ec forſacho* ALLUM *dioboles* WERCUM *und* WORDUM, *ende* ALLEM THEM UNHOLDUM. Hetgeen in de overblijffels van dat ſtuk onzuiverder is dan in dit Bamberger. Hoe het zij, het Fragment is belangrijk.

De glosſen heb ik in dit afſchrift tusſchen texthaakjens gezet. Dit maakt de lezing klarer en zeer verſtaanbaar voor elk Hollander; terwijl het bevorens gedrukte volſtrekt onverſtaanbaar is op verſcheiden plaatſen. Want, behalven die plaatſen waar de glosſen verwarring gaven, is de lezing, voor zoo verre zy *in dien* DRUK niet bedorven is (hetgeen zich hier en daar wel gevoelen laat), zuiver, en getuigt van de kundigheid des afſchrijvers van het Bamberger MS, die dan alleen een enkele feil beging, als hetgeen hy ſchreef, onverſtaanbaar was: en zelfs ſchijnt een enkele feil wel opzettelijk begaan te zijn, om

aan

aan de onverſtaanbare dooreenmenging van glosſe en text eenigen zin te geven. Dus mag het § 46 zijn. Een enkele der glosſen houdt misſchien ook wel eene *variatio lectionis* van oudere HSS. in. Ik durf dit niet bepalen.

Men oordeele tot een voorbeeld, van den ſtaat des fragments zoo het my gedrukt is voorgekomen, uit de volgende plaats:

§ 34. *Endi wuondrodun alle bihui he thar ſo*
En zy verwonderden allen waarom hy daar zoo
lango lof ſuido frod gumo fraonan ſinum thionon thorſti.
lang bleef zeer vroed man dienen zijn dienen dorst.

De woorden *fuido frod gumo* zijn noodwendig of een glos ter verklaring of een verſchillende lezing van *he* in deze of van *frod gemo* in de volgende §; en even zoo *ſinum thionon thorſti* een verklaring van *lof fraonan*, in deze, waarvan zy den zin eenigzins inkrimpen.

Op gelijke wijze zijn in § 35 de laatſte woorden *wuiſean te wuaron* (te kennen geven) een uitlegging van het voorgegane *ſeggean* (zeggen): 'tgeen de aanteekenaar begreep wat ruimer verſtaan te moeten worden, misſchien om dat Zacharias op dat oogenblik ſtom was, en hy dus in den eigenlijke zin des woords niet *zeggen* kon.

Zoo wordt § 36 *fprecan* door *gifeggan* verklaard. Zekerlijk tot beftemming van de uitdrukking van *een woord fpreken*, als wordende *fpreken* niet van *een eenig woord* gezegd. 't Is of men in een Latijnsch MS. op de woorden *ne verbum quidem loqui poterat*, byfchreef *eloqui*.

Elders wordt een volftrekt fynonymum tot verklaring van een woord gezet; naar wel fchijnt, wanneer dat van den text minder bekend was, als by voorbeeld, *wueroda* by *wuisda* § 36, *odan* by *quan* (oude vrouw); 41, *mikil* by *filo* 43, *furmon* (vermaan) by *gibod* (bevel) en *gibod* by *wuord*, 45.

Elders worden de pronomina opgehelderd door een uitdrukking van wie of wat er meê gemeend wordt, als b. v. § 39, 41.

§ 46.—*Ne het er gia wuicht fo, quad he, adalbornanes*
Daar heet geen mensch zoo, fprak hy, edelgeboren,
ufus cunnies ef tho onorles wuit kiafon im adro-
onzes geflachts indien de onedelen weet kiezen hem ande-
na niutfamna namon he inate of the moti.
ren oorbaren naam hy ..... zoo het gemoed.

Hier is 't onverftaanbare verwekt door twee fchrijffeilen, van weinig belang, maar vooral door de vijf laatfte woorden die daar in 't geheel niet

niet t' huis behooren, maar glosſen zijn. Naamlijk, 't laatſte woord, als verklaring van een woord van § 45, *hugu;* de twee voorlaatſte als verbetering van *ef tho* in deze § 46; hetgeen daar voorgaat, mag wel een verſchillende lezing van het voorgaande *im* zijn, maar dat in den text den goeden caſus en in de gloſſe een verkeerden heeft, en het *he*, dat daar weder voorgaat, is misſchien eene andere en verkeerde lezing, het zij van het tweede woord waar deze § meê begint, het zij van eenig ander.

De declinatien en conjugatien zijn wel Franco-Theotsch, maar enkele woorden en de ſpelling van enkele letters is bedenkelijk. 't Woord *wualdande*, waar men in Franco-Theotsch *truchtin* voor gewoon is; 't gebruik van *gegnuno;* *t* voor *d* (by voorbeeld in *teta* voor *deda*), *d* voor *th* (als in *werthan*), *c* voor *ch* in *ich*, *i* dikwijls voor *e*, *mot* voor *muſs*; *beda* voor *bithiu*, *wuildi* voor *woldi.* Doch zeker kan dat niet wegnemen dat het oud Frank-Duitsch is, vooral daar de vokalen in deze taal zoo geheel onbeſtemd zijn, en de opgenoemde konzonanten ook in de andere Noordlijke talen zich licht genoeg verwisſelen.

Lucas I. 21.) 34. Bedun allan dag that wuerold
Beidde alden dag h t volk

for them wuiha; endi wuondrodun alle bihui
voor den tempel; en wonderden alle, waarom

he thar so lango lof fronon, [sinum
hy daar zoo lang bleef dienstdoen, [zijne

thionon thorsti].
dienst onderwond].

so that er enig thecno ni deda, thari sie
zoo[1] that hy eenig teeken niet deed, daar zy

thar at them wuiha wualdandes geld-
daar voor[2] den tempel des Machtigen[3] dienst-

sol-mon frumidun[4].
psalmen vierden.

22. 35. Tho quam frod gemo [suido frod
Toen kwam (de) vroede man [zeer vroede

gumo] ut fon them alaha. Erlos tru-
man] uit van den heiligdomme. (De) Grooten dron-

gon nahor. Mikulu [mikil] wuas im niud,
gen nader. Groot [groot] was hun nieuw,

huat he im sodlikes seggean [wuisean te
wat hy hun waars zeggen [te kennen

wuaron] wueldi.
geven] *zoude.*

36.

1 zonder, *so ni.* 2 tot, te. 3 Heeren. 4 an *psalmenzongen?*

36. Hi ne mohta tho enig wuord ſpre-
Hy niet konde toen eenig woord ſpre-

can [giſeggan], butan that he mit is ſui-
ken [zeggen], buiten [1] *dat hy met zijn rech-*

dron hand wuisda them wuefoda [them
ter hand wijsde den volke [hun

giſidea], that ſie uſes wualdandes lera lestin.
beduidde], dat zy onzes Heeren wet betrachten!

37. Thea liude forſtodun that he thara
De lieden verſtonden dat hy daar

habda gégnungo [2] [forſehen] godcundes
had bejegend [gezien] (eene) openbaring

huat ſelbo he is [3] ni machti [wuist] giſeg-
wat zelf hy hun niet konde [wist te] zeg-

gean [gewiſean te wuaron].
gen [te kennen geven].

23.) 38. Tho habda he uſes wualdandes geld
Toen had hy onzes Heeren dienst

gilestid, alſo is gigengi wuas gimarcod
verricht, als zijn beurtgang was gemerkt

mit mannum.
met (de) mannen [4].

24.) 39. Tho wuard ſan aftar thiu maht
Toen werd ſaan [5] *daarna de macht*

Go-

1 behalven. 2 *gegnungod?* Immers *gegnungo* is een adverbium. 3 lees *in: is* is zijn. 4 prieſters. 5 ſpoedig.

Godes gicundid [is craft mikil wuard],
Gods geopenbaard [zijn kracht groot werd],
thie[1] quan ocanid is. An ira eldiu folda
(en) de vrouw bevrucht is. Aan haren ouderdom zou
im erbiward gigibid wuerdan[2] [suid
hem (een) erfgenaam) gegeven worden [(den) zeer
Godcundid gumo].
Godvruchtigen man].

57. 40. Beda, after thiu[3], that wif wurdi
Toen, daarna[4], de baarmoeder werd
giscapu, ikred the wintar ford geng [thas
geformeerd, tot dat de jaartijd voortging [het
geres getal]. Johannes quam an liudeo
getal des jaars]. Joannes kwam aan (het) dag-
licht. Lik wuas im sconi, ... wuas
licht. ('t) Lijf was hem schoon, ... was
im fel, fagar fahs endi naglos, wuan-
hem ('t) vel, blinkend ('t) hair en nagels, (de) wan-
gun woarum im wulrige,
gen waren hem weelderig[5].

41. Tho forum thar wiseman snelle te
Toen voeren daar wijzen snel te

sam-

1 lees *thut*. 2 daar staat *gibidig*. 3 *after thiu* schijnt wel een glosse van *beda* 'tgeen ook wellicht *be thiu* (daarom) kon zijn. 4 of dienvolgende. 5 bloeiend, blozend, donzig.

famne, thea fuosostun mest wuondrodun
famen, die verwanten meest (zich) verwonderden
thes wuerkes, behui it gio [that wundar]
des werks, hoe het toch [dat wonder]
machti giwerdan, fo aldun quan wurdi
mocht toekomen [1], *(dat) zoo oude Best zoude*
barnanburgan. [Odan] [2].
kinderbaren. [Onvruchtbare].

42. Ni wuari that it gibod Godes
Ten ware dat het (een) gebod (van) God-
felbes wuari, affnobun fie garo, that
zelven ware, begrepen zy gantschlijk, dat
it elcor fo ni wuanlic mochti wuerdan.
het anders zoo, niet geloofbaar kon gefchieden [3].

43. Tho fprak thar en gifrodot man the
Toen fprak daar een verftandig man die
fo filo [mikil] confta [wifaro wuordo hab-
vele [veel] wist [woorden der wijzen had
de giwuit], (endi) fragode niutlico, huat
geleerd], (en) vroeg nieuwsgieriglijk [4], *wat*
is namo fiolodi [5] waefan, an thefaro weroldi.
zijn naam zoude wezen, by dit volk.

44. Mi thunkid an is wuifugilic, ine
My dunkt aan zijn wezen, ook
an

[1] geworden, in zijn werk gaan. [2] daar ftaat *tuem odan.* [3] of *zijn.* [4] of wel *oorbaarlijk*, gepast. [5] ik lees *fcolde.*

an is gibara, that he fi batara than wui;
aan zijn gebaar, dat hy zij beter dan wy;

fo ic wuani, that ina us gégnungo
zoo (dat) ik geloove, dat hem ons (het) lot

for [1] himela felbo fendi.
van (den) hemel-zelven zendt.

45. Tho fprak fan aftar thiu moeder
Toen fprak, zaan [2] daarna, de moeder

des kindes, thana [3] magū, thui habda that
des kinds, den magen, die had het

barn an ire barm. Her quam gibod
kind op haar fchoot. Hier kwam (een) gebod

[furmon] Godes, quad fiu, furnum gere,
[vermaan] Gods, zeide zy, (in) vorigen jare,

that he Johannes bi Godes leren [wuorden]
dat hy Joannes door [4] Gods wet [woord]

[gibod] hetan fcoldi, that ic an minumu
[bevel] heeten zou, dat ik in mijn

hugu ni [5] gedár wuendean, [ni wuihti] of
gemoed, niet durf omkeeren [6], [niet wete] of

ic is gewaldan mot [7].
ik des befchikken mag.

61.) 46. Tho fprak en gilhert man the ira
Toen fprak een oprecht man die haar

ga-

1 lees *fon*. 2 fpoedig. 3 *them?* 4 naar, volgens. 5 daar ftaat *mid*. 6 veranderen. 7 veellicht *muote*.

gaduling was: Ne het er gia wuicht so[1],
verwant was: Niet heet er toch iemand zoo,
quad he, usus adalbornanes cunnies, estho[2]
zeide hy, onzes edelgeboren' geslachts ofte
[of the] onorles[3]; wuit kiasun im ina
onedels; wy kiezen hem een'
odrona niutsamna[4] namon[5] [moti].
anderen nutzamen naam.

47. Tho sprak the frodoman the thar
Toen sprak de brave man die daar
consta filo mahlian: Ni gibu ic that te
kon vele spreuken: Niet geef ik dat te
rade, quad he, ruico me quenum[6], that
rade, zeide hy, man noch wijf, dat
he wuord Godes wendean biginne.
hy (het) woord Gods om te keeren beginne[7].

1 of, niemand heet er zoo. *Ne wuicht* is ons *niemand.* 2 lees *wuir.* 3 of *onorles* behoort voor *usus cunnies* te staan, en is onedel, zoo dat het is: *geen mensch, edel of onedel, van ons geslacht.* 4 voeglijken, oorbaarlijken. 5 veellicht stond er eerst *niutsamna mon*, 'tgeen tot *moti* geworden is. Anders zou men mogen denken, dat dit *moti* een glosse was die by vs. 45. behoorde als verklaring, het zij van *hugu*, het zij van *mot.* 6 lees *wuina ne quenum.* 7 ondersta te veranderen, zie § 45.

AANMERKINGEN.

34. *Bedun.* Zy beidden. Ons Nederduitsch *beiden*, wachten.

Wuerod. Wareld. Volk, als in 't Fransch *monde*.

Whuiha. Tempel. Eigenlijk het *gewijde*, 't heiligdom.

Bihui is *bi wi*, (waarby), oudtijds voor *waarom* en *waardoor* gebruikt. Het Engelsch zegt *why*.

Lof. Bleef. Blijven is *be-lijven*.

Fraonan. Is ons oud *vronen*, dat is dienst doen; van welk woord de naam der stad *Franeker*, dat is *vroonakker*. Van *vroon* zou veel aan te merken zijn, dat hier te omslachtig ware.

Gumo (in een andere lezing kwalijk *gemo.*) is man. *Gum*, *gumo*, *man*, Frankduitsch, verwant met *homo*, oudtijds *humo*, als uit de derivata blijkt.

Wualdandes. Wualdan is heerschen, beschikken, beheeren. Dus by Melis Stoke: „ Willem was „ *geweldig* Grave," dat is *regeerend* Graaf. 't Beteekent meer noch minder, dan dit. Huydecoper heeft de verkeerde opvattingen van dit woord in zijn tijd te recht wedersproken, doch schijnt het juiste niet gevoeld te hebben, waarover eens nader! De Hoogduitschers hebben 't woord nog overig in hun *schalten und walten*, en in *verwalten*.

Solmon is *psalmen*, naar de uitspraak en schrijfwijze van den vroeger tijd. — Van *geld* (dienst) zie beneden § 38.

Frumidun. De Infinitivus is *fruman*: 't Is, of ons oud woord *vromen*, zich verheugen, maar dat hier voor zingen schijnt gebruikt te worden, en in de-

dezen zin nog bevestiging eischt, welke van groot gewicht voor onze taal zijn zou; of ons oude *vronen*, dienen.

35. *Frod* is ons *vroed*, of eigenlijker, *ervaren*. Over dit woord en het Thema *vro*, zie men mijn breede uitlegging van de Noordholl. keur, die de VROLIJKE *knapen* der ſtede tot Schepenen vordert; en van de vroedvrouwbenamingen in onze taal. — Het is dikwijls zoo veel als *brave*.

Suido is *recht*, adverbialiter. *Suidfrodo*, recht brave, *zeer vroede*, *wel eerzame*.

Alaha, tempel, als van elders bekend, maar nog niet wel verklaard is. 't Is eigenlijk *haliga*, *heilige*.

Erlos is 'tgeen aan het Engelſche *earl* oorſprong gegeven heeft, en waartegen overgeſteld worden de *kerlos*. *Erlos* zijn de *edelen*. *Kerlos* is *keorlos*, 't zelfde als *onorlos* in § 46.

Trugon. Dit verklaart zich uit mijne oplosſing der werkwoorden in *-ngen* en *-nden*. Verh. der Geſl. bladz. 322.

Mikulu. *Mikil*, groot. Een woord, aan alle de oude Talen gemeen, zelfs aan het Hongaarsch en Wendieseh, waarvan het bekende *Hans Michel*, dat is *Jan de Groote*, waarvan de Historiſche oorſprong nog niet genoegzaam opgehelderd is. Ik hou echter zeker, dat men er geen ſporen van vindt voor de 15e eeuw, en ik vermoed dat er *Joannes Ziska* meê bedoeld is geweest. *Mih* (*Mo*) is ook in het Perz. *groot*, in het Indisch *mah*, en maakt het *μέγας* en *magnus* in Gr. en Lat.

Sodlikes. Hiermeê is het oud-Engelſche *ſodlike* (waarlijk!) en *ſodſayer* (waarzegger), verwant.

Suidra hand, rechter hand. Hiervan 't ZORTE *handtjen*,

jen, dat onze Bestemoeders nog aan de kinderen zeiden, ('tgeen sedert *het* MOOIE *handtjen* werd,) om dat men 't met *suit* (het Engelsche *sweet*,) verwarde, dat toen *zoet* was. 't Angelsax heeft Matth. XXII, 44, *swythran healfe*, *rechter zijde*.

35. *Wuisean te wuaron* is *te waren wijzen*, dat is te kennen geven. Deze uitdrukking behoort by een, en geldt als één woord. Men vindt haar weder § 37. Het Hoogduitsche *warnen* en ons *waarschouwen*, bevatten dit *wuaron* in zijn volle beteekenis, zoo als ook *waarnemen*, *ontwaren*, *gewaar worden*.

36. *Wuisda*. Uit deze spelling is geene bevestiging te halen dat *wuiven* oud is, of dat dit uit *wijzen* ontstaan zou zijn, want de *wu* is hier de simpele dubbelde *v*, of *vu*, gelijk er geschreven had moeten worden. Zoo dat dit *wuisda* niets anders dan *wijsde* is in de zelfde uitspraak. — In tegendeel is *wuiven* het zelfde als *weven*.

Giseggean. Blijk van de oudheid van ons *gezeggen*, dat thands niet meer dan in eene byzondere nuance van beteekenis gebruikt wordt.

Lera eigenlijk *bevel*. Dit toont mede, dat de oorspronklijke beteekenis van ons *leeren*, niet *discere* maar *docere*, *praecipere*, is. Dit *leer* is *praeceptum*, en wordt hier voor *wet* gebruikt. De beteekenis als *discere* is derivatief. En de kamer *In liefde bloeiende* behoefde dus geen werkwoord *leeraren* te maken, ter onderscheiding. Het is er meê als met *breken* voor *frangere* en *frangi*.

37. Alles toont de echtheid van het stuk als ouder dan de 12e eeuw, en veellicht tot den tijd van Karel den Groote reikende, schoon het in dat ge-

dit

val, wel eenige veranderingen ondergaan moet hebben, dewijl er veel jonger woorden in gevonden worden. Doch het blijkt ook dat het reeds vroeg bygeschreven is met uitleggingen van woorden, toen ongebruiklijk geworden.

Gegnungo (adv.) is *planè*, *certò*, en het kon dus wel, dat het *habde gegnungo forsehen* moest zijn.

Forsehen (*voorzien*) is eene verklaring van *openbaring ontmoet*. — *Godcunde*, is als in *oorkonde*, bekendmaking. Vergelijk § 39.

38. *Geld*, dienst. Dit getuigt van den tijd des geschrifts. In de 8e eeuw was dit de beteekenis van dat woord. *Ec forsacho allum diobolgelde.* (*Ik verzaak alle duiveldienst*), zegt de belijdenis der Kerkvergadering van Lessines.

Gilestid, en in § 36, *lestina*, is het *leisten* der Hoogduitschers, *praesteeren* in onze bastaartspraak, waarvan hiervoor, bladz. 108.

Gigangi is *beurt*, en in het Deensch nog over, in *gange*.

39. *San*, ons *zaan*, spoedig. By de Engelschen *soon*, waarvoor zy anders hun *sudden* hebben, van het Fransche *soudain* gemaakt.

Gicundet. *Verkondigd*, naar de gelijkheid van woord, maar niet van den zin. Zie boven § 37.

Quan. 't Engelsche *queen*, en ons *queen* (thands by ons voor oude koe in gebruik) is hiervan. Vergelijk mijne Geslachtlijst der Naamwoorden.

Occanid. In lateren tijde *ge-oekt*, van *oeken*, vermeerderen, waarvan *oegst*, nu *oogst*.

Ira, *im*, *ina*: 't Hoogduitsche *ihre*, *ihm*, *ihn*.

Elde, naderhand *alde*. *Oude* by ons, in 't Hoogduitsch *alter*.

Godcurrid mag eigenlijk *godverkoren* zijn.

Gibidig is niets. Lees *gigibid.* Die dit niet verstond om dat men in zijn tijd *gegiben* zei, en niet meer *geglebt*, raakte in den war.

40. *Beda* schijnt wel een verbastering van *bithiu*, eigenlijk *by die*; doch zou hier *toen*, *dan*, of *na dezen* en *dienvolgende* moeten beteekenen.

Geskapu. *Schape* voor lichaam genomen zijnde, is *geschapen*, zoo men thands zegt, *lijf krijgen*, dat is dik worden; of beter is het *tot vorming geraken.*

Wif is hier (hetgeen zeer opmerkelijk is) de baarmoeder. Deze beteekenis is de oudste, en van daar tot de vrouw overgegaan. — Zie hiervan in 't breede mijne Verhandeling over de Geslachten, Aanteek. *gg.*

Wuintar. Dit dagteekent van den tijd toen men niet dan *winter* en *oogst* kende. De *winter* duurde dus 9 maanden, de oogst of zomer, 3 maanden, en dit moet de reden der toepassing op de dracht eener vrouw zijn. Anders beteekent *zomer* draagtijd, *winter* niet. Doch hierin heerscht veel plaatselijks, 'tgeen verdiende nagespoord te worden.

Ikred. Het woord is *ekkorodo*, of *okkered*, of ook wel *skorodo*, en beteekent eigenlijk *alleen* (tantum). De ware zin is hier dus, *voor zoo verre de tijd der dracht duurde.*

An liudo licht, dat is, *het luide licht.* Wy zeggen thands het woord *luid* niet meer dan van den klank, maar de zaak blijft nog de zelfde met *hel*, dat beide op *geluid* en *licht* (*hellen klank* en *hellen dag* enz.) toegepast wordt.

Lik. 't Woord *lijk* by ons. Hetgeen Siegenbeek

zeer

zeer wel heeft opgemerkt omtrent *likdoorn*.

Fagar. Van dit *fagar* is het Engelsch *fair*, dat nu voor *blank* geldt. 't Is eigenlijk blinkend, als *candens* in 't Latijn.

Fahs. Hier van *vaze*, en *vazig*, dat is *hair* en *hairig*, en *viezevazen*; dat zijn, *vieze* (walglijke) *hairen*. Wy hebben er desgelijks nog *fazel* van, dat ons met de Hoogduitschers gemeen is, en 't ons eigen *vezel*, dat is *harig ding* of *hairdun*.

Wulrig. 't Vertegenwoordigt ons *weelderig*.

41. *Forun te famne*. Dit schijnt niet het Hoogduitsch *zu sammen fahren*, maar eenvoudig *by een komen*.

Suasostun. Van *zwaden*, *zwagen*, verbinden; waarvan *zwachtel*, *zwager*, en *zwastra* in 't Indiesch, *schwester* in 't Hoogduitsch, by ons *zuster*. Dit *suast* is van *zwa-en*, even als *kwast* van *kwa-en*, *list* van *li-en*; te weten, 't verbale praeteriti met den uitgang *st*, en dus *verbinding*. *Suastun* is dus letterlijk *de verbondenen* of *verbindingen*, dat is *de verwanten*. — Men zie mijne Verh. over de Gesl. § 77, 78, en de Geslachtlijst op *zwager*.

Barnamburgun. Van *barn*, kind, nog in 't Friesch overig.

42. *Affnobun*. Letterlijk is dit *affnoven*. *Snuiven* voor *gewaar worden* is oud. *Uitsnuiven* is *vorschen*, *opsporen*, *afsnuiven*, verstaan, ontwaren, begrijpen.

Garo. 't Hoogduitsche *gar*.

Elcor, anders. *El* is ander. Hiervan is *elfe*, in 't Engelsch: *anders*. Zoo gaat ons *elk*, ook voor *ellig*, waarvoor men by onze Ouden wel *mallig* leest. Zie de waarneming van Huydecoper hierover.

Of echter *elcor* hier in dien zin wel echt zij, zou men in twijfel kunnen trekken. Maar dit is my

moei-

moeilijk te beslissen, by gebrek van oude stukken. Doch het kan hier een buitengewone constructie zijn voor *ni elcor*, 'tgeen *niet* is.

43. *So filo consta.* *So* is hier een pleonasmus en doet niets tot den zin. *Consta* is *wist.* Dit *veel weten* wordt verklaard door *woorden der wijzen weten.* Naderhand staat voor het zelfde, *vele spreuken weten* § 47. Echter is *mahlian* ook eigenlijk 't zelfde. Maar zoo is ons *spreuk* (*sproke*) niet anders dan *spreking.*

Filo verklaart de ingelaste glos door *mikkel.* Een blijk dat zy van een Frankduitscher of van hooger op en geen Nederduitscher afkomstig is, wien *veel* meer bekend zou geweest zijn dan *mikkel.*

Giwuit, even als *gigibid* § 39, naar de stijve vorm der Frankduitschen.

44. *Is* is het Engelsche *his*, zijn. 't Is de genitivus in *s* van *i* dat, is *hi.* Zoo is *ir* ('t Hoogduitsch *ihr*) de vrouwelijke of de meervoudige genitivus van 't zelfde *i.* *Im* en *ina* zijn dus de dativus en accusativus van *i*, 'tgeen ook ons *hy* en *zy* geadspireerd is.

Wuisugelic, aangezicht. Wy zeggen ook *wezen*, maar zie hier den waren oorsprong van 't woord in deze beteekenis. *Wuisugelic* is eigenlijk *wijzinglijk* van *wijzen*; 't is dus *wijzing*, aanwijzing, kenteeken, karakter; doch van welke nette en fijne uitdrukking het woord *wezen* ons tegenwoordig niets meer herinnert.

Iac. Meê een blijk dat de schrijver of afschrijver vrij hoog aan den Rhijn heeft gewoond. Men zei daar *ook* voor *ja*, en *ja* voor *ook.* Dat *ook* was ook in half Frankrijk 't affirmatif, als in 't andere gedeelte des Lands *ouil* (nu *oui*), hetgeen *wil* was,

in

in plaatse van *wel*. En dus verdeelde men 't Rijk in *langue d'oc* (waarvan de Provincie Languedoc den naam behouden heeft) en *langue d'ouil*. Dit *iac* is een mengeling tusschen *ja* en *ook*.

Gégnungo is *bejegening*, 'tgeen de Duitschers thands *das verhängnifs* noemen. 't Wordt van het geval gezegd, maar zonder er iets gevalligs in te stellen; 't is veeleer de Bestemming. 't *Bescheer* plach men by ons te zeggen. Anders is *gegnungo* in 't Frank-Theotsch *prorsus*, *omnino*.

45. Hier was een verschikking in de woorden. *Thana* (of *them*) *magu*, *den magen* in dativo plurali, moet achter aan komen, of voor *thui* staan, dat by *habda* behoort. *Habda* is *hebde*, en daaruit is ons *had* voortgevloeid.

Barm, schoot.

Quad. Het Engelsch *quoth*. 't Is van het Angel-Saxische *cwædan*, spreken.

Hugu, *huege*. Ons *geheugen* is daarvan; dat is, niet *gedenken*, maar (gelijk de Engelschen nog *to mind*, en *to remind* zeggen, en de Italianen, *rammentare*, en voor het tegendeel *dimenticare*), *gemoeden*, *ter harte nemen*. Waarom de glos ook zeer wel dit *hugu*, door *moti* verklaard, dat is *gemoed*; doch welke glos by abuis achter § 46 geraakt is.

Dit *hug* hebben wy nog in den echten zin overig in de uitdrukking: *tegen heug en meug*, dat is tegen *gemoed en macht*. AN *minumu hugu* is als by onze Oude schrijvers, AN *minen danc*, dat is TEGEN *mijn wil*. Zoo is het hier, *tegen mijn gemoed*.

Gedar. *Gedaren* is ons oude *darren*, nu *durven*, dat daar, als ik elders toonde, het frequentativum

van

van is, en het praeteritum van *darren*, *dorst*, behouden heeft. Vergel. III. D. dezer Versch., bladz. 93.

Wuendan, wenden, is hier eigenlijk *veranderen*.

46. *Gilhert*, verwant met ons tegenwoordig *gul*.

Gadulung, gadeling (als zusterling) aangehuwde.

Wuicht, ons *wicht*, maar niet in den zin van kind, als wy 't nu gebruiken. 't Is: *Geen mensch heet zoo*. Wy houden de oude beteekenis nog vast in het compositum *booswicht*.

Onorles is het zelfde als *keorlos*. *Keorlos* staat tegen *eorlos* over, waarvan zie § 35: *onorles* tegen over *adelbornanes*, edelgeborenen. Het is dus *onaanzienlijken*, of *onedelen*. Maar *adelbornanes* en *onorles* behooren hier tot één geslacht. 't Dient derhalve *aanzienlijken* en *onaanzienlijken* te zijn.

Cunni. Voor geslachtstamming, en niet sexe, vinden wy 't woord *kunne* nog by Melis Stoke:

Des Hertogen Diedrix dochter van Zassen,
Van edele cunne wtgewassen.

47. *Mahlian*. Woorden, spreuken. Dit woord is verwant met ons *melden*. In het Deensch is nog werklijk *mæle*, spraak, stem, en *maal*, spraak. Het is dit woord, dat § 43 uitgedrukt wordt door *woorden der wijzen*, en veellicht tot uitlegging strekt van het daar voorkomende *veel weten*. Reeds in de Salische wet komt dit *malen* voor als *spreken*, en desgelijks in de Longobardsche wet. Van daar is by Willeramus *gemahela*, bruid; dat is, zoo de Hoogduitschers zouden zeggen, *versprokene*: 'tgeen ook ons *gemaal* is. *Gamales* zijn in de Longobardsche wet de *verbondenen* door een *beding* of *afspraak*.

Rin-

Rinco. Schrijffeil? — Men kon denken dat het *rico* moest zijn, zoo er een woord dat *arm* beteekent op volgde: maar er volgt *quenum* (want dus schijnt menwel te moeten lezen voor *guenun*) dat is vrouwen. Moet het dus *man noch vrouwen* zijn, zoo schijnt het dienvolgende *winne* (man) te moeten wezen, en wellicht mag er geschreven zijn uīnu, 'tgeen licht met rinco verward kon worden. 't Is zeker dat naar de spelling, in dit stuk gevolgd, het dan zou moeten zijn *wuino*; maar wie kan weten, hoe die *w* vergeten of uitgewist was, toen 't Bamberger afschrift gemaakt wierd.

Intusschen houde ik gants niet zeker, dat *guenun* niet recht is. Het Fransche *gueux* en *guenille* heeft er verwantschap met, zoo wel als *guenen*, *guilen* dat ons *weenen* en *kwelen* of *kwijnen* is, en het zou dus heel wel *rico ne guenum*, rijke *noch armen* kunnen zijn.

Zoo men *rinco* voor een *voorname* aan kon nemen, kon het ook *rinco ne guenun* zijn (*prins noch bedelaar* zou men zeggen) als in § 46, edel of onedel. — In zulke oude talen, waarvan wy altijd weinig weten, in aanmerking van den veel grooteren omvang dan waarin wy haar kennen, en waarvan inderdaad zeer weinig tot ons gekomen, en dit weinige nog niet dan onzuiver en met onzekerheden gemengd is, kan men niet te omzichtig zijn, zoo in het aannemen, als in het verwerpen.

Na deze aanmerkingen zullen wy hier de verdeeling in verzen doen volgen.

VS.

vs. 34. Bedun that wuerod [1]
allan (them) daga/ [2]
for themo wuiha;
[3] wuondrodun alle/
bihui he [4] so langa
sinum thionon thorfti/
so that er enig
therno ni deda/
thari sie thar at them
wuiha wualdandes
geld-soïmon frumidun.
35. Tha quan frod guma
ut fon them alaha.
Erlos trugu nahor.
Mikil wuas im niud/
huat he im sodlikes
seggean wueldi.
36. Hi ne mochta [5] enig
wuorda giseggan/
them gisidea/
butan that he mit is
suidron hand wuisda/
uses wualdandes
lera zo lestana.
37. Liude forstodun
that he thara habda

ge-

1 *Werod*, of *wuerold.* 2 Met een kleine omzetting der woorden. 3 Met uitlating van de copula *endi*, en zoo

Vs. 34. Beidde dat volk (*of, die menigte*)
al den dag
voor den tempel;
(*zy*) wonderden alle,
waarom hy zoo lang
zijne dienst onderwond,
zoo dat hy eenig
teeken niet dede,
daar zy daar voor den
tempel des Heeren
dienst-pſalmen vierden.
35. Toen kwam (*de*) vroede man
uit van den heiligdomme.
(*De*) Grooten drongen nader:
groot was hun nieuw,
wat hy hun waarachtigs
zeggen zoude.
36. Hy en konde eenig
woord zeggen
(*aan*) het gezin,
buiten dat hy met zijn
rechter hand wijsde
onzes Heeren
wet te betrachten.
37. (*De*) lieden verſtonden
dat hy daar hadde

be-

4 van *thar*; en dus 5 van *tho*. Dergelijke woordtjens ſchijnen op meer plaatſen bloote invoegſels te zijn.

gegnungod godcundes/
huas selbo he in ni
machti giseggan.
vs. 38. Tho habda he uses
waldandes gelda
(gerno [1] gilestid/
also is gigingi
was . . . . gimarcod.
39. Tho warđ san after
macht godas gicundid/
is craft mikil warđ/
thiu quan ocanid/
an ira eldiu
scolda im erbiwand
gigibid werđan.
40. Beda that wif
wurdi giscapu/
the wuinter forđ geng
thas geres getal.
(After thiu [2]) Johannes
quam an liudes licht.
Lik was im sconi/
fel was im fagar/
(fagar [3]) fahs endi naglos/
wangun warun wulrige.
41. Tho furun thar wise man
snelle te samne/

thea

1 *gerno*, d. i. vlijtig. Eene invoeging die het vers vereischt. Even zoo eischte 't die by het volgende teeken. 2 De invulling van *after thiu*, scheen om het vers

bejegend *van eene* openbaring,
wat hy-zelf hun niet
konde zeggen.

Vs. 38. Toen had hy onzes
Heeren dienst
(*vlijtig*) verricht,
gelijk zijn (*beurt*)gang
was . . . . gemerkt.

39. Toen werd dra daarna
(*de*) macht Gods geopenbaard,
zijn kracht groot werd,
de Best bevrucht,
in haren ouderdom
zou hem (*een*) erfgenaam
gegeven worden.

40. Daarby die vrouw
werd zwanger,
de jaartijd ging voort
het ganfche getal;
Daarna Joannes
kwam in 't daglicht
('*t*) Lichaam was hem fchoon,
't vel was hem blinkend,
(*blinkend*) hair en nagels,
(*zijn*) wangen waren weelderig (*blozend*).

41. Toen voeren (*kwamen*) daar wijzen
fnel by elkander,

de

noodzakelijk en verbindt den zin hier. 3 *fagar* fchijnt hier herhaald te moeten worden.

thea suasostun mest;
wuondrodun thes wuerkes,
bihui it gio mahti
giwerdan that wundar;
so aldun *quan* odan
wurdi barnanburgan.
bs. 42. Ni wuari it wuanlic [1]
gibod Godes selbes,
afsnobun sie garo
it wuerdan ni mohti.
43. Tho sprak en gifrodot (man) [2]
the so filo consta
wisaro wuordo;
fragoda niutlico,
what is namo
scoldi wesan
an thesaro weroldi?
44. Mi thunkid an is wuisigilic
iac an is gebarea,
that he si batara
uns so ic wuani;
that ina us gegnungo
fon himila sendi.
45. Tho sprak san after:
thiu modar thes kindes,
thiu thana magu
habda that barna

an

[1] Met eenige omzetting, men zie hiervoor op bladz. 131.
[2] Hier was zekerlijk ook of het artikel *en*, of de parti-

de naaſte maagſchap;
(*zich*) verwonderden (*zy*) des werks,
hoe het toch mochte
gebeuren dat wonder;
(*dat*) zoo oude wijf onvruchtbaar
zoude kinderbaren.

vs. 42. Ten ware het, geloofbaar, (*zichtbaar*),
('*t*) gebod van God-zelven,
begrepen zy gantſchelijk
het geſchieden niet konde.

43. Toen ſprak een verſtandige (*of geleerde*),
die zoo veel kende
woorden der wijzen;
(*en*) vraagde benieuwd,
wat zijn naam
zoude wezen
by dezen volke?

44. My dunkt aan zijn gelaat,
ook aan zijn gebaar,
that hy zij beter
(*dan*) wy, zoo ik wane (*d. i. zekerlijk!*)
dat hem ons (*de*) beſchikking
van den hemel zond.

45. Toen ſprak ſpoedig daarna
de moeder des kinds,
(*tot*) die der magen
had het wichtjen

op

cula *tho* uit te laten, welke in den geest dezer taal juist zoo noodzakelijk niet is als zy het by ons zijn zou.

an ire barme:
Her quam gibod Godes/
quad siu/ fernum gere/
that he Johannes
bi Godes leren
hetan scolodi [1];
that ic an minumu
hugu ni gidar
wendean/ ni wuithi/
of ic is giwualdan mot.
vs. 46. Tho sprac en gilhert (man)
wuas ira gaduling [2]:
Ne het gio wuicht sa
usus cunnies/
adalboranes
estha anorles.
wi kiasun odrona
niutsamna namon.
47. Tho sprak the frodoman
the thar consta
sa fila mahlian:
Ni gibu ic rade/
cuica ne quenun/
that he wuord Godes
wuendean biginna.

1 *scolodi*, als in § 43, schoon hier *scoldi* staat. 2 Kleine omzetting, met onderdrukking van het *relatif*, als in deze oude taal niet vreemd is, en ook in vs. 45 waargenomen heeft kunnen worden.

op haren schoot:
Hier kwam bevel van God,
sprak zy, (*in*) vorigen jare,
dat hy Joannes
door Gods wet
heeten zoude;
dat ik in (*of tegen*) mijn
gemoed niet durf
omkeeren, noch wete
of ik des beschikken mag (*of moet*).
46. Toen sprak een oprechte,
(*die*) was haar verwant:
Niet heet toch iemand zoo
onzes geslachts,
edelgeboren
of onedel.
Wy kiezen (*een*) anderen
nutsamen (*voeglijken*) naam.
47. Toen sprak de vroede man
die daar kende
zoo vele spreuken:
Niet geef ik raad,
rijk noch armen,
dat hy 't woord Gods
om te keeren beginne.

* * *

Mijne meening was, het Vierde kapittel hier op gelijke wijze (met afzondering der daar tus-

 schen

ſchen in gevlochten glosſen) en in zijne versverdeeling, te laten volgen, gelijk het by my ſedert ruim vijftien jaren gereed ligt. Doch daar het Stuk niet onmiddelijk tot onzen eigenen Taaltak behoort, en dus veellicht niet dan voor weinigen van dat belang geacht zoude worden, hetgeen ik er aan hechte, acht ik by mijnen overvloed van ſtoffe dit best achterwege te laten. Vooral, daar het met de ophelderingen daarby noodig, en de rijke toepasſingen op ons Nederduitsch die het oplevert, naar vereisch uitgewerkt, eene vrij meerdere ruimte zou innemen, dan onze gemaakte bepaling dezer Nieuwe Verſcheidenheden tot niet meer dan vier dezer Boekdeeltjens, toelaat. Liever laat ik derhalve hier nog twee of drie kleine ſtukjens volgen, die ik onderſtellen mag dat in 't algemeen aangenamer en vermoedelijk ook meer op hun plaats zullen ſchijnen.

FRAG-

FRAGMENTEN

VAN EEN OUDEN RIDDERROMAN,

FRAGMENTEN

VAN EEN OUDEN RIDDERROMAN.

Tot welken ouden Roman deze Fragmenten behooren, erkenne ik my niet in ſtaat te bepalen. De naam van *Oriande*, die de zelfde met *Oriane* is, gepaard met dien van *Mad'* gelijk het afgebroken, maar met eenen uitgang op *ijs* (*) voorkoomt, doet noodwendig aan *Amadis* denken, als waarvan de laatſte wellicht een verbastering zijn mocht: ook konden nog eenige meer der hier voorkomende namen met de gisſing die dit aan de hand geeft beſtaan; maar een aantal van andere namen, zoo wel als het overgroote verſchil in tijd, en zelfs het geheele beloop der hier voorgeſtelde gebeurtenis, zijn met den voorheen zoo naamruchtigen *Amadis van Gaule*, ten aanzien van leeftijd, of Fabelgeſchiedenis in geenen deel' ſamen te knopen. En dit is even zeer waar ten aanzien van den ouden Por-

(*) Zie het Fragment B. 1. b. vs. 8, 9.

Portugeefchen Roman, waaruit zoo de Franfche van Herberay, als Tresfans vertaling, geput is; hetgeen men gelijkerwijs ook met opzicht tot den wel hoogst waarfchijnlijk oorfpronklijken in het oud-Picardsch onderftellen mag. De verdichte gefchiedenis dezer losfe, fchoon by één behoorende Brokken, die, als zoo vele andere, tot de heerfchappy van Karel den Groote behoort (*), beftaat in de lotgevallen eener doodlijk verliefde Oriane, die om haren Minnaar te zoeken, van Rijk tot Rijk omdwaalt, terwijl deze minnaar naderhand blijkt in volkomen vergetelheid (wellicht door betoovering uitgewerkt) zich harer niet alleenlijk geenzins te bekommeren, maar zelfs met eene andere gereed is in echt te treden, en bruiloftsfeest houdt.

Dit uit den aart-zelve aandoenlijk onderwerp, wordt (naar deze overblijffels te oordeelen) gewis door 't belangrijke der Epizoden, daarin vervlochten, op eene kunstmatige wijze bevallig en onderhoudend voorgefteld; en men mag zich verzekerd houden dat het gantfche Stuk, zoo belangrijk ter zake van taal en oudheid, wel tevens ook een van de lezenswaardigfte dezer foort zij geweest, en waarvan men de verdere en volkomene opfporing zeer verlangen mag. Het gemeen

(*) Zie B. 2. a. 5, E, en b. 10.

meen maken dezer zoo geringe overblijffels kan mooglijk tot het herkennen van andere nog te ontdekken fragmenten van dienst zijn, zoo wanneer eene vlijtige navorfching als die van mijnen vriend Hoffmann van Fallersleben (aan wiens vlijt wy ook dit verfchuldigd zijn) verder wordt doorgezet; en zekerlijk is zoodanig een arbeid voor de Taalkennis verdienftelijker dan zy doorgaands (by ons ten minfte) gefchat wordt. Ook is het inzonderheid deze hoop die my, na lang toevens en aarzelens, tot het in het licht geven van dit nu (helaas!) zoo onfamenhangend gedeelte heeft overgehaald.

De naam van *Oriande* is zekerlijk de zelfde met *Euriant* in den Roman van Gerard de Nevers; en in andere dergelijke is ook *Oriante* niet vreemd. De Portugeefche Amadis noemt ze *Ouroana.* — De naam van *Yfane* fchijnt my wel eenzelvig met *Yfande* of *Yfonde*, waarvan onze Dirk van Asfenede in zijn Floris en Blancefleur:

Wie hebben ghehoort van Yfonden,
Die minde haers mans neue Triftram.

En deze (ook in den Amadis gedacht wordende (*)) is de *Ifeult* uit den *Triftan de Leon-*

(*) Tome I, page 83 by Tresfan.

Leonnois, ook wel elders *Iſeut* en *Iſot* in 't oud Fransch, en gewoonlijk by de Duiſchers *Iſolde* of *Iſolt*, in het Engelsch *Yſoude;* welke ſchoonheid gehuwd was aan den Koning Mark van Kornwallis, Triſtans Moeders broeder; en in den Walewein wordt gedacht als *Yſande van Yerlant*, in tegenſtelling van *Yſande metter witter hant* (by Tresſan *Iſeult aux blanches mains*). Ook moet er van deze Gelieven behalven het uitvoerige Rijmwerk in oud-Duitsch, en de overblijffels in 't Engelsch, in 't Wallisch, en Fransch, door den werkzamen Van der Hagen voor twee jaren zeer net en naauwkeurig in 't licht gebracht, een tot nog onbekend verhalend Gedicht van eene *edelen Frauen Yſan* beſtaan in Nr. 341 der *Vacanisch-Heidelb.* verzameling. — *Yſanie* koomt ook in den Amadis voor als een mannennaam, en wel, van den Gouverneur van het door Amadis veroverde Eiland, daar *Isle ferme* genaamd.

Roccefloer (d. i. roſefleur,) ſchijnt een Franſche *epithète* of toenaam van Oriande te zijn, doch de namen van *Nigieel* den Harpſpeler, van *Bleckaſe*, en *Spyet* zijn my (ſchoon *Piët* of *Piget* niet zoo geheel en al) vreemd; zoo wel als de Koning van *Pruuſchen*, *Eufragius*. — Wat *Judas* betreft, dit is zeker noch naam noch perſoon, die men verwachten kon hier te ontmoeten. Niet te min

doet

doet hy, zoo wel als Kaïn, zich op in meer dan eenen Roman. Immers, behalven in de *Reise des H. Brandanus*, ziet men hem in den *Huron de Bordeaux*, waar hy in de *groote draaikolk die de golf van Perzie met de Kagrische zee vereenigt* (zoo het heet), verschijnt, als voor eeuwig gedoemd om daar met de baren te worstelen, 'tgeen niet verr' van den Magneetberg was, waartegen de schepen verbrijzelden.

Dat het Stuk, als genoegzaam alle soortgelijke in onze oude taal die tot nog bekend zijn, eene vertaling uit het Fransch is, betoonen niet slechts verr' de meeste namen daarin voorkomende, maar bewijst ook vs. 3 in ons laatste Fragment:

Twalsce seit ons vor waer, enz.

Dat de oudtijds beroemde *Clais Verbrechten* van Haarlem de vertolker zij, is zeer mogelijk; vooral, daar het Stuk ook zichtbaar genoeg van zijnen tijd, en van eene naar die eeuw zeer goede en gladde versificatie is, en de lofspraak van Maerlant en Niklays de Clerc in de *Brabandsche Yeesten* geheel niet onwaardig, wanneer hy gewaagt van de boeken,

Die uten Walschen Van arleem
Clays Verbrechten *scone dichte*,
Dair scone woorden in sijn en lichte;

op

op welke plaats ik nogthands vermeene dat de lezing, als in Maerlants Spieghel Hiſtoriaal, zou moet wezen: *Clays Verbrechten* SONE.

Doch, als de Heer Hoffmann my zeer wel aanmerkte, in en omtrent den zelfden tijd moeten in den omvang waar onze taal zich toen ter tijd over verſpreidde, verſcheidene Dichters geweest zijn die zich op zulke overbrengingen van al ſoortgelijke Romans, toen in bloei, vlijtig toeleidden.

Ik voeg hier nog by, dat in de Edda', even zoodanig eene vergetelheid als hier de knoop des Romans ſchijnt te maken, gevonden wordt in den onvergelijkelijken Sigurd, die door een drank van Grimhilldur (gemalin van Koning Gjuki) zijne eedelijke verloving met Brynhildur vergat, en Gudrunur (dezes Konings dochter,) in huwelijk nam. Hetgeen daar de oorzaak van zijnen dood is, hem op het aandrijven dezer wraakzuchtige Brynhildur verraderlijk toegebracht. Een verdichtſel dat den grond der Fabel van 't in onze dagen zoo vermaard gemaakt *Lied der Niebelingen* oplevert, waarvan ook de naam zelfs alleronmiskenbaarst de zelfde met *Niflungen* is, welke aan *Sigurd* en het geſlacht van *Gjuki* gegeven wordt.

A. 1. a.

* * *

A. I. a. Vrouwe/ ic salt v bedieden:
Te sijnte pat'x wonē liedē /
·xij· moneke die sijn wit/
In dē closter/ verstaet dit/
Ēn ·i· abt/ dit sijn ·xiij·
V'staet wel vor u te siene
Dat mē v niet lede v' luere.
Recht vor dē chor leit ·i· dure/
Ēn eene vaute sonder waen
D' in/ vrouwe/ moeti gaen
.xv· milen onder de erde:
Sidi besmit in die ouerde/
Of met enigher hooft zonde/
Ghi blijfter in/ als ic orconde.

* * *

b. Iudas erst hier al te lange/
Hi heeft genaden al te vele.
Oriande ontcnochte de kele
Van bleckase/ ēn hi voer weg/
Ēn iudas maecte groot gescreg/
Groot carmyt/ ēn groot geween.
De viandē slougē al in een/
Up tsaerc d' hi was geseten.
Nv sa willic v vort doen weten
Vā orianden van roecesloer/
Wien dat ich'te vinnē zwoer

Om mad' den broeden h'e.
Noit minde wijf mā so zere
Als soe deide/ dit es claer;
Bedi seit men en̄ men seit waer/

* * *

II. a. Vrouwe/ v wille w't gedaē;
Dade ickene niet/ ic ware v'dort.
Sine instrumente rechti uort/
En̄ gint spelen/ seker sijts/
Vor de scone vrouwe fastijts:
„ Noijale mine en̄ pure
Heist v/ vrouwe/ tond' gedaē/
Oriande/ scone figure/
Die lange dolende hebt gegaē
Om v lief de zoete nature/
Die u h'te al heist geuaen;
Ghi sijt so vaste in sine latsure/
Al hat gezworē die scristure/
(A)G hine soudet niet of mogē dwaē."
Alse nigrieel deze stampye

* * *

b. D' soe dē .xū. van pruuschē vāt/
Die men hiet eufragius.
Oriande seide: de here ihc̄
Moete bewaren al dat hier si!
Wil sijt comē/ vrouwe vri/
Seide vā pruustē/ de rike h'e.

Orian

Oriande dankets hē zere/
Dat hise so wel ontfinc.
Doe sach soe gander in dē rinc
Menigē sine handē wringē/
Eñ der na sach soe bringen
In een hemde bloot/ ene vrouwe/
Die was beuaē mz grotē rouwe/
Eñ mz groter zericheide.

* * *

B. I. a. Die gr . . . is eñ zere oud/
Eñ . . . . crankelike.
Oriande groetene ouescelike/
Eñ vraechdem wane hi quame.
Hi seide: vrouwe / sonder blame/
Ic come gegaē vā ouer zee/
Utē lande vā galylee/
D' god in st'f om onse zonde/
Eñ daer hi met sinē wondē
Al bloedich int graf wart geleit/
Gewonden in ·i· zuu' cleit.
Dat graf custic/ lieue v°uwe;
Ghine horet nie vā sulk' rouwe
Als in de zee es gesciet.
Nu hort/ vrouwe/ in liegē niet.

* * *

b. Solaes/ trost/ eñ toeuerlaet/
Hebic ewelike verloren/

Ter aerm' tijt w . . . *ic* geboren,
Ay god h're/ wat sal m*ijn*s wese!
Boue̅ al der w'elt ute lesen/
So was mijn lief tsuptile grein/
En̄ van ridd'scepe souurein
In elker maniere/ in elker wijs.
Ay ouesch lief mad'/
Boue̅ allen clerken gepurgiert/
En̄ die mi th'te bloet puniert/
Va̅ rouwe̅ die̅ ic hebbe om v!
Ay wrede doot/ dat ghi nv
Op mijn zoete lief moest come̅/
D' o̅me moetv god v'domen!

* * *

II. a. Hets mijn moeije/ het w't sijn wyf;
In onse geslachte moeti h'ue̅;
Sone mach onse vriendscap n' v'derue̅
Tusscen ons en̄ hem.
Kl'. den here/ ic seker hem/
Was, dat te horne leet/
En̄ hi antworde wel gereet:
Dat ware scade bi miere wet/
Soude ysane trouwe̅ spyet.
De urouwe es so wel geboren/
Wat hebdi an .i. wicht v'coren.
Ysane antworde daryne:
Kl'. h're/ eydel conync/
In ne ke̅ne gene̅ man
Die noit t' w'elt lyf gewan.

b. Hi

* * *

b. Hi deide ſi met ſire . . . . .
Eñ aldie heren comen daer.
Twalſte ſeit ons vor waer/
Dat mā/ no wijf/ no kijnt/
Dā mad' ne wiſtē twijnt/
Waer dat hi was bevaren/
Sond' de gone die mz hē warē.
Al bedect hilt mē d' feeſte/
·xl· dage ſeit die leeſte;
Eñ grote .M'. ſijt zeker das/
Vervaerdem zere dat hi d' was
Tuſſcen den bergē hine wiſte w'/
Eñ .mad'. dreef feeſte daer
Mett' bruut al ſond' rouwe/
Eñ met fiere moed'/ der goed' v°uwe.

* * *

AANMERKINGEN.

A.

I. a. vs. 6. Voor *ſlene*, 'tgeen er ſtaat, lees ik: *ſlene*.
7. *Ter luere*. 't Zelfde woord als ons *te loor*. Wy zeggen *iemand te loor ſtellen*; even zoo is dit *te loor leiden*. Het woord *loor* of *leur* heb ik in mijne Geſlachtlijst der Naamwoorden verklaard. Onze ſpreekwijze van *iemand iu de luieren leggen* (dit acht ik te dezer gelegenheid daarby

te moeten aanmerken) is uit dit *te leur leiden* gesproten. Men zei naamlijk: *Hy heeft my in de* LUERE GELEID, en men verwardde *luere* met *lure*, en *leiden* (ducere) in zijn praeteritum, met *leggen* (ponere), als hebbende die beide *ik leide* en *geleid*. Wellicht echter dat hier ook een moedwillige woordspeling in schuilt, hoedanige zeer in den aart onzer Natie plach te vallen.

9. *Vaute*, gewelf, onderaardsche gang.

12 *Besmit in die ouerde*. Besmet met hovaardy.

14 *Orconde*. Dit woord, waar men veel byzonders in plach te zoeken, als ware 't *algemeene konde*, omdat men iets zeer onderscheidends in het woord *oir* stelde, en *oirconde* zei (gelijk het ook eigenlijk heet), is niets anders dan *verconde*, want beide *ver* en dit *oir* zijn het zelfde voorzetsel *over*, het een in verkorting door *aphæresis*, het ander door samentrekking der twee sylben.

b. vs. 1. *Erft*. D. i. blijft, vestigt zich, houdt zich op. Het kon echter *zwerft* moeten zijn.

3. *Ontcnochte*, praeteritum van *ontknopen*, of in eene andere uitspraak, *ontknofen*, (*entknopfen* zegt het Hoogduitsch,) even als *gekocht* van *koopen* gezegd wordt.

4. *Wey*. *Weg*. Gelijke verandering van *eg* in *ei* als van *legt* in *leit*, *zegt* in *zeit*, 't Engelsche *egg* en ons *ei*, en zoo in honderd andere woorden. Hiervan spreken de Engelschen ook den uitgang *ight* als *ijt* uit,

6.

6. *Carmyt.* Gekerm. Een woord van *karmen* of *kermen* gemaakt, met een Franschen uitgang, toen niet ongebruiklijk.

8. *Tsaerc.* *Ts* is de *ch* der Franschen. Zie mijne Aanteek. op mijne Verhandeling over het Naïve in mijne Taal- en Dichtk. Verscheidenheden II. Deel. 't Kon derhalve een bedorven eigen naam (als by voorbeeld) *Charle*, zijn, zoo die hier te pas kwam. 't Zou ook *den saere* (den steen) zijn kunnen. Doch ik beslis niet.

10. Van *roecefleur.* Mooglijk is haar volkomen naam, Oriande van *Roncefleur.* Misschien is het een epitheton, haar gegeven, en moet het *rosefleur* zijn. Veellicht is het ook *roncefleur*, als *doornbloesem.*

11. *Wien* enz. D. i. die van liefde voor Mad' verkwijnde. Zie 't volg. Fragm. Doch voor *wien* leze men *wie* in het vrouwelijke.

Zwoer, verteerde. 't Woord drukt *verretterde* uit, als in 't volgend Fragment reg. 13.

14. *Soe.* Dat *soe* het vrouwelijk voornaamwoord *zy* is, aldus door de uitspraak van het meervoudige *zy* onderscheiden, behoef ik hier wel niet aan te merken.

II. a. vs. 1. De Minstreel, gelijk men toen de Zangkunstenaars noemde; zijnde Speellieden van beroep, overal aangenomen, gehuisvest, en rijk beloond, en onder wier schijn en naam zich somwijlen Ridders, ja Prinsen, verborgen; gelijk, by voorbeeld, koning Alfred van Engeland onder dat voorkomen het leger zijner vijanden ging doorzoeken: de

minstreel Nigrieel, zeg ik, speelde ten verzoeke der bedroefde Oriande op zijn harp het lied dat hier volgt, en dat haar vertroosten moest, zoo lang haar het geheim van haars minnaars verblijf en de oorzaak van zijne vergetelheid harer liefde niet was mede te deelen.

2. *Iç ware verdort.* D. i. ik zou verdwaasd zijn. Van *dore* (dwaas) het Hoogduitsche *thor.*

3. *Rochti.* Is dit: *brochti*, d. i. *bracht hy* voort? Of is het: *roerde hy terstond? Raken*, waarvan *rocht* het praeteritum is, voor het *treffen* of *tikken* genomen, gelijk men de harpsnaren deed met een stiftjen?

4. *Seker sijts.* Dat is *zijt des zeker.*

5. *Faijtyts.* De meening van dit zekerlijk half bedorven woord is duister. 't Heeft het voorkomen van een adverbium te zijn, en met *tijd* saamgesteld, als ware 't *goedtijds* voor *terstond.* — Ik zou het echter voor 't Fransche *faitise* (maaksel, gedicht,) nemen, en lezen *tfaitys.* Men vindt even zoo *faiture* voor *maaksel* in de oude Hoogduitsche Romans.

6. *Noyale.* Lees *Loyale* minne. De R en N waren in oude HSS. somtijds moeilijk voor de Overschrijvers te onderscheiden, en er mag eerst *Royale* voor *Loyale* geschreven geweest zijn. — *Loyale* is van 't oude *loy*, wet.

7. *Heift* voor *heeft.* — *Tonder gedaen.* Te onder gebracht, 't Fransche *ruïnée.*

10. De vraag zou hier kunnen zijn, of men *lief* afzonderlijk lezen moet, dan wel in één

woord,

woord, *Om u liefdezoete nature.* — Ik zou denken, het laatste; zoo om den samenhang van de woorden, als om de natuurlijke meening. *Haar liefdezoete nature* is *de tederheid van haar aart.* — 't Woord *fine* in vs. 12 slaat op haar lief, Mad', in wiens strikken haar hart gevangen was.

12. *Latsure.* Strik. Het verouderd Fransche *laçure* van *lacer*, waarvan ook *lacet.*

13. Lees hier, gelijk ik ontwijfelbaar acht:

Al hat gezworen die quetsure.

Al is hier *als*, gelijk wy thands zouden spreken. *Zweeren* is veretteren van een wond. Vergel. 't vorige Fragm. reg. 11.

14. *AG hine soudet.* De A, hier met het Romeinsche karakter gezet, behoort tot de volgende regel, welke een geheel nieuwe paragraaf begint; en de *G* moet met *hine* saamgevoegd worden tot *ghine* enz. dat is: *Gy zoudt het niet af mogen dwaen.* Dwaen of afdwaen is afvegen of afwasschen. De kwetsuur naamlijk.

15. *Stampye.* Dat is harplied. De harpen hadden in dien tijd soorten van pedalen, en het spelen op die harpsoort werd *stampen* genoemd, 'tgeen ook wel algemeener gebruikt werd; en van daar 't woord *stampye.* — Hiertoe behoort hetgeen men in een oude Chronyk vindt wegens de uitvinding, daar genoemd

— *Van* stampen *die maniere,*
Die men nog houdt in tiere.

welke woorden wel eens ten onrechte ver-

verſtaan zijn geworden van de Drukkunst.

Die harppedalen hielden echter geen ſtand, maar in mijnen tijd zijn zy wederom als op nieuw uitgevonden; waarvan Mad. de *Genlis* in haar nieuwlings uitgekomen *Memoires* wel mag nagelezen worden. Doch even zoo is het met een aantal nieuwe uitvindingen. Oude dingen geraken in onbruik, en worden vergeten; maar men valt op nieuw op het zelfde denkbeeld, brengt het ten uitvoer, en dan is het nieuw.

b, vs. 5. *De here ihc.* Hoe hier de naam des Zaligmakers (als dit monogramma uitdrukt,) met *ſi* rijme, mag men vragen; doch het moet hier *Jeſu* gelezen worden, en dit rijm van *u* met *i* is zoo vreemd niet.

Wil ſijt comen. Dat is: *ſijt welkom. Wel* en *wil* vindt men dus dikwijls door elkander gebruikt.

Vrouwe vri. Vri is een zeer algemeen epitheton van vereering, even als *here* ook, postpoſitive als adjectief gebezigd, *rike* en meer dergelijke, eertijds in zwang, zonder dat zy aldus eenige bepaalde of eigenlijke beteekenis hadden.

7. *Dankets hem.* Dankte hem *des.* 't Is een ſamentrekking van *dankede des hem*, welk *dankede* met *des* in één geſmolten, de *dd* tot *t* maakt.

9. *Gonder*, ginder. Ons *de gene* was oudtijds *de gone*, en, in het onzijdig geſlacht *het gont*, waarvan in mijn tijd nog gezegd werd

werd *het gunt*. Van dit *gunt* werd het adverbium *ginds* en *ginder*, en van *gond* werd even zoo *gonder*. — *Rijnc* is *kring*, menigte volks; of de meening is blootelijk, *in den omtrek*. Ik zou het in den eersten zin opnemen.

14. *Zericheid*. Leed.

B.

I. 2. vs. 1 en 2. Ik zou hier lezen:

Die grijs is ende zere oud,
Ende van lijve *cranckelike*.

Wanneer de tusschenwijdte tusschen de woorden welke wy aan te vullen hebben, te klein is voor onze invlechting, bewijst het (indien zy geene in de HSS. gebruikelijke verkorting toelaten,) tegen onze gissing; iets anders is het wanneer die wijdte grooter is dan ons invoegsel vervullen kan, om dat in de pergamenten bladen dikwijls of gaten of plekken voorkwamen, op welke niet geschreven kon worden, en wanneer rondom zulke plekken dan iets uitgesleten was, heeft de oude Overschrijver dikwijls in zijn afschrift de zelfde wijdte opengelaten.

3. *Ouescelike*. Dat is *hoveschelijk*, waaruit ons *heusselijk* ontstaan is. Vergelijk hier vs. 9.

4. *Vraechdem*. Saamgetrokken uit *vraagde hem*. *Wane* is *van waar*.

5. *Sonder blame*. Zonder logen; oprechtelijk gesproken.

8. *St'f*. Dat is *starf* of *sterf*, stierf.

11.

11. *Zuu'*. Dat is *zuver*, zuiver.
12. *Custic*. Kuste ik. — *V'uwe* is vrouwe. Even zoo B. II. b. vs. 15.
13. *Nie*, nooit. Hiervan het Hoogduitsche *niet mahls* dat tegen over *jemahls* staat.
15. *In liegv niet*. Dat is: ik en lieg u niet. Echter is het te recht met *lieg* aan één geschreven, omdat dit *u* hier toonloos is.

b. vs. 1. *Solaes*, 't oud Fransche *soulas* of *soulace* uit het Latijnsche *solatium*; doch niet eigenlijk *troost*, maar *verlichting* beteekenend.
— *W* . . . . Lees *w't*, dat is *werd* ik.
3. *Aerme tijt* is ongelukkige, jammerlijke tijd. Hiervan de uitroep *och arm!* dat is, *ó jammer!* niet, *ó arme!*
4. *Mijns*. Dus ingevuld voor 't gebrekkige *m - - s*, en te recht. *Mijns* is, *van my*. Nu zou men haar *mijner* doen zeggen.
5. *Ilezen*. Oude Anglicismus voor *gelezen*. Het oude Engelsch gebruikte de *i-* voor onze voorsylbe *ge-* in de participia praeterita. Zoo doet Chaucer zeer gewoonlijk; doch eindelijk verloren zy dit augment geheel.
6. *'t Suptile grein*. Dat is *de quintesfentie*, als de oude Chemie of Alchymie het placht uit te drukken. Het woord is niet het Latijnsche *granum*, maar 't Hollandsch *ge-rein*, dat is, het *echt-zuivere* der zaak. Zoo wordt het ook van het *bloed* gezegd. — *Suptile* is *subtile*, de *b* in *p* veranderende om de volgende *t*, met welke zy zich in de uitspraak verbinden moet.
9 *Ouesch*, *hovesch*, heusch. Zie boven a. 2.

vs.

vs. 3. 't Woord had voorheen een meer verheffende beteekenis, dan thands, en kwam eenigzins met *elegant* overeen.

10. *Gepurgiert.* Dit woord, nu door de toepassing aan een zuiverend buikmiddel verknocht, en zoo tot het diepst mogelijk verlaagd, maar nog in mijn tijd tevens een Rechtsgeleerd woord van zuivering en vrijspreking van alle misdaad, had voorheen niets onedels, maar beteekende reiniging en veredeling van hart door de Godsdienst. Hiervan: *boven alle* CLERKEN *gepurgiert*, dat is, boven alle Priesters en Geestelijken rein en oprecht.

De oprechte en vurige doordrongenheid van het Christendom in de harten der Ridders was in die vroege tijden een hoog en eerste vereischte; en niet alleen was de plechtigheid hunner aanneming in dezen hoogen en aller eerbiedwaardigsten rang een Godsdienstige plechtigheid, en zwoeren zy het Geloof en de Kerk voor te staan, en hun bloed en leven daarvoor ten allen tijde gereedelijk en met vreugde op te offeren, maar ook bracht hunne instelling den volstreksten afkeer van eigen glorie en alle verzaking van zich-zelven meê. Heerlijke lessen vindt men in den Roman van Perceforest, (Vol. II. fol. 121 vo.) over den gruwel van hoogmoed, en den innigen plicht des harten om zich-zelven geenen lof, maar dien alleen aan God toe te eigenen. Waarlijk ook

Ter aerm' tijt w . . . *ic* geboren.
Ay god h'e / wat sal *mijns* wese!
Bouē al der w'elt ute liesen /
So was mijn lief tsuptile grein /
Eñ van ridd'scepe souurein
In elker maniere / in elker wijs.
Ay ouersch lief mad' /
Bouē allen clerken gepurgiert /
Eñ die mi th'te bloet puniert /
Vā rouwē dīe ic hebbe om v!
Ay wrede doot / dat ghi nv
Op mijn zoete lief moest comē /
D' ōme moeth god v'domen!

* * *

II. a. Hets mijn moeije / het w't sū wyf;
In onse geslachte moeti h'uē;
Sone mach onse vriendscap n' v'deruē
Tusscen ons eñ hem.
Kl'. den here / ic seker hem /
Was dat te horne leet /
Eñ hi antworde wel gereet:
Dat ware scade bi miere wet /
Soude ysane trouwē spyet.
De urouwe es so wel geboren /
Wat hebdi an .i. wicht v'coren.
Ysane antworde varijnt:
Kl'. h'e / eijdel conijnc /
In ne kēne genē man
Die noit t' w'elt lyf gewan.

b. Hi

* * *

b. Hi deide *si* met sire . . . . .
Eñ aldie heren comen daer.
Twalsce seit ons vor waer/
Dat mā/ no wijf/ no kijnt/
Nā mad' ne wistē twijnt/
Waer dat hi was bevaren /
Zond' de gone die mz hē warē.
Al bedect hilt mē d' feeste/
·xl· dage seit die ieeste;
Eñ grote .M', sijt zeker das/
Veruaerdem zere dat hi d' was
Tusscen den bergē hine wiste w'/
Eñ .mad'. dreef feeste daer
Mett' bruut al sond' rouwe/
Eñ met siere moed'/ der goed' vᵒuwe.

* * *

AANMERKINGEN.

A.

I. a. vs. 6. Voor *slene*, 'tgeen er staat, lees ik: *siene*.

7. *Ter luere.* 't Zelfde woord als ons *te loor.* Wy zeggen *iemand te loor stellen*; even zoo is dit *te loor leiden.* Het woord *loor* of *leur* heb ik in mijne Geslachtlijst der Naamwoorden verklaard. Onze spreekwijze van *iemand iu de luieren leggen* (dit acht ik te dezer gelegenheid daarby

wist niet, in eene doorgaande zegging collectivè te verstaan, even of men zei, *'t huisgezin (bestaande uit man en vrouw) wist niet.*

6. *Bevaren. Beland* of *vervaren* zouden wy thands zeggen.

7. *Sonder.* Behalven. Het Hoogduitsch zegt nog *sondern*, en gebruikt het, in meer algemeenen omvang, ook voor *maar.*

Dat *mz* een verkorte schrijfwijze voor *met* is, vertrouw ik dat ieder weet.

8. *Bedect.* Dat is: Zonder dat het bekend was.

9. *leeste. Jeste* of *geste*, historie, 't Latijnsche *gesta*, doch enkelvoudig woord by ons.

11. *Veruaerdem.* D. i. *vervaarde hem*, verschrikte hem, op 't vernemen (by onverwacht gerucht) dat Mad' zich ergens tusschen de bergen onthield.

14. *Metter bruut.* Met zijn nieuwe bruid.

15. *V^o^uwe.* Vrouwe. De letter, hooger dan de andere gesteld, moet altijd met een *r* gelezen worden. Dus is by voorbeeld *g^o^te* voor *grote*, *v^e^se* voor *vreze*, en *pat^i^k*, *Patrik.* Ik heb dit reeds elders opgemerkt, en 't is een openbaar algemeen ding, aan ieder die ooit oude HSS. gelezen heeft, welbekend. Doch in B. II. a. is *n^e^* voor *niet*, by gebrek van plaats op die regel in 't oude HS.

OVER

OVER DE UITGANGEN OP M EN NG.

OVER DE

NEDERDUITSCHE UITGANGEN DER WOORDEN OP

M EN NG.

In mijne kleine Verhandeling over de Voorzetſels merkte ik aan dat *om* eigenlijk *o-ing* is, van het Thema *o* als rondte, en dus inderdaad *berondend*, circumdans. Deze zelfde verklaring gaf ik van den uitgang op *m* in vele woorden, by § 85 van mijn werkjen *Over de Geſlachten*; en in de naſporingen van den oorſprong eeniger nomina in mijne Geſlachtlijst-zelve was dit beginſel op verr' na niet nutloos. Ik wil hier thands een zeer treffend voorbeeld bybrengen van de oudheid en teffens algemeenheid van de toepasſing dezes beginſels in een zeer gemeen woord, thands geheellijk van aart veranderd, maar uit oude geſchriften kenbaar.

Men weet, en hiertoe behoeft niemand een

groote belezenheid, dat onze oude ſchriften *ik bem* voor ons *ik ben* zeggen; en 't is zichtbaar, dat dit *ben* 't zij eene andere uitſpraak, 't zij een ander woord is, van 't welk men den infinitivus *bennen* maakte, en waarvan ſtraks! Doch vragen wy, wat dit *ik bem* eigenlijk zijn mag? — De zaak is vrij klaar. 't Is het oude participium, of (wil men 't) nomen verbale, uit *be-ing* ſaamgetrokken, en *ik bem* is dus even zulk eene ſamenvoeging van het perſoonlijke voornaamwoord van doening als in 't Engelsch *I love*, *I cry*, waarvan in onze ophelderingen over de Conjugatien (*). Het onderſcheid tusſchen dit *bem* en *ben* beſtaat dus alleen in 't gebruik maken van het onbepaalde werkwoord of van zijn participium, beide evenzeer als nomina te erkennen.

Blijkbaar is het, dat dit *be-ing*, by onze Ouden *bem*, gevormd is van het oude thema, by de Engelſchen in hun *to be* bewaard, en in onze taal, als infinitif, *be-en*. En het is dus zeer zichtbaar, dat ons *ik ben*, ook niet anders is dan een ſamentrekking van *ik be-en*, waarom ook de *e* helder is, een kenmerk by ons, van ſamentrekking.

(*) Nieuwe Taal- en Dichtkundige Verſcheidenheden, III. Deel bladz. 28, 1°.

king. Zie daar dan de wezendlijk overoude paring van 't onbepaalde verbum men het pronomen, even als in het Engelsch!'

Dat genoegzaam alle onze werkwoorden die in *men* uitgaande zijn, dezen zelfden oorſprong in hun eerſte perſoon toonen, is kennelijk, en wy kunnen de toepasſing van voorgemelde § 85 daarop niet genoegzaam aanbevelen. 't Is daarmeê volkomen het zelfde als met de verba in *ngen* en *nken*, gelijk in de Aanteekening in ons III. Deel, bladz. 42 en 43, werd opgemerkt.

Even het zelfde als in 't oude *ik bem*, heeft plaats in het Engelſche *I am*. Dit is mede een participium *a-ing*; en het vergeten werkwoord waar het oorſpronklijk uit gevormd is, is *to a*, ons *a-en*, waarvan in onze Geſlachtlijst, en by ons als *vloeien* bekend. Het *zijn* is een during, een effen en ſtille voortgang, eigenaartig met den voortgang van een ſtroom vergeleken; en ook dit woord *zijn* is van *ze-en*, *zi-en* dat desgelijks vloeien is, alhoewel met meer kracht. — Op gelijke wijze is ook ons *be-en*, waarvan *ik ben*, niets anders dan dit zelfde *a-en* (met zachter uitſpraak ook *e-en*), verrijkt met het voorzetſel *be*. Het is *be-e-en*, (*be*, als ge-

M 3 zegd

zegd is, in den zin van *om* of *aan*, genomen,) en dus *aan-* of *voortvloeien.* — En de famenhang der zaak vordert, dat ik hierby nog aanmerke, dat ons *wezen* even zoo het vloeien uitdrukt, waarvan ook het *wasfer* of *water* zijn naam heeft; terwijl nog bovendien het groeien of grooter worden door het zelfde *vloeien* in het werkwoord van *wasfen* wordt uitgedrukt.

Het is dus, dat men tot de eerfte beginfelen der taal opklimmende, haar grond in de zielsbevatting der wareldverfchijnfelen vindt, waarvan de volkomener en algemeene opmerking ons de taal doet erkennen als waarachtige fleutel van de menfchelijke bevatting, die teeken en blijk der oorfpronklijke eenheid van onze befchouwing der voorwerpen is; te gelijk met het onmiskenbare blijk en gevoel van een hooger en geeftelijke wijze van beftaan en beftemming, dan waarmeê men zich in dit algemeen en fteeds toenemend verval, in weêrwil van 't eigenbefef en den drang van zielsbehoefte, zoo niet vergenoegen, ter minfte te vreden wil houden.

In 't voorbygaan merk ik aan, dat deze opmerking der verwarring van *ng* met *m* ook vele oude Latijnfche woorden voor zuiver Duitsch of van Duitfchen oorfprong erkennen doet, terwijl de oude en later Grammatici daarover allerlei

val-

valsche en gewrongene uitleggingen uitdachten, die geenerlei grond hebben.

Wy willen te dezer gelegenheid nog iets over de uitspraak van deze letter *m* opmerken, welke tot deze losse Stukjens de gelegenheid gaf.

Daar is in de uitspraak van de *m* een groot onderscheid, naar mate van den streek der lippen, waarop zy gevormd wordt. Gelijk zij een mondsluitende letter is, kan zy op tweederlei wijze in aanmerking komen, als eigenwerkend of medewerkend. In een sterke klemming der *n* door de keel als men *ng* uitspreekt, klemmen zich de lippen als ter ondersteuning, en zoo is de overgang van de *ng* tot *m* aan te merken. Waar, in tegendeel, de *m* op zich-zelve wordt uitgesproken, geschiedt dit met eene eenvoudige sluiting der lippen, slechts min of meer klemmend, en dit is de echte en zuivere *m*. Doch waar men veel geweld doet in 't uitspreken, is dit geene eenvoudige sluiting, maar met eene intrekking der lippen naar binnen den mond vermengd; en dan wordt by de *m* een vrij duidlijk zweemsel van *b* of *p* gehoord. Deze nu is de oude geweldige

plomp en ruw was, werd lachende met een Hoogduitſchen of Westfaalſchen naam genoemd. Onze boeren by voorbeeld, waren altijd zeer net en regelmatig in het planten van hunne groente enz. in zoo verre dat de rijen, in welke ſtrekking men die ook beſchouwde, als naar de lijn getrokken ſcheenen. De naburige Duitſche plantingen waren het tegendeel. Hiervan zei men om een ſlordigen wanſchikkelijke ordening te beteekenen, *flanſen* (het Hoogduitſche *pflantzen*), en dit *flanſen* werd ſynonymum van *in 't wilde neêrſmijten*. Op gelijke wijze was lelijk op zijn Hoogduitsch een veel erger lelijk zijn dan een ander, en voor lelijk zei men dus, om zijn afkeer recht te kennen te geven, *hesſelijk* (*häszlich*), hetgeen Huygens ook op deze wijze gebruikt; en dus is onze gemeene ſpreektaal vol van Hoogduitſche woorden ter uitdrukking eener verregaande afkeerigheid. Ik gaf daar eenmaal by ons Hollandsch Inſtituut een uitvoerig vertoog over in, met menigte van voorbeelden, die ik hier niet herhalen zal.

Wat het woord van *Mof* belangt, by ons aan Westfalingen gegeven, die jaarlijks het koorn kwamen maaien; ik heb dit in mijne ophelderingen op Perzius verklaard, en 't beteekent een-

vou-

voudig *maaier*, van ons oude werkwoord *moën*, Engelsch *to mow*. Het is dus geen fcheldwoord als vreemdelingen meenen, ten zij, voor zoo verre de uitftrekking daarvan op andere Duitfchers betreft, die noch maaiers noch Westfalingen zijn.

Deze verandering of overgang van den uitgang der woorden op *n*, is by ons een verzachting van de onaangename keelklemming, door welke onze taal van lateren tijd by de andere Natien zoo onaangenaam luidt. Het kost hun inderdaad ook een grooter en veelal onvruchtbare poging om onze keelletters wel uit te fpreken. In de mengeling der klanken die ons eigen is, en de verfchillende *nuances* van die, zijn zy met dat al niet ontbloot van iets aangenaams, wanneer zy die zachte klemming aan de *n* geven, die alleen een verfterking van die letter is en waarin de letter een midden houdt tusfchen *k* en *g*, uit welken hoofde onze Ouden in Vondels tijd ook vrij onverfchillig de woorden als *gang*, *dwang*, in *ng* en *nk* eindigden, gelijk ook de uitgang *-elijk* eigenlijk *-el-ig* is (*), en de meefte woorden op *k*, inderdaad van dien zelfden uitgang *ig* zijn. Doch dat

(*) *Verftandelijk* b. voorb. is *verftandel-ig*. In de Verhand. over de Gefl., en elders te meermalen opgemerkt.

dat men tot de razerny vervallen is van in dezer ng, de twee letters te verdeelen, en elk als afzonderlijk te doen hooren, is aan elk oud Hollander, en aan elk die het minste gevoel voor welluidendheid heeft, even onverdraaglijk als het by voorbeeld aan een Engelschman is; en niet dan een verfoeisel der schandeeuw, die de derde van ons bestaan sedert de vestiging des Gemeenenbests is, en dus in 1772 begon. Een jaar, waarin de zondvloed aller plagen zich over ons begon uit te storten, aan welke nog in lang geen einde te zien is, en die wel een nieuw herboren worden van geheel het volk vereischen zouden, om te kunnen hersteld worden.

Het is inderdaad door het vroeg aanleeren van vreemde spraken, ja het opbrengen van onze kinderen daar in, dat ik geheel onze zoo zoete en zachte zoo wel als krachtige en volzinnige uitspraak van onze Volkstaal verwoest heb gezien; en, wanneer men hier by voegt de mengeling van Fransche spreekwijzen en vormen van uitdrukkingen, die zoo veel vroeger alreeds met de Fransche Refugiés algemeen by ons werden, zoo mag men erkennen dat het niet te verwonderen is, indien, na eene volslagen omkeering van ons Vaderland en de daaruit gevolgde algeheele ontaarting der Natie, onze

taal

taal in haar eigenaartigen geest en wezen ten eenenmale verloren ging. Alleen ontbrak er de Siegenbekiaansche wanspelling, en Verhoogduitschte uitspraak naar die spelling, nog aan, om haar den doodslag te geven, de grootste domheid en redenloosheid op het edelst geschenk dat God aan den mensch gaf, te doen zegenpralen, en de beste Natie tot erger dan verbeestelijking in verstand zoo wel als in zeden te doen verbasteren; en, daar deze verbastering steeds in een geometrische progresie. toeneemt, wat hoop blijft er aan den waren Hollander voor zijn Vaderland, dan in God-alleen!

* * *

Laten wy te dezer zelfde gelegenheid dit *be* dat het wortelwoord van *ik ben* enz. is, nog wat verder ontwikkelen, tot een kleine en nog nietige proeve van taalgronding, maar die wellicht anderen ter aanleiding strekken mag om tot dieper en inniger taalwetenschap in te dringen; waar het misschien nog te vroeg is om eene algemeener aandacht op te willen vestigen, maar die (ik vertwijfel daar niet aan) eenmaal door volkomener inzicht in de taal als zoodanig, onze zielkennis bevorderen mag.

Wy

Wy hebben meermalen aangemerkt dat *e* en *a* (verwisſelende letters) vlakte en vloeiing, en zoo, water beteekenen (*). Het is deze beteekenis, 't is dit denkbeeld en de overweging van *vloeiing*, waaruit die van *wording*, van *leven*, van *during* ontſtaat. En wanneer wy het leven een vloeiienden, een voortſnellenden, een afloopenden ſtroom noemen is dit geene Metafora, maar eene eenzelvige voorſtelling der zake. Als *wording* en *during*, is het de voorſtelling van het *zijn* of *beſtaan*-zelf, en, als alle *vokalen*, aan adſpiratien onderhevig, naar de verſcheidenheden zoo van individueele of perſoonlijke, als van algemeener en volks-uitſpraak.

Zonder dit verder te willen uithalen, merken wy hier alleenlijk op, dat het ten aanzien van 't leven, met de *a*, (als *a-en*) zich in ons *a-em*, vertoont, en met den natuurlijken overgang voorts tot *a-d-em*, en *a-th-em*, en *a-ſ-em* wordt. En even zoo met de *e*, in het woord *le-v-en* zelf; hetgeen *e-en* is, met de *l*, als buigzame uitſtrekking, gekoppeld, gelijk deze *l* ook in *liden* (voort- of voorbygaan, waarvan *voorleden* enz. en waaruit *g-lijden* is) aanduidt.

Op

(*) Zie mijne Geſlachtlijst der Naamwoorden op *a* en in de Byvoegſels, gelijk ook op *adem*, *amſtel*, en *eem*.

Op gelijke *wijze* als *a-ing* van *a-d-ing* (zie de Geslachtlijst ter aangehaalde plaatse) tot *a-s-ing*, en zoo *a-s-em* wordt, wordt ook *e-en* tot *e-s-en*, en van dit *esen* is het oude *es*, dat we nu *is* uitdrukken, in de derde persoon van ons verbum substantivum; en voorts wordt dit *ezen* met de lipblazing, *wezen*. — De sissende tong- of tandblazing verbindt dus de twee sylben in *wesen*, (*wezen*); doch van die tandblazing uitgaande, wordt ook 't eigene grondwoord *e-en* tot *ze-en*, en, met eenen helderer of meer blatenden klank (als de Grieksche *η* uitdrukt,) tot *zη-en*, dat in één getrokken, ZHN (in het Grieksch *leven*) en ons *zijn* is.

En eindelijk wordt het *e-en* met het voorzetsel *be-*, tot *be-e-en* of *b e-en*; en, met frequentative vorm, *be-enen*, 'tgeen te samengetrokken ons verouderd *bennen* of *binnen* der Noordhollandsche dialekt maakt.

Daar is dus een regelmatige vorming in dat alles. Het grondthema *e* en *a* zijnde, levert in opvolging

e-en en *a-en*;

waarvan *e- ing*, nu *eem* (subst.), *a-ing*, in 't Engelsch *am*, en ons *a-dem* (subst.)

e-z-en, nu *wezen*;

ze-en,

ze-en, nu *zijn*;

be-en, waarvan *be-ing* in 't Engelsch en ons daarvan ſaamgetrokken *ik bem*;

be-en-en, waarvan ons *bennen* en *ik ben*.

En de onregelmatigheid onzer Conjugatie van het verbum ſubſtantivum is overzulks, in zichzelf beſchouwd, op verre na zoo vreemd en zoo groot en zonderling niet als zy doorgaands wordt aangemerkt, en niet grooter dan of men *wellen* en *willen*, *baden* en *waden*, of *geten* en *eten* door malkaâr gebruikt. — Dat ook *baan*, *pad*, 't Griekſche *βαίνω*, 't Latijnſche *vadere* (gaan) en *evadere*, (ontgaan en worden), zoo wel als het Engelſche *to paddle* (roeien) en *padder* (roeiſpaan), gelijk *baden* en *waden*, *water*, *wal*, en *wel*, en zoo meerdere by ons, hiermeê ſamenhangen, zal men ook op zijn plaats aangemerkt vinden in mijne Uitvoeriger en verklarende Geſlachtlijst der Naamwoorden, die voor de pers in gereedheid ligt. Doch wy kunnen hier ter plaatſe de geheele vruchtbare ja onuitputtelijke af- en uitvloeiſels dezes wortels niet omvatten noch uit een zetten, het geen een geheel Boekdeel als dit niet omvatten zou.

PROE-

PROEVE
VAN
SPREEKWOORDEN
EN
SPREEKWIJZEN.

(VERVOLG.)

PROEVE
VAN
SPREEKWOORDEN
EN
SPREEKWIJZEN.

XI.

Ik ben geen Bremer.

Dit zegt men by de weigering, van een zaak die te doen ſtaat of half gedaan is, uit de hand te geven om door een ander afgedaan te worden. — Wat wil dit zeggen? Is 't in het karakter der ſtugge en ſtuге Bremers, die zich door vastheid van beſluit en zelfs doordrijvenheid onderſcheiden, een half gedane zaak over te geven? In 't geheel niet. — Of waren zy in vroeger tijd handeloos? — Al te plomp misſchien om een zaak goed uit te voeren? — Neen, zy waren integendeel wel by 't hoofd en by de hand, en

overtroffen daarin wel de meesten der Duitsche Rijkssteden, waar echter altijd naarstigheid en wat men industrie noemt, gebloeid hebben. — Wat dan? — Helaas, de arme *Bremers* zijn hier even onschuldig ingetrokken als, of Vader VOETIUS in het zeggen van *een goed Voetiaan zijn*, voor iemand die onvermoeid gaan kan, (als 't welk men *voeteeren* noemde), of de *Ethica* in dat van *een goed Ethicus zijn*, voor een groot *eter*. Uit een dartele spotzucht en allusie van woorden, van vroeg reeds de geliefkoosde geestigheid onzes Landaarts, die men in de oude spreekwijzen alom opmerken kan, waarvan duizenden, in den eersten aanzien duister, middagklaar worden, wanneer men dezen sleutel gevat heeft en weet aan te wenden.

Maar wat is dan die *Bremer?* — Eenvoudig een vokaalverandering van *bramer*; en dit vereischt nu zijne opheldering.

De Spreekwijze is niet overoud, maar eene bespotting der Fransche kleederdracht van de zestiende eeuw, toen de weelde aldaar, in plaats van de oudtijds taamlijk korte en om de pols gesloten mouwen van het mans opperkleed, over welker boord de enge hemdmouw met geborduurde of gespeldewerkte puntranden overgeslagen was, (en waar

waar dus de hand geheel vrij en volstrekt onbelemmerd uitstak tot allerlei verrichting,) de lang afhangende lubben met franje aan de niet meer omgeslagen mouw invoerde, die al steeds en vervolgens meer verlengd tot over de vingeren heenhingen. Men noemde die aan- en overhangende lange franje (onder meer namen, die er aan gegeven werden,) aan 't Fransche Hof *aiguillettes*, en van daar, by ons *bramen*. Men weet dat ons woord *franje* ook niet anders beteekent. Zie daarvan onze Verhandeling over de Geslachten, § 109; en Aanteek. *aaaa*. Zy waren de algemeene spot onzer Hollanderen, wanneer sommige Edelen ze begonnen te dragen; en zoo dra zy verschenen, noemde men hen die dus gebraamde mouwen of *manchetten* droegen met den naam van *Bramers*. En gelijk men deze overhangende manchetten-zelve, die wy naderhand toen zy uit Kamerijksch doek bestonden, *lubben* of *lobben* heetten (in 't ouder Fransch *lobe*, uit het Latijn *lobus*), ook *bremen* voor *bramen* noemde, (welken naam zy voerden van met franje bezet te zijn, en lang behielden) zoo zei men dan ook wel, om te lachen, een *Bremer* voor dien die ze droeg; en die naam van *breem* werd ook wel hier en daar (*καταχρηστικῶς*,) voor alle aangezette randen gebruikt, waarvan men by Kiliaan *breme* en *bremel*, by

zijn

zijn fchrijven alreeds van de eigen beteekenis afgeweken zijnde, door *fimbria* en *limbus* overgezet vindt; en zoo vertaalt hy ook een daarvan gemaakt werkwoord, *verbremen*, 'tgeen hy echter als eigenlijk *ver-bramen* zijnde opgeeft, door *fimbriis ornare*.

Na deze woordverklaring kost het niet veel moeite, zich voor te ftellen hoe belemmerend dergelijke *bramen* of *bremen* in het behandelen van iets dat een vrije hand vorderde, zijn moeften. Ik heb in mijn vroegen tijd nog een overblijffel gekend van die dracht, die toen nog by fommige zeer oude en overdeftige leiden aangehouden werd; wanneer de roksmouwen vrij kort waren, maar de rijk geplooide fijne hemdsmouw om 't gewricht van de hand floot en daar loszwierende lubben van had afhangen, die ten minfte tot op de nagels der vingeren reikten, maar by fommigen geheel en al over hand en vingers heenhingen. Met zoodanige de handen omgevende lappen kon men niets doen dat van dien aart was dat het of eenigzins de hand of vingers befmetten mocht, of dat tot een juifte aanvatting onder of tusfchen de vingers het toezicht van 't oog vereischte. En derhalve was 't gevolg, dat men of niets dergelijks beproeven, of, begon men 't, 't het onafgedaan uit de hand geven moest om

om door een ander te worden verricht of voleindigd.

Het zeggen: *ik ben geen Bremer*, is dus: *ik draag geene lubben over de handen heen hangende*, maar kan mijne handen en vingers behoorlijk roeren en gebruiken.

Andere uitdrukking van gelijken aart, doch by eenen minderen rang van burgerlieden, was: *Ik kan de mouwen* (of, *de armen*) *opstroopen*; waarvan weêr tot synonymum strekte: *ik kan zelf de handen uitsteken* of *roeren*.

Dat men intusschen *Bremer* voor 't eigenlijke *bramer* zei, kan zekerlijk wel een bloot dialektverschil zijn, doch natuurlijk doet het zich op als mede een uitwerksel der dartele spotzucht onzer Natie, die toch altijd in den weer was met eenigzins gelijkende woorden moedwillig te verwarren, ten einde door een soort van dubbelzinnigheid gelach te verwekken, doch het geen, eens algemeen geworden, ten laatste vele geestige toespelingen en uitdrukkingen onkenbaar, ja onverstaanbaar maakte, daar de een den ander slechts nasprak, zonder erg of inzien.

XII.

Ik kan de ooren ſchudden dat ze klappen.

Spottende vervalſching van de echte ſpreekwijze, dus verdraaid om gelach te verwekken. — Wat ooren toch zouden dit zijn!

Het ware zeggen is: *Ik kan* of *ik mag de ooren ſchudden*, dat niet anders is dan *het hoofd ſchudden*, en dus, *neen* zeggen, WAT *zy* (*ook*) *klappen. Quicquid dicant homines.*

XIII.

Een rechte Jan Ganaza.

Deze oude *Jan Ganaza* is of ſchijnt thands vergeten. Immers in de laatſte vijftig jaren weet ik niet zijn naam gehoord te hebben. Hy was een *Poitevyn* zoo ik meen, en liet in een ſchatkist, zijnen kinderen een groote knots met ijzeren punten beſlagen na, waaraan hy zijn uiterſte

wil

wil gehecht had, in dit schrift bestaande: *Ik Jan Ganaza maeck dit testament, datmen met dezen stok enen ijgeliken dootslaen moet, die enen anderen also besorcht dat hi hemselven vergeet.*

Men kan hier de meening van 't spreekwoord lichtelijk uit afnemen. — Een *Egoïst* uit *principe* is thands verstaanbarer, maar zou by onze Ouders meer onverstaanbaar geweest zijn. — Onwetenden verbasterden dezen naam wel, en zeiden: *Een rechte Jannisfaar;* waaraan anderen weêr (als synonymum quasi) een rechten Turk in de plaats stelden, ook van elders voor een ongâlijk mensch gebruikt.

XIV.

Vijgen na Paasch.

Men stelt dit zeggen gewoonlijk gelijk met *mostaart na de maaltijd.* Doch het is niet het zelfde in beteekenis, dan door een later toepassing. De zaak is deze.

Ieder weet of behoort te weten, dat van ouds en tot aan de vaart op de Oostindien toe, waar

men in de verschillende maanden van 't jaar, tegenstrijdige winden vond, en tot men in den Grooten oceaan den verschillenden stroom na verandering van den Zomer- en Winterzonnestand algemeen begon op te merken, de zeevaart 's winters ophield en de zee dus gesloten genoemd werd. Dit was zoo by de Ouden; en zelfs zijn hieruit eenige plaatsen in het Romeinsche wetboek of *Corpus Juris*, te verklaren; maar het was ook al vrij lang desgelijks zoo by ons. De vijgen werden uit Spanje gehaald, en daar zy toen nog verre af waren van algemeen te zijn, en dus het voornaamste gedeelte van 't Banket, als men toen een feestmaal (en in later tijd, het nagerecht van een feestmaal) noemde, uit plachten te maken, zoo waren zy dit vooral op het Paaschfeest. Nu werd de zee omtrent het Equinoctium, zoo men 't noemde, geopend, en tegen Paasch kwamen de eerste nieuwe vijgen van de jongste oogst uit Spanje hier aan, waarnaar ieder even zoo verlangde, als in mijnen tijd naar den nieuwen haring. Dit was derhalve het Paaschbanket, en verhoogde het feest, waarvoor zy, weinig vroeger aankomende, ook bewaard werden; terwijl in tegendeel het wegblijven daarvan eene treurige teloor stelling was. Tevens strekten zy ook voor Paaschgeschenken, en het is dus, dat zy ook 't

hoofd-

hoofd- of voornaamste stuk van den zoogenoemden Palmpaasch waren, waar de kinderen op Palmzondag en Paaschen meê pronkten, en die oorspronklijk in een palmtak bestond, maar sedert in een met tuinpalm versierde tak, met daaraan gehechte vijgen en gebak, bestond. Kwam nu deze nieuwe vrucht, die tot Paasch behoorde, te laat, zoo was 't met een hangende lip: *Vijgen na Paasch!* dat is, *Het heeft nu zijn eisch en eigenschap niet*, en *Het plaisier is er af.* En dit is nog de eigenaartige beteekenis dezes spreekwoords, terwijl *mostdart na de maaltijd* een volstrekte onvoeglijkheid en nutloosheid uitdrukt, die belachlijk is.

Ik merk hier nog aan, dat de twee grootste vreugdefeesten plachten te zijn, dat van *Paasch*, en dat van *Kersttijd;* welk laatste by de Engelsche *Yule* genoemd werd (dat van ouds *Wiele* by ons is), beteekenende omkeering, omdat de zon van haar versten afstand dan gerekend werd weder te keeren. *Wiel* is *wending.* — Tot het Paaschfeest behoorde de nieuwe (drooge) *vijgen* uit Spanje; en tot het Kerstfeest, de *nieuwe most* uit Frankrijk. Op het een en ander had men ook tafelliedtjens, voor een halve eeuw nog niet gants vergeten.

X V.

Voor ſint Velten loopen.

In mijn tijd zei men nog wel *Laat hem vóór ſint Velten loopen*, een ſoort van vloek, gelijk: *Laat hen naar den . . . . loopen.* Kwalijk, maar men verſtond het niet meer. De zaak is deze.

Sint Velten is *Sint Valentijn*, en was van oudsher hier en elders, gelijk nog in Engeland, het eerſte zoogenoemde Vroeg-feest, als waarop men het nieuwe voorjaarsgroen zag, en dat dus met algemeene wandelingen (vooral van de jeugd,) naar buiten, gevierd werd. — Men begrijpe, dat dees Heiligen-dag alstoen tien (of, tegen nu gerekend) 12 dagen later kwam, daar de Nieuwe ſtijl, door Paus Gregorius den XIII. ingevoerd, ons zoo veel te rug heeft gezet. Ieder jong meisjen moest derhalve op dat feest, als de Franſchen het noemen, een *chapeau* hebben, en die er geen had, moest met een bloot vriend of bekende gaan. — *Met een meisjen loopen* was eene aanduiding van vrijery, even

even als naderhand *met* haar *verkeeren. Hy loopt met Antje* zei men, of *met Saartje*, in die beteekenis. Doch als het flechts een hoffelijkheid van 't ſint Veltenfeest was, noemde men 't *ſlechts voor ſint Velten loopen.*

Het drukt dus geen verwenſching uit, maar een bloote onverſchilligheid.

Intusſchen, ſedert men *de Vallende ziekte* (Epilepſie) uit onbetaamlijke ſpotzucht, by wege van alliteratie *ſint Veltens* plaag heeft genoemd, is het wel degelijk een vloekwoord geworden, even als in Duitschland *der Schwernoth.* Dit herinnert my een oud vloekwoord ter verzekering, dat wy hier doen volgen.

X V I.

By de zucht.

Dus zei men oudtijds toen men door *zucht* κατ' ἐξοχὴν de Vallende ziekte verſtond. Men vindt dus in oude ſchriften: *Bi tſucht.* Van dit *bi tſucht* is gemaakt *beſukt* dat allengs in plaats van interjectie, als adjectief is gebruikt. *Een beſuk-*

ſakte mooie meid was voor nu etlijke jaren, letterlijk het Hoogduitſche: *Eine ſchwernothſche hüpſche dirne.*

XVII.

Prikken eten.

Men weet dat de visch, welke tot aas ter kabiljaauwvangst verſtrekt, de *prik* is.

Wanneer nu Visſchers, waaruit voor een groot deel de bevolking van ons land beſtond, ter kabiljaauwvangst uitgeloopen, en gewoon zich ook op de reis met deze hun vangst te voeden, by onweêr of anders, niets vingen, was 't de nood die hen dreef om tot dit eenige middel van onderhoud (hoe ongaarne ook) dat in hunne macht was, de toevlucht nemen. En van daar, dat nog in mijn tijd *prikken eten* eene uitdrukking was van niets eetbaars te kunnen bekomen, en zoo ook een andwoord van afſlacht op de vraag der nieuwsgierigheid: *Wat er gegeten zou worden?* hetgeen als beleedigend voor de vrouw van het huis aangemerkt werd, die ten opzicht van tafel en keuken even zoo buiten alle contrô-

trôle gerekend werd, als de man ten aanzien van den kelder.

De afkeer hiervan berustte niet ſlechts op de onſmakelijkheid van dit voedſel, maar vooral op het aantasten van hetgeen tot hun kostwinning ſtrekte, waaromtrent men oudtijds een bygeloovigen afſchuw koeſterde.

XVIII.

Pik olij of graaf.

Ik geloof niet dat men deze ſpreekwijze thands nog ontmoeten zal, en in mijne vroege jeugd was zy reeds overzeldzaam. Alleen kan zy nog voorkomen aan die onze oude kluchten doorſnuffelt. De beteekenis was: *Een van tweën*. Doch wat zin is er in?

In mijne Verhandeling over de Geſlachten heb ik het *lieverde laverde bok* van het oude kinderlijk ſtraatſpelletjen voor den oplettende genoegzaam, zoo ik meen, opgehelderd. Immers dat het *lieve heer bok* beteekent, als tytel voor den gene die voor bok ſpeelt, is daar duidelijk te kennen

ge-

gegeven. Men zie bladz. 193 tot 195. Het *Pik olij* enz. is nagenoeg 't zelfde ſpelletjen, maar zonder bok, en, in oorſprong en taal, Italiaansch. Beide beſtonden in het doen raden naar het getal opgeſtoken vingeren achter den rug van den rader. Hier, zonder dat de een op des anders rug zat. Maar, gelijk de vraag aan den bok was: *hoe veel horens ſtaan er achter op*, meenende *uitgeſtoken vingers*; zoo was hier de vraag of 't getal daarvan *even* of *oneven* ware, en in de Italiaanſche woorden, welke men by ons (als natuurlijk) vrij belachlijk râbraakte, was het: *Picciolo o grande*, dat is eigenlijk: *klein of groot*, *weinig of veel*; zijnde 't effen getal voor *groot*, het *on*effen voor *klein* gerekend. Dit, gebrekkig uitgeſproken, zweemde ſterk naar *pik oli of grand*, en met er een zin in te zoeken, maakte men het, als in tegenſtelling, tot *pik oli*, *of graaf!*

Als ſpreekwijs in plaats van ſpelletjen aangenomen, en er iets van willende maken, hechtte men daar de beteekenis aan, van: *Men moet* in de wareld *weelde genieten of ſlaven*; en paste het toe, als gezegd is, op het *een van tweën* waartusſchen men te kiezen of te beſluiten had.

NA-

NABERICHT.

Met dit VIERDE *Deel ook mijne* NIEUWE TAAL- EN DICHTKUNDIGE VERSCHEIDENHEDEN *besluitende, geloof ik thands genoeg te hebben verricht om de meest in den weg staande vooroordeelen (algemeen ingestort, en zonder na- of indenken, aan- en overgenomen,) in zoo verr' te ontwortelen, dat men eene nieuwe* GRAMMATICA *onzer Taal als voorbereid aanmerken mag. Daaraan voort te werken, hoop ik thands verder mijn voornaamste en meest aanhoudende bezigheid te mogen zijn; en, naar eene rust hijgende, die by my in geen werkloosheid kan bestaan, verlang ik my dit van nu aan ten geregelden arbeid te stellen. Veel is er in deze acht Deelen van Verscheidenheden tot zoo verr', vertrouw ik, opgehelderd geworden, om dat voor lang reeds bedoeld en ook opgezet werk in zoo matig een Boekdeel te kunnen bevatten, als hetgeen van een algemeen gebruik kan zijn, en niet door*

 zijn

zijn grootte, 't zij afschrikt, 't zij moeilijk in begrip of geheugen te omvatten is. De wetenschap der Taal ligt geheel in ons-zelven, en haar te ontwikkelen, is den mensch in zich-zelven te doen lezen; en niets moet of kan derhalve, daar moeilijk of vreemd in zijn. Alleen 't willekeurige is vreemd, en de taal tot een willekeurigheid te maken deed hare kennis verwoesten, en tot een bloot voorwerp van geheugen, in onderwerping aan 't gezag van anderen aangenomen, ontaarden. In de geleerde talen was men dus voorgegaan, en men paste de daarin gesmede systemata op andere, en zoo ook op de onze toe. Van daar duisterheid en verwarring. Deze moet verwijderd worden, en het is een éénvoudig beschouwen der taal in zich-zelve als een uitvloeisel onzer ziel door middel van het spraakvermogen, dat alles verheldert en eenvoudig maakt. De Taalkunst kon dus in een oude en oorspronklijke taal als de onze ongemeen kort zijn, waren er geene inmengsels van willekeurigheden ingedrongen, en waren die thands in ons tegenwoordig Nederduitsch niet geworteld. Doch wy hebben de bronnen van oorsprong daarvan aangewezen, en genoeg gezegd om er ons nu verder niet in te verwarren of er over te struikelen, maar met een eenvoudig

aan-

